

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

172621

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: PROF.DR. YUSUF TUNA

Hazırlayan: SELİM AK
NO: 2501980450

İSTANBUL-2000

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: PROF.DR. YUSUF TUNA

Hazırlayan: SELİM AK
NO: 2501980450

İSTANBUL-2000

İÇİNDEKİLER

ÖZ(ABSTRACT)

TABLolar

GİRİŞ..... 1

1.BÖLÜM

GELİŞMİŞLİK-AZ GELİŞMİŞLİK

VE KALKINMA KAVRAMI

1.1.GELİŞMİŞLİK VE AZ GELİŞMİŞLİK KAVRAMI.....	7
11.1.Ekonomik Ölçüler.....	8
111.1.Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	8
111.2.Gelir Dağılımı.....	10
111.3.Üretimin Sektörler Arasındaki Dağılımı.....	11
111.4.İşgücünün Sektörler Arasındaki Dağılımı.....	12
111.5.İthalat ve İhracat Yapısı.....	13
111.6.Enerji Tüketimi.....	15
11.2.Ekonomik Olmayan Ölçüler.....	16
112.1.Eğitim Düzeyi.....	16
1121.1.Okullaşma Oranı.....	16
1121.2.Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen Günlük Gazete, Televizyon ve Bilgisayar Sayısı.....	20
112.2.Nüfus Yapısı.....	21
1122.1.Nüfus Artış Hızı.....	21
1122.2.Doğum ve Ölüm Oranları.....	23
112.3.Beslenme Düzeyi.....	25

1.2.EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMA.....	27
12.1.Ekonomik Kalkınma.....	27
121.1.Ekonomik Kalkınmanın Tanımı.....	27
121.2.Ekonomik Büyüme.....	28
121.3.Nüfus Artışı.....	29
121.4.Kalkınma ile Büyüme Arasındaki Farklar.....	30
121.5.Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret.....	31
121.6.Ekonomik Kalkınma ve Tarım.....	32
121.7.Ekonomik Kalkınma ve Sanayileşme.....	33
121.8.Kalkınma ve Hizmetler Sektörü.....	34
121.9.Küreselleşme ve Kalkınma.....	35
121.10.Kalkınmanın Planlanması.....	37
121.11.Ekonomik Kalkınma ve Çevre İlişkisi.....	39
12.2.Sosyal Kalkınma.....	40
122.1.Sosyal Kalkınmanın Tanımı.....	40
122.2.Sosyal Kalkınmanın Amacı.....	40

2.BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE

TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

2.1.TURİZM VE KALKINMA İLİŞKİSİ.....	41
21.1.Turizmin Ekonomik Yapı Değişimine Etkisi.....	42
211.1.Turizm ve Ekonomik Büyüme.....	43
211.2.Turizm ve İstihdam.....	44
211.3.Turizm ve Milli Gelir.....	45
211.4.Turizm ve Ekonomik Yapı Değişimi.....	46

21.2.Turizmin Sosyal Yapı Değişimine Etkisi.....	47
212.1.Sosyal Yapı Değişimi ve Kalkınma.....	47
212.2.Turizm ve Sosyal Yapı Değişimi.....	48
21.3.Sanayileşmenin Ekonomik ve Sosyal Yapı Değişimine Etkisi.....	50
213.1.Sanayileşme Turizm İlişkisi.....	51
213.2.Sanayileşme Sonucunda Yaşanan Ekonomik ve Sosyal Yapı Değişiminin Turizme Etkisi.....	51
213.3.Sanayileşme-Altyapı Gelişimi ve Turizm.....	53
213.4.Sanayileşmenin Sermaye Birikimi ve Yatırım Üzerine Etkisi.....	54
213.5.Turizmin Sanayileşmeye Katkısı.....	55
21.4.Kalkınmanın Finansmanı Sorunu ve Turizm.....	56
214.1.Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı Sorunu.....	56
214.2.Turizm ve Kalkınmanın Finansmanı.....	58
21.5.Turizm ve Ödemeler Dengesi İlişkisi.....	59
21.6.Gelişmekte Olan Ülkelerde Sanayileşme ve Turizm.....	63
21.7.Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma.....	65
21.8.Küreselleşme Kalkınma ve Turizm İlişkisi.....	66
218.1.Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	67
218.2.Küreselleşmenin Turizme Etkisi.....	
2182.1.Ekonomik Yönden.....	68
2182.2.Serbest Dolaşım Sağlanması Yönünden.....	70
2182.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı Yönünden.....	70
2182.4.Teknoloji Transferi Yönünden.....	72

2.2.GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE	
TURİZM POLİTİKALARI UYGULAMALARI VE	
KALKINMA İLİŞKİSİ.....	75
22.1.Genel Turizm Politikası Kavramı.....	75
22.2.Turizm Politikasının Hedefleri.....	76
22.3.Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin	
Turizme Bakış Açılarının Karşılaştırılması.....	76
223.1.Gelişmiş Ülkeler Açısından.....	76
223.2.Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından.....	78
2.3.GELİŞMİŞLİK-AZGELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI	
TURİZM HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	79
23.1.Gelişmişlik Azgelişmişlik ve	
Uluslararası Turizm Hareketleri.....	80
23.2.Gelişmişlik Azgelişmişlik ve	
Uluslararası Turizm Gelirleri.....	82
23.3.Gelişmişlik Azgelişmişlik ve	
Uluslararası Turizm Harcamaları.....	83
23.4.Gelişmenin Uluslararası Turizm Hareketlerine Etkisi.....	85

3.BÖLÜM

TÜRKİYEDE TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

3.1.TÜRKİYE'DE TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ.....	88
31.1.Türkiye'de Uygulanan Turizm Politikaları.....	89
311.1.Planlı Dönem Öncesi.....	89
311.2.Planlı Dönem.....	93
311.3.1980 Sonrası.....	96

31.2.Avrupa Birliği Turizm Politikası Uygulamaları	
ve bu Uygulamaların Türk Turizmine Etkisi.....	111
312.1.Avrupa Birliği Turizm Politikası Uygulamaları.....	111
312.2.Avrupa Birliği Turizm Politikası	
Uygulamalarının Türk Turizmine Etkisi.....	112
31.3.Türkiye’de Turizmin İstatistiksel Açıdan Değerlendirilmesi....	115
31.4.Türkiye’de Turizm Gelirlerinin	
GSMH İçindeki Payı.....	120
31.5.Türkiye’de Turizm ve Dış Ödemeler Dengesi.....	121
31.6.Türkiye’de Turizm ve İstihdam.....	125
 SONUÇ.....	 129
KAYNAKÇA.....	141

ÖZ :

Tezde, gelişmekte olan ÷lkelerdeki turizm kalkınma konusu ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Turizm; gelire istihdama ve ödemeler dengesine yaptığı katkı bakımından önemli bir sektördür. Gelişmekte olan ÷lkeler, içinde bulundukları ekonomik çaresizlik sonucunda turizmi gelir elde edecek bir sektör olarak görürler. Bu nedenle bu ÷lkeler, turizmi yoğun biçimde destekleyerek kalkınmaya katkısını üst düzeye çıkarmaya çalışırlar. Çalışmada, gelişmekte olan ÷lkelerdeki bu yaklaşım gelişmiş ÷lkelerdeki durumla kıyaslanmış ve bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Gelişmekte olan ÷lkelerde, ekonomik ve sosyal yapının yeterince gelişmemesi turizm ürününü sunmada ve bunun sonucunda turizm gelirlerini artırmada önemli sorunlarla karşılaşılmasına neden olur. Buna bir de dış turizm talebinin büyük oranda dış faktörlere bağılı olması ve talebin çok elastik olması eklenirse, gelişmekte olan ÷lkelerin sanıldığıının aksine turizmden beklenen geliri elde edemedikleri görülecektir. Çünkü turizm ürünü ekonomik, sosyal, siyasi ve politik olaylardan çok çabuk etkilenir ve hemen yön değıştirebilir. Turizm sektörünü yoğun biçimde destekleyen ve beklenen turizm gelirini elde edemeyen gelişmekte olan ÷lkeler, kaynaklarını verimsiz kullanmış ve kaynak dağılımındaki dengeyi bozmuş olurlar. Gelişmekte olan ÷lkelerde gör÷len bu gelir elde etme yaklaşımı, asıl ÷lke insanının turizmden faydalanamamasını ve sağılıklı bir turizm sektörünün oluşamaması sorununu doğurmaktadır. Bu nedenle, turizm ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağılayamaz, ancak, turizmin gelişmesi ekonomik ve sosyal kalkınmaya bağılıdır sonucuna varabiliriz.

ABSTRACT:

In thesis, tourism development issue in developing countries is considered and evaluated. Tourism is an important sector in respect of its contributions to employment and payment equilibrium. Developing countries tend to consider tourism as a revenue-bringing sector as a result of economical desperation they experience. Therefore, these countries make effort to maximize its contribution to economical development by heavily supporting tourism. In the study, this approach of developing countries is compared with the relevant state in the developed ones, with an effort to reach an outcome. With the developing countries, lack of sufficient level of development in economical and social structures, leads to significant problems in presenting a product of tourism and thus, increasing tourism-originated revenues. And also if the facts that external tourism demands largely depend on the external factors and the demand in general is very flexible, are added to aforementioned drawbacks, contrary to what is assumed, it is observed that the developing countries can not obtain the revenue as much as it is expected since tourism products are readily affected by economical, social and political events and may change its direction rapidly. The developing countries which heavily support tourism sector but fail to obtain expected levels of income, would suddenly become those who failed to use its resources efficiently and spoilt the equilibrium in resource allocation. This approach of developing countries to create an income, indeed results in the fact that local people can not utilize tourism and a healthy tourism sector can not be formed. Therefore, we can reach the conclusion that tourism can not ensure economical and social development but, development in tourism sector depends on the economical and social development.

TABLÖLAR

Tablo 1.1:	Gelişmiş Ülkelerde Kişi Başına Düşen Milli Gelir Seviyesi.....	9
Tablo 1.2:	Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen Milli Gelir Seviyesi.....	9
Tablo 1.3:	Gelişmiş Ülkelerin İthalat ve İhracat Durumları.....	13
Tablo 1.4:	Gelişmekte Olan Ülkelerin İthalat ve İhracat Durumları.....	13
Tablo 1.5:	Gelişmiş Ülkelerde Kişi Başına Tüketilen Enerji Miktarı.....	15
Tablo 1.6:	Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Tüketilen Enerji Miktarı.....	16
Tablo 1.7:	Gelişmiş Ülkelerde İlk ve Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrenci Sayısının Genel Nüfus İçerisindeki Oranı.....	17
Tablo 1.8:	Gelişmekte Olan Ülkelerde İlk ve Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrenci Sayısının Genel Nüfus içerisindeki Oranı.....	17
Tablo 1.9:	Gelişmiş Ülkelerde Genel Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay Yüzdesi.....	19
Tablo 1.10:	Gelişmekte Olan Ülkelerde Genel Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay Yüzdesi.....	19
Tablo 1.11:	Gelişmiş Ülkelerde Her Bin Kişiden Günlük Gazete, Televizyon ve Bilgisayar Sahibi Olanların Sayısı.....	20
Tablo 1.12:	Gelişmekte Olan Ülkelerde Her Bin Kişiden Günlük Gazete, Televizyon ve Bilgisayar Sahibi Olanların Sayısı.....	21
Tablo 1.13:	Gelişmiş Ülkelerde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı.....	22
Tablo 1.14:	Gelişmekte Olan Ülkelerde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı.....	22
Tablo 1.15:	Gelişmiş Ülkelerdeki Doğum ve Ölüm Oranları.....	24
Tablo 1.16:	Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğum ve Ölüm Oranları.....	25
Tablo 2.1:	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı.....	46
Tablo 2.2:	Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Oranı.....	59
Tablo 2.3:	Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Dış Ticaret Dengesinin Yıllar İtibariyle Gelişimi.....	60
Tablo 2.4:	Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Turizm Gelirlerinin Yıllar İtibariyle Gelişimi.....	62
Tablo 2.5:	Dış Ticaret Dengesi ve Turizm Gelirlerinin Karşılaştırılması.....	62

Tablo 2.6:	1980-1999 Yılları Arasında Dünyadaki Uluslararası Turizm Hareketleri ve Harcamaları.....	69
Tablo 2.7:	Gelişmiş Bazı Ülkelerdeki Dış Turizm Bilançosu.....	77
Tablo 2.8:	Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Dış Turizm Bilançosu.....	79
Tablo 2.9:	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Turizm İşletme Belgeli Toplam Oda Sayısı.....	81
Tablo 2.10:	Dünyada En Fazla Turist Çeken Ülkeler.....	82
Tablo 2.11:	Dünyada En Fazla Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler.....	83
Tablo 2.12:	Dünyada En Fazla Turizm Harcaması Yapan Ülkeler.....	84
Tablo 2.13:	Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesindeki Bazı Ülkelerde Görülen Uluslararası Turizm Hareketlerinin Dünya Pazarındaki Değişim Oranları.....	85
Tablo 2.14:	Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesindeki Bazı Ülkelerde Görülen Uluslararası Turizm Gelirlerinin Dünya Pazarındaki Değişme Oranları.....	86
Tablo 2.15:	Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesinde Bazı Ülkelerde Görülen Uluslararası Turizm Harcamalarının Dünya Pazarındaki Değişme Oranları.....	87
Tablo 3.1:	Türkiye’de Planlı Dönem Öncesine Ait Turizm İstatistikleri(1950-1962)....	92
Tablo 3.2:	Türkiye’deki Program Hedefleri ile Gelen Turist Sayısı, Turizm Gelirleri, Turizm Giderlerinin Gerçekleşme Oranları (1980 Yılına Kadar Olan Veriler).....	101
Tablo 3.3:	1980’den Sonra Türkiye’deki Program Hedefleri ile Gerçekleşen Turist Sayısının , Turizm Gelir-Giderlerinin Gerçekleşme Oranları.....	102
Tablo 3.4:	Yabancı Başına Ortalama Harcama Miktarı ile Vatandaş Başına Ortalama Harcama Miktarı (1980 Yılına Kadar Olan Veriler).....	105
Tablo 3.5:	1980’den Sonra Yabancı Başına Ortalama Harcama Miktarı ile Vatandaş Başına Ortalama Harcama Miktarı.....	106
Tablo 3.6:	AB’den Türkiye’ye Gelen Ziyaretçi Sayısı.....	113

Tablo 3.7:	Türkiye'ye Gelen Yabancı Sayısı ve Çıkan Vatandaş Sayısı.....	115
Tablo 3.8:	Türkiye'nin Turizm Gelirleri ile Turizm Giderlerinin Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması.....	116
Tablo 3.9:	Türkiye'nin Turizm Harcamaları ile Bazı Gelişmiş Batı Ülkelerinin Turizm Harcamalarının Karşılaştırılması.....	117
Tablo 3.10:	Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ile Gelişmiş Ülkelere Gelen Turist Sayısının Karşılaştırılması.....	119
Tablo 3.11:	Türkiye'deki Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı.....	120
Tablo 3.12:	Türkiye'deki ve Bazı Gelişmiş Ülkelerdeki Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Yüzdesi.....	122
Tablo 3.13:	Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi ve Turizm Dengesi.....	123
Tablo 3.14:	Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı.....	124
Tablo 3.15:	Türkiye'deki İstihdam Durumunun Yıllar İtibariyle Değişimi.....	126
Tablo 3.16:	Türkiye'deki istihdamın Yıllar İtibariyle Sektörel Dağılımı.....	127

GİRİŞ:

Günümüzde ekonomide ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişme dünyanın da büyük bir hızla gelişmesine yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte dünya ticaretinin serbestleşmesi, ekonominin daha da büyümesinin ve refah düzeyinin daha da yükselmesinin en önemli sebebidir.

Sanayileşme ve teknolojik gelişme ile birlikte üretimin artması gelir seviyesini ve refah düzeyini de yükseltmiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru ulaşım ve iletişim alanında yaşanan hızlı gelişme başta ekonomi olmak üzere her alanda büyük bir ilerleme sağlanmasının en önemli nedenidir.

Gelir seviyesinin yükselmesi, dünyanın her yerine kolayca gidilebilmesi, siyasi blokların ve sınırların kalkması ile büyük kitleler turizme katılma imkanı bulmuş; bu durum turizmi dünyanın en büyük sektörlerinden biri haline getirmiştir.

Turizmin gelişmesini tamamen sanayileşmeye ve ekonomik küreselleşmeye bağlamak doğru değildir. Sanayileşmeden önce de insanlar turizm olayına katılmakta ve seyahat etmekteydiler. Ancak turizmin günümüzde ulaştığı seviye büyük oranda sanayileşmeye, ekonomik küreselleşmeye ve bunun sonucunda yaşanan gelişmeye bağlıdır. Özellikle küreselleşme ile birlikte ekonomide yaşanan büyüme turizmin bugünkü seviyeye gelmesinin en önemli nedenidir.

İnsanları turizm olayına motive eden bir çok duygu vardır. Bunların bir çoğu psikolojik ve sosyolojik kökenlidir. İnsanlar bu duygularını tatmin etmek için turizm olayına katılırlar. Zaten turizm

olayının özünde de çeşitli duygularını tatmin etmek için seyahat eden, konaklayan ve çeşitli aktivitelere katılarak para harcayan insan vardır.

Turizm olayı bir yönüyle insanların dinlenmesini, eğlenmesini ve hoşça vakit geçirerek psikolojik olarak rahatlamasını sağlarken, bir yönüyle de ekonomik olarak büyük bir katma değer oluşmasına neden olur. Yani turizm birileri için bir tüketim türü olurken birileri için de bir gelir kaynağıdır. Bu durum, ülkelerin turizme iki değişik açıdan bakmalarına neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkeler turizmi bir tüketim türü olarak görürken, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler ise turizmi bir gelir kaynağı olarak görürler. Yani bu ülkeler için turizm bir para kazanma aracıdır. Turizm demek bu ülkeler için döviz demektir.

Gelişmiş ülkeler aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerdir. Sanayileşme ile birlikte otomasyona geçilmesi insanları üretim sürecinde yalnızlığa itmekte, insanlar bu yalnızlıklarını turizm olayına katılarak gidermeye çalışmaktadırlar. Turizm olayı bu yönüyle insanlara toplu olarak ve gruplar halinde seyahat etme imkanı sağlamakta, onlara insancıl ilişkiler kurabilecek ortamlar hazırlamaktadır. Yine sanayileşme ile birlikte yaşanan kentleşme olgusu da hem insanları strese ve bunalıma sokmakta hem de yeşil alanları daraltarak insanların doğa ile olan ilişkilerini en aza indirmektedir. Kent yaşamındaki bu stresten kurtulmak ve doğaya olan özlemi gidermek için insanlar turizm olayına katılmak zorunda kalmaktadırlar.

İşte sanayileşmiş ülkelerde, sanayileşmenin yarattığı tüm bu olumsuzluklardan kurtulmak ve insanların psikolojik olarak rahatlamasını sağlamak için insanların turizm olayına katılması yönünde turizm politikaları geliştirilir. Turizm bu ülkelerde insanca yaşamının ve hayattan zevk almanın bir diğer yolu olarak görülür. Gelişmiş ülkelerde bütün insanların turizmden faydalanması için her türlü kolaylıklar getirilmekte, her türlü teşviklerle insanların turizm olayına katılmaları sağlanmaktadır.

Günümüzde yönetim teorisinin en çok uğraştığı konulardan birisi de verimlilik artışının en üst düzeye çıkarılmasıdır. Verimlilik artışı da büyük oranda üretim girdilerinin en önemlisi olan insana bağlıdır. Bu nedenle insanın tatmin edilerek verimlilik artışının sağlanması gerekir. Gelişmiş batı toplumları turizmi bu bağlamda ele almakta, insanların turizme katılarak dinlenmesini ve daha üretken olmalarını amaç edinmektedirler.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde durum farklıdır. Gelişmiş ülkelerin aksine az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde turizme bir kurtarıcı olarak bakılmakta bu da turizme farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin en büyük amacı gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabilmektir. Bunun için de kalkınmaları gerekmektedir. Fakat kalkınmak için de bu ülkelerin önünde çok büyük engeller vardır. Bu engelleri aşp da kalkınma hamlesini başlatabilme sanıldığı kadar kolay olmamaktadır.

Kalkınma, ekonomik büyüme ile birlikte ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişimleri de kapsayan geniş bir kavramdır. Ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişme ile ülkenin her alanda ilerlemesini sağlamak da ancak sanayileşme ile mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmek için gerek ekonomik gerekse sosyal şartlar yeterince elverişli değildir. Sanayileşmeye altyapı oluşturacak hizmetler sektörü, sanayileşmeye ayak uyduracak beşeri ve fiziki sermaye, üretimde verimliliği sağlayacak teknolojik yenilikler ve genel ekonomik altyapı yeterince gelişmemiştir. Yatırım için gerekli olan sermaye malları ve teknoloji ülke içerisinde üretilemediğinden bu malların ülke dışından ithalat yoluyla elde edilmesine çalışılmaktadır. Bunun için de büyük miktarda döviz ihtiyacı duyulmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler yatırım malları ve teknoloji için gerekli olan döviz de tarım ürünlerinden ya da birkaç kalem sanayi mallarından elde etme yoluna gitmektedirler. Ancak burada da gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir durum söz konusudur. Tarım

ürünleri fiyatları genellikle gelişmiş ülkeler tarafından belirlenmekte ve bu ürünler dünya piyasalarında çok ucuz fiyatlarla satılmaktadır. Üretilen birkaç kalem sanayi mamulü de düşük teknoloji ile üretildiğinden bu ürünlerin de dünya piyasalarında rekabet şansı olmamaktadır.

Tüm bu sebepler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin turizme bakış açılarının gelişmiş ülkelere farklı olmasına yol açmaktadır. Hele bu ülkelerde turizmin gelişmesine uygun doğal, tarihi ve kültürel değerler mevcutsa o zaman turizm bu ülkeler için daha büyük bir umut kaynağı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için turizmin bir ümit kaynağı olması turizm endüstrisinin yapısından kaynaklanmaktadır. Turizm endüstrisi; halkın gelirlerini ve refah düzeyini yükseltmesi, istihdamı artırması, alt yapı yatırımlarını ve ekonominin diğer sektörlerini uyarması, ticaret ve hizmet sektörlerini geliştirmesi ve kamu gelirlerini artırması açısından bakıldığında ekonomik ve sosyal yapı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Çalışmamızın ana temasını oluşturan turizm kalkınma ilişkisi de bu bağlamda ele alınmış ve incelenmiştir. Turizm kalkınmayı sağlayacak ekonomik ve sosyal yapılarda gerekli yapısal değişikliğe yol açabilir mi? Yoksa ekonomi üzerinde yaptığı uyarıcı etkiyle kalkınmayı hızlandırıcı bir role mi sahiptir? Kalkınma için gerekli sürekli bir ekonomik büyümeyi ve tam istihdamı sağlayabilir mi? Gelişmekte olan ülkelere turizmden sağlanan döviz girdisi kalkınma için gerekli olan sanayileşmeyi finanse edebilir mi? Gelişmekte olan ülkelere turizmin kalkınmayı finanse edecek olan sektör olarak görülmesi bu ülkelere yaşanan ödemeler dengesi açıklarını turizm yoluyla kapatma yoluna gitme turizmi nasıl etkilemektedir? Gelişmekte olan ülkelere turizmin sosyal boyutunun hesaba katılmamasının nedenleri nelerdir? Tüm bu sorulara çalışma içerisinde cevap aranmaya çalışılmıştır.

Konu gelişmekte olan ülkeler yönünden ele alınmış ve gelişmiş ülkelerdeki durumla kıyaslanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere turizmin

özünden sapmaya neden olan gelişmeler, uygulamalar ve bunların sonuçları incelenmiştir.

Birinci bölümünde gelişmişlik ve az gelişmişlik konusu ele alınmıştır. Çünkü az gelişmiş ülkeleri bir yerde turizmin özünden saptıran nedenlerden birisi de bu az gelişmişlik olgusudur. Az gelişmişlikten kurtulup gelişmiş ülke seviyesine çıkma isteği bu ülkeleri turizme kurtarıcı olarak bakmaya iter. Az gelişmişlik ve gelişmişlik olgusunu incelememizin bir diğer nedeni de gelişmişliği ölçmede sadece ekonomik göstergelerin kullanılmaması, bunun yanında ekonomik olmayan göstergelerin de gelişmişlikte çok önemli belirleyici faktör durumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Turizmle ilgili değerlendirme de bu bağlamda ele alınmıştır.

Birinci bölümde ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınma tanımlama seviyesinde ele alınmış; kalkınmanın ne olduğu, nasıl gerçekleştirilebileceği ve bunu gerçekleştirmek için nasıl bir strateji izlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca sosyal kalkınma konusuna da değinilmiş bu konu da tanımlama seviyesinde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise turizmle kalkınma arasındaki ilişki ele alınmış; turizmin gelire, istihdama, alt yapıya, ödemeler dengesine ve uyarıcı etkisiyle genel ekonomiye yaptığı katkı üzerinde durulmuştur. Kalkınmayı sağlayacak ya da finanse edecek sektör olarak görülmesinin turizm ekonomisine ve genel ekonomiye nasıl yansıdığı araştırılmış ve turizm sektörüne bu şekilde yaklaşan gelişmekte olan ülkelere uygulanan politikaların ne gibi sonuçlar doğurduğu incelenmiştir.

İkinci bölümde ayrıca uluslararası turizm hareketlerini ve uluslararası turizm hareketleriyle kalkınma arasındaki ilişki ele alınmıştır. Az gelişmiş ülkeler niçin uluslararası turizme gelişmiş ülkeler seviyesinde katılamamaktadırlar? Acaba uluslararası turizme katılmak gelişmişliğin bir sonucu mudur? Ya da tersinden düşünersek az gelişmiş ülkelerin turizme gelişmiş ülkeler seviyesinde katılamamaları az gelişmiş olmalarından mı kaynaklanmaktadır?

Gelişmiş ülkeler en fazla turist gönderen ülke olurken aynı zamanda en fazla turist çeken ülke konumundadırlar. Acaba bu duruma yol açan sebepler nelerdir? Daha fazla turizm çekicisi olan bir çok az gelişmiş ülke neden yeterince uluslararası turizmden faydalanamamaktadır? Hatta bu konuda daha az turizm çekicisine sahip olan bir çok gelişmiş ülke uluslararası turizmden çok daha büyük bir oranda pay almaktadır. Bu duruma yol açan sebepler nelerdir? Bu ülkelerin turizm pazarında sahip olduğu üstünlük gelişmiş ülkelerin pazar hakimiyetinden mi kaynaklanmaktadır? Tüm bu sorulara uluslararası istatistikler yardımıyla cevap aranmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümünde ise Türkiye'deki durum incelenmiştir. Tüm ekonomik ve sosyal göstergeleriyle Türkiye de gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alır. Aynı bu ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de turizme, ekonomik kalkınmayı finanse edecek ve ödemeler dengesi açıklarını kapatacak bir sektör olarak bakılır. Türkiye'deki turizm politikaları da bu yönde geliştirilir ve uygulamaya konulur. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de turizmin sosyal boyutu göz ardı edilmekte ya da gerektiği gibi önem verilmemektedir. Bu duruma yol açan sebepler çalışmamız içinde incelenmeye çalışılmıştır. Plan dönemi öncesi ve sonrası belirlenen ilkeler ve hedefler, bunlara ulaşmak için uygulanan turizm politikaları ve uygulama sonuçları ile turizmin sorunları, ayrıca istatistikler yardımıyla belirlenen hedeflere ne derece varıldığı ve Türkiye'nin dünya turizmi içindeki yerinin ne olduğu da araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
GELİŞMİŞLİK-AZ GELİŞMİŞLİK
VE KALKINMA KAVRAMI

1.1.GELİŞMİŞLİK VE AZ GELİŞMİŞLİK KAVRAMI

Günümüze kadar dünya üzerindeki ülkeler çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmışlardır.

“Zengin” ve “yoksul” ülkeler şeklinde ikiye ayrılan bu ülkelerden, şehirleşme ve sanayileşmenin üst düzeylere çıktığı ve halkları yüksek bir maddi yaşam standardına alışmış olanlara gelişmiş (ya da sanayileşmiş) ülkeler, diğerlerine de gelişmekte (ya da kalkınmakta) olan ya da az gelişmiş ülkeler denilmektedir.¹

Bu ülkelerin çeşitli kriterlere göre ayrılmasına etki eden bir çok faktör mevcuttur.

Bölgeler arasındaki dengesizlikleri oldukça gidermiş, ülke çapında kalkınmayı sağlamış ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkeleri içine alan “Teknoloji Dünyası” bu ülkeleri tanımlamakta sık sık tercih edilen bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengin ülkeleri içine alan “Teknoloji Dünyası”nda bulunan yaklaşık 23 ülke dünya nüfusunun dörtte birinden daha azına sahip bulunmakta; hepsi orta enlemde, benzer çevre koşullarında yer almakta ve Japonya hariç, Batı Avrupa kültürüyle sıkı bağlara sahip bulunmaktadırlar. Bu grubun dışında kalan ve ekonomik bakımdan geri kalmış ülkeleri ifade etmede tercih edilen bir terim olan “Gelişmekte Olan Dünya” ise 143 ülkeyi ve dünya nüfusunun dörtte üçünü içine almaktadır; bu ülkelerin de önemli bir bölümü tropikal alanlarda yer alırken, gerek dil gerekse gelenek olarak Batı Avrupa’dan uzak bulunmaktadırlar.²

Teknoloji Dünyası olarak tanımlanan Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Dünya haricinde bir de daha az gelişmiş ülkeler mevcuttur. Ancak bu ülkeler de gelişmekte olan dünya içerisinde ele alınırlar.

“Gelişmekte Olan Dünya” içinde, yalnızca korkunç bir yoksulluk içinde değil, fakat aynı zamanda ekonomik, kurumsal ve insan kaynakları bakımından da çok zayıf durumda olan, çoğu kez jeofizik

¹ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul, 1997, s.80.

² Tümertekin, Özgüç, a.g.e., s.84.

engellerle de karşı karşıya bulunan bir ülkeler grubunun varlığını kabul etmiştir. Halen toplam nüfusları 570 milyonu (1994) bulan 48 ülke “En Az Gelişmiş Ülke” olarak tanımlanırlar.³

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri belirlemede bir çok kriter kullanılır. Biz burada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ayırmada en çok kullanılan kriterler üzerinde duracağız. Bu kriterler de kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik ölçüler ve ekonomik olmayan ölçüler. Zaten burada bu kriterleri vermemizin amacı da gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkları belirlemek ve bu ölçülerin hepsini sağlayabilen ülkelerin gelişmiş ülkeler sınıfına girebileceğini göstermek içindir.

11.1. Ekonomik Ölçüler

11.1.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Ülkelerin az gelişmişlik ve gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmada en çok kullanılan kriterlerden birisi kişi başına düşen gelir seviyesidir.

Bir milleti meydana getiren fertlerin belli bir dönemde (genellikle bir yıl içerisinde) yarattıkları mal ve hizmetlerin toplam değerine **milli gelir** denir.⁴

Milli gelir, üretime katılan faktörlerin (emek, sermaye, teşebbüs, toprak) gelirleri (ücret, faiz, kira, kar ve rant) toplamını ifade eder.

Milli gelirin yani toplam hasılanın ülke nüfusuna bölünmesiyle de **kişi başına düşen milli gelir** elde edilir.

Tablo 1.1 ve Tablo 1.2 de gelişmiş ve gelişmekte olan (az gelişmiş) ülkelerdeki kişi başına düşen milli gelir rakamları verilmiştir.

³ Tümertekin, Özgüç, a.g.e., s.85.

⁴ Sabri F Ülgener, **Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 5.b, Der Yayınları, İstanbul, 1976, s.20.

Tablo 1.1: Gelişmiş Ülkelerde Kişi Başına Düşen Milli Gelir Seviyesi (\$)

ÜLKELER	1996	1997	1998
Almanya	28.984	25.606	26.177
Belçika	25.980	23.843	24.000
Fransa	26.667	23.792	24.011
Hollanda	25.400	23.094	23.864
İngiltere	19.230	21.839	23.945
A.B.D	28.563	30.147	31.505
Kanada	19.553	20.462	19.454
Japonya	36.354	33.213	30.204

Kaynak: International Monetary Fund, **International Financial Statistics**, First Printing, February 2000, Volume III, No: 2, Washington, 2000, s. 62-68.

Tablo 1.2 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen Milli Gelir Seviyesi (\$)

ÜLKELER	1996	1997	1998
Portekiz	10.152	10.167	10.890
Yunanistan	11.435	11.474	11.392
G. Kore	10.873	9.538	6.268
Brezilya	4.859	4.954	4.742
Mısır	1.128	1.204	1.298
Endonezya	1.115	1.140	421
Türkiye	2.928	2.912	3.058

Kaynak: International Monetary Fund, **a.g.e**, s.62-68.

Tablo 1.1 ve Tablo 1.2 den de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir seviyeleri ortalama 25.000 dolar düzeyinde iken gelişmekte olan ülkelerde bu oran 1.000 dolar ile 10.000 dolar seviyeleri arasındadır.

Kişi başına düşen milli gelir seviyesi bize ülke refahını ölçmede ortalama bir değer verir. Bir ülkede herkesin milli gelirden aynı oranda pay aldığını söylemek mümkün değildir.

O.E.C.D ülkeleri ortalama 20.000 doların üzerinde kişi başına gelire sahip oldukları halde, bu ülkelerde 100 milyondan fazla insan kendi ulusal sınırlarının altındaki koşullarda yaşamaktadırlar; 30 milyondan fazla kişi işsizdir, 5 milyon kişi de evsizdir.⁵

Sonuç olarak, fert başına gelir bir ölçü olarak kullanılıyorsa, güdülen maksat bir ülke halkını tek bir ünite halinde göz önüne alıp nüfus ve milli gelir değişimi karşısında ortalama hayat standardını geçmiş ile karşılaştırmak ve onu yine bir ünite halinde diğer memleketlerle mukayese edebilmekten ibarettir.⁶

111.2. Gelir Dağılımı

Bir ülkenin ekonomik gelişmesini incelerken veya ülkeler arasında karşılaştırmalar yaparken kişi başına düşen ortalama gelir miktarını veya ulusal gelir artış hızını dikkate almak yeterli değildir. Bunların yanı sıra gelirin kişiler veya gruplar arasında nasıl bölündüğünü de göz önüne almak gerekir.⁷

Genellikle gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı ülkedeki nüfus arasında dengeli dağılırken az gelişmiş ülkelerde bu dağılımda büyük dengesizlikler görülür.

Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizlik özellikle, tarım kesimiyle tarım dışı kesimler arasında görülür. Nüfusun büyük kısmının tarım kesiminde yoğunlaşmasına karşı bu kesimde yaşayanların büyük kısmı ulusal gelirden daha küçük bir pay elde etmektedirler. Soruna tarım kesiminin kendi içindeki gelir dağılımı açısından bakıldığında yine ortaya çıkan görünüm adil olmaktan çok uzaktır. Bunun nedeni ise işlenebilir toprakların kişiler arasında eşit olarak dağılmamasında aranabilir.⁸

⁵ Tümertekin, Özgüç, a.g.e, s.95.

⁶ Ülgener, a.g.e, s.59.

⁷ Akın İlkin, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, 2.b, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 304, İstanbul, 1976, s.215.

⁸ İlkin, a.g.e, s.15.

Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının gruplar arasında dengeli dağılımı ülkeye iki yönde avantaj sağlar. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımında sağlanan eşitliğin halkın motivasyonunu artırarak kalkınmaya ivme verdiği kadar, hızlı kalkınmanın da gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasını kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.⁹

111.3. Üretimin Sektörler Arasındaki Dağılımı

Bir ülkedeki kişi başına gelir seviyesinin yüksek olması ve dengeli gelir dağılımı da ülkenin kalkınmışlığı hakkında tek başına bir fikir vermez. Eğer bu kriterler kalkınmışlığı açıklamada tek başına yeterli olsaydı o zaman Orta Doğudaki bir çok petrol ülkesinin gelişmiş ülkeler sınıfında yer alması gerekirdi. Orta doğudaki bir çok petrol ülkesi sanayileşmiş Avrupa ülkelerinden daha yüksek bir kişi başına gelire sahiptirler. Ancak bu ülkeler sanayileşmiş Avrupa ülkelerinden gelişmiş ve kalkınmış değildirler. Öyleyse kalkınmayı belirleyen başka kriterlerde mevcuttur.

Bu nedenle de bu ülkelerdeki üretim yapılarına ve üretimin sektörler arasındaki dağılımına bakmak gerekir. Ortadoğu petrol ülkeleri sadece petrol üretmektedirler ve bu üründen de muazzam paralar kazanmaktadırlar. Ama bu para tek başına bu ülkelerin kalkınmasını sağlayamamaktadır.

Kalkınmanın sağlanabilmesi için Gayri Safi İç Hasılanın en az %25'nin sanayide yaratılması ve bunun da en %60'nın imalat sanayinden elde edilmesi gerekmektedir.¹⁰

Az gelişmiş ülkelerin tarımsal nitelik göstermesinin doğal bir sonucu, bu ülkelerde sanayi kesiminde gelişme düşük bir düzeydedir. Az gelişmiş ekonomilerde sanayi kesiminin boyutlarını ispatlayabilmek için çeşitli ölçüler kullanılabilir. Bunlardan biri toplam üretim içerisinde

⁹ Cem Kozlu, *Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, 2.b, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s.123.

¹⁰ Tümetekin, Özgüç, a.g.e, s.93.

sanayi kesiminin hangi oranda paya sahip olduğudur. Az gelişmiş ülkelerde sanayinin payı genellikle %20'nin altındadır.¹¹

111.4. İşgücünün Sektörler Arasındaki Dağılımı

Bir ülkenin ekonomik kalkınma düzeyi ekonominin her bir sektöründeki işgücünün payına bakılarak da belirlenmeye çalışılır. Örneğin dünya ülkeleri arasında işgücünün beşte birden daha azının tarımda çalıştığı ülkelerin(örneğin İngiltere'de işgücünün %2'si, Kanada ve A.B.D' de %3'ü, Fransa ve Hollanda'da %5'i gibi) en gelişmişler olduğu bilinmektedir. Makineleşme bu ülkelerde tarım ve hayvancılıkta çalışan işgücünün azaltmıştır.¹²

Gelişme ilerledikçe tarımda çalışanların oranı sayısı sanayi kesimi lehinde düşmekte, buna karşılık sanayide çalışanların oranı hizmet kesimi lehinde azalmaktadır. Bu genel değişimin nedenleri iki noktada açıklanabilir. Birincisi kişi başına ulusal gelir arttıkça, tarımsal ürünlere olan talebin nisbi olarak azalması ve sanayi ürünlerine olan talebin artmasıdır. İkincisi ise, sanayi kesiminde saat başına reel üretimin, diğer kesimlere kıyasla daha hızlı artmasıdır. Bu bakımdan sanayi ürünlerine talep artmasına karşın, sanayide çalışan işgücünün artma hızı azalmaktadır. Bir başka deyişle her kesimde değişimin farklı olması bu değişimi yaratmaktadır.¹³

Gelişmiş ülkelerde tarım kesiminde çalışanların oranı çok düşüktür. Genellikle bu oran %10 civarındadır. Gelişmiş ülkelerde tarımsal işgücü oranı genellikle %60'ın üzerindedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal kesimde çalışanların oranı genellikle %50'nin altına

¹¹ İlkın, a.g.e, s.18-19.

¹² Tümertekin, Özgüç, a.g.e, 93.

¹³ İlkın, a.g.e, s.123.

düşmektedir. Bu tip ülkelerde sanayi kesiminde işgücü oranı gelişmemiş ülkelere kıyasla artmıştır.¹⁴

111.5. İthalat ve İhracat Yapısı

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracat yapıları arasında da büyük farklılıklar vardır. Bu farklılık hem ithalat ve ihracat hacminde hem de ithal ve ihraç edilen ürün türünde görülür. Tablo 1.3 ve Tablo 1.4 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracat durumları gösterilmiştir.

Tablo 1.3: Gelişmiş Ülkelerin İthalat ve İhracat Durumları(Milyar Dolar)

ÜLKELER	İthalat		İhracat	
	1997	1998	1997	1998
A.B.D	899.020	944.353	688.697	682.497
Almanya	445.488	467.316	512.427	540.554
Japonya	338.754	280.484	420.957	387.926
İngiltere	311.424	314.106	281.737	271.864
Fransa	269.642	287.687	290.087	305.385
İtalya	210.268	215.888	240.404	242.332
Kanada	200.929	206.233	214.422	214.327

Kaynak: International Monetary Fund, a.g.e., s. 62-68.

Tablo 1.4: Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İthalat ve İhracat Durumları
(Milyar Dolar)

ÜLKELER	İthalat		İhracat	
	1997	1998	1997	1998
G. Kore	144.616	93.282	136.614	132.314
G. Afrika	32.938	29.230	31.020	26.358
Hindistan	41.017	42.201	34.245	32.881
Türkiye	48.559	45.908	26.261	26.881

Kaynak: International Monetary Fund, a.g.e., s.62-68.

¹⁴ İlkın, a.g.e, s. 124.

Tablodan da görüleceği gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracat hacimleri arasında büyük farklar vardır. Gelişmiş ülkelerin ithalat ve ihracat hacimleri 100 milyon doların çok üzerinde iken gelişmekte olan ülkelere bu miktarlar 100 milyon doların çok altında hatta 50 milyon dolar seviyesinin bile altındadır.

Gelişmiş ülkeler büyük oranda sanayi ürünleri üreticisidirler. Ürettikleri bu ürünleri de gelişmekte olan ülkelere satarlar. Bu nedenle ihracat hacimleri çok büyüktür. Gelişmiş ülkeler üretim için gerekli olan hammadde, yarı mamul, işgücü gibi üretim faktörlerini ve tarım ürünlerinin büyük bir kısmını da gelişmekte olan ülkelere aldıkları için ithalat hacimleri de geniştir.

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracat yapılarında görülen bir diğer fark da ithalat ve ihracata konu olan ürünlerin türüdür. Gelişmiş ülkeler sanayi ürünleri ihracatçılarıdır. Buna karşılık genellikle tarım ürünleri ve hammadde ithal ederler. Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok tarım ürünleri ihraç ederler sanayi ürünleri ve yatırım malları satın alırlar.

Sanayi ürünleri ihracatının gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki dağılımına bakıldığında şu gibi özellikler dikkat çekmektedir. 1992 yılında dünya sanayi ürünleri ihracatının yüzde 77.7'sini sanayileşmiş ülkeler, yüzde 18.2'sini de az gelişmiş ülkeler karşılamaktadırlar.¹⁵

Tarım ürünleri ihracatına baktığımızda da ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler temelde sanayi malları ihracatçısı olmakla birlikte, dünya tarım ürünleri ihracatının da üçte ikiden fazlasını karşılamaktadırlar.¹⁶

¹⁵ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 12.b, Güzem Yayınları, İstanbul, 1998, s.636.

¹⁶ Seyidoğlu, a.g.e, s.636.

111.6. Enerji Tüketimi

Enerji tüketimi de bir ülkenin gelişmişliği ya da az gelişmişliği hakkında bir fikir edinmemizi sağlar.

Enerjinin, insan ve toplum hayatının vazgeçilmez bir ihtiyaç maddesi olması yanı sıra özellikle toplumsal gelişme ve endüstrileşme için nispeten büyük boyutlarda talep edilmesi enerji ve kalkınma arasında bir bağın bulunduğu düşüncesini gündeme getirmiştir. Şöyle ki: İkinci dünya savaşının bitimini izleyen yıllardan başlayarak yaklaşık olarak 30 yıllık sürede, bir ülkenin kalkınmışlığının düzeyi o ülkede kişi başına ortalama tüketilen enerji miktarı ile ölçülür olmuştur.¹⁷

Tablo 1.5 ve Tablo 1.6 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına tüketilen enerji miktarı kg cinsinden gösterilmiştir.

Tablo 1.5 : Gelişmiş Ülkelerde Kişi Başına Tüketilen Enerji Miktarı

ÜLKELER	Kg Cinsinden (1995)
Almanya	5650
İngiltere	5315
Fransa	5309
İtalya	4118
Belçika	6857
Kanada	10907
Japonya	5105

Kaynak: World Bank, **World Development Report Attacking Poverty**,

Oxford University Press, New York, 1999, s.208.

¹⁷ Ahmet Demir, "Enerji Çevre İlişkisi," **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1-4, Ankara, 1993, s.47.

Tablo 1.6: Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Tüketilen Enerji Miktarı (1998)

ÜLKELER	Kg Cinsinden
Brezilya	912
Meksika	2049
Çin	976
Mısır	741
Endonezya	555
Türkiye	1195

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.200-201.

Tabloları incelediğimizde şu özellikler karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına tüketilen enerji miktarı 5000kg civarında iken, gelişmekte olan ülkelerde bu miktar ortalama 1000kg civarında seyretmektedir.

Gelişmiş ülkelerde bu oranın yüksek çıkması, yatırımların artmasıyla birlikte ekonominin büyümesi ve kalkınmanın her alanda kendisini göstermesiyle izah edilebilir.

11.2. Ekonomik Olmayan Ölçüler

Bir önceki kısımda gelişmişliği ve az gelişmişliği belirleyen ekonomik faktörler üzerinde durmuş ve bunların da gelişmişliği ve az gelişmişliği açıklamada tek başına yeterli olmayacağını söylemiştik. Bir ülkenin gelişmişliğine ve az gelişmişliğine etki eden ekonomik olmayan başka faktörler de mevcuttur. Bunları da ekonomik olmayan ölçüler başlığı altında inceleyeceğiz.

112.1.Eğitim Düzeyi

1121.1.Okullaşma Oranı

Bir ülkenin gelişmişliğine etki eden ekonomik olmayan ölçülerin en önemlilerinden biriside eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyleri

incelendiğinde gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında büyük farklılıklar görülür.

Tablo 1.7 ve Tablo 1.8 da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ilk ve orta öğretim düzeyindeki öğrenci sayısının genel nüfus içerisindeki yüzde oranları verilmiştir.

Tablo 1.7 : Gelişmiş Ülkelerde İlk ve Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrenci Sayısının Genel Nüfus İçerisindeki Oranı (1995)

ÜLKELER	İlk Öğretim	Orta Öğretim
Belçika	98	98
Kanada	95	92
Finlandiya	99	93
Almanya	100	88
Japonya	100	96
İsviçre	100	96
İngiltere	100	92
A.B.D	96	89

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.200-201.

Tablo 1.8: Gelişmekte Olan Ülkelerde İlk ve Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrenci Sayısının Genel Nüfus İçerisindeki Oranı (1995)

ÜLKELER	İlk Öğretim	Orta Öğretim
Brezilya	90	19
Mısır	89	65
Endonezya	97	42
G. Afrika	96	52
Türkiye	96	50

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.200-201.

Tablolardan da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde ilk ve orta öğretim düzeyindeki öğrenci sayısının genel nüfusa oranı yüzde 90 ile

yüzde 100 arasında değişirken gelişmekte olan ülkelerde bu oran ilk öğretim düzeyinde yüzde 90 orta öğretim düzeyinde ise yüzde 50 ve onun altında bir seviyede seyretmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi az gelişmiş ülkelerin çoğunlukla tarım ülkesi, gelişmiş ülkeler ise birer sanayi ülkeleridir. Genelde birer tarım ülkesi olan bu az gelişmiş ülkeler düşük bir kişi başına gelir, dengesiz bir gelir dağılımı, yüksek doğurganlık oranı ve nüfuslarının büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan bir yapı gösterirler. Gelişmiş ülkeler bunun aksine, yüksek oranda kişi başına gelir, dengeli bir gelir dağılımı, düşük doğurganlık oranı ve nüfusun büyük kısmının kentlerde yaşadığı bir ekonomik ve sosyal yapı. Acaba gelişmiş ülkelerdeki yüksek eğitim düzeyi bu sosyal yapının bir sonucu mudur? Yoksa yüksek eğitim düzeyi mi böyle bir ekonomik ve sosyal yapının doğmasına neden olmuştur? Aslında bu sorulara verilecek cevap, her iki durumun da birbirine alt yapı oluşturduğudur. Sanayileşme ve bunun sonucunda sağlanan ekonomik ve sosyal kalkınma yüksek bir eğitim düzeyine ulaşmayı beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkeler sanayileşme sonucunda sağladıkları gelirin önemli bir kısmını eğitime aktararak yüksek düzeyde bir eğitim düzeyine ulaşmayı başarmışlardır. Amaç çağa ve gelişen teknolojiye ayak uyduracak nesiller yetiştirmek, böylece sürekli bir kalkınma sağlamaktır. Görüldüğü gibi kalkınma eğitimi eğitim de kalkınmayı destekliyor.

Tablo 1.9 ve Tablo 1.10 da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genel bütçeden eğitime ayrılan pay yüzde olarak gösterilmiştir.

Tablo 1.9 : Gelişmiş Ülkelerde Genel Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay Yüzdesi (1995)

ÜLKELER	1980	1995
Belçika	6,1	5,7
Kanada	6,9	7,3
Fransa	5,0	5,9
Almanya	-	4,7
Japonya	5,8	3,8
Hollanda	7,6	5,3
İsviçre	9,0	8,0
Finlandiya	5,3	7,6
İngiltere	5,6	5,5
A.B.D	6,7	5,3

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.200-201.

Tablo 1.10 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Genel Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay Yüzdesi (1995)

ÜLKELER	1980	1995
Brezilya	3,6	-
Hindistan	2,8	3,5
Endonezya	1,7	-
Filipinler	1,7	2,2
Arjantin	2,7	4,5
Çin	4,6	2,9
Kore	3,7	3,7
Türkiye	2,8	3,4

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.200-201.

Tablolardan da görüleceği gibi gelişmiş ülkelerde genel bütçeden eğitime ayrılan pay yüzde 5 ve üzerinde iken gelişmekte olan ülkelerde

bu oran yüzde 3 ve onun altında seyretmektedir. Bütçeden eğitime ayrılan pay doğal olarak eğitimin genel düzeyine bu gelişmeye ve kalkınmaya yansımaktadır.

**1121.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde
Kişi Başına Düşen Günlük Gazete,
Televizyon ve Bilgisayar Sayısı**

Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen günlük gazete, televizyon, telefon ve bilgisayar sayısı gelişmekte olan ülkelere oranla çok yüksektir. Tablo 1.11 ve Tablo 1.12 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde her 1000 kişide kişi başına düşen günlük gazete, televizyon, telefon ve bilgisayar sayısı gösterilmiştir.

Tablo 1.11: Gelişmiş Ülkelerde Her 1000 Kişiden Günlük Gazete,
Televizyon Telefon ve Bilgisayar Sahibi Olanların Sayısı

ÜLKELER	Gazete	Televizyon	Telefon	Bilgisayar
Belçika	321	464	465	167,3
Kanada	189	709	602	192,5
Danimarka	365	533	618	304,1
Finlandiya	473	605	549	182,1
Fransa	237	598	564	150,7
Almanya	317	493	538	233,2
Japonya	576	700	489	128,0
Hollanda	334	495	543	232,0
İsviçre	483	476	682	214,9
İngiltere	351	612	528	192,6
A.B.D	228	806	640	362,4

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.226-227.

Tablo 1.12: Gelişmekte Olan Ülkelerde Her 1000 Kişiden Günlük Gazete, Televizyon, Telefon ve Bilgisayar Olanların Sayısı

ÜLKELER	Gazete	Televizyon	Telefon	Bilgisayar
Brezilya	45	289	96	18,4
Çin	23	252	45	3,0
Mısır	64	126	50	5,8
Endonezya	20	232	21	4,8
Pakistan	21	24	18	1,2
Filipinler	65	125	25	9,3
G. Afrika	33	123	100	37,7
Türkiye	44	309	224	13,8

Kaynak: World Bank, a.g.e., s.226-227.

Tablolardan da görüleceği gibi, gelişmiş ülkelerde her bin kişiden günlük gazete, televizyon, telefon ve bilgisayar sahibi olanların sayısı az gelişmiş ülkelere oranla çok yüksektir.

112.2. Nüfus Yapısı

Bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmişliğini belirlemede kullanılan ekonomik olmayan ölçülerden birisi de nüfus yapısıdır. Nüfus yapısının ekonomik ve sosyal kalkınmaya olan etkisi üzerinde 2.Bölümde değineceğiz.

1122.1. Nüfus Artış Hızı

Gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı çok düşük seviyelerde seyrederken gelişmekte olan ülkelere ise nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere nazaran çok yüksektir. Tablo 1.13 ve Tablo 1.14 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yıllık ortalama nüfus artış oranı verilmiştir.

Tablo 1.13 : Gelişmiş Ülkelerde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%)

ÜLKELER	1980-1996	1996-2010
Belçika	0,2	0,0
Kanada	1,2	0,6
Danimarka	0,2	0,0
Finlandiya	0,4	0,2
Fransa	0,5	0,2
Almanya	0,3	-0,1
Hollanda	0,6	0,3
İngiltere	0,3	0,1
A.B.D	1,0	0,7

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators**,

Oxford University Press, New York, 1998, s.42-43-44.

Tablo 1.14:Gelişmekte Olan Ülkelerde Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı

ÜLKELER	1980-1996	1996-2010
Brezilya	1,8	1,6
Çin	1,3	0,7
Mısır	2,3	1,6
Endonezya	1,8	1,3
G. Afrika	2,0	1,4
Türkiye	2,1	1,3

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators**, s.42-43-44.

Tablolardan da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde yıllık ortalama nüfus artış hızı 1'in altında iken, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 2 civarında hatta üzerinde seyretmektedir. Gelecekte gelişmiş ülkelerin bazılarında yıllık ortalama nüfus artış hızı sıfır hatta sıfırın altında tahmin edilirken gelişmekte olan ülkelerde yüzde 1 ile 2 arasında değişmesi tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yıllık nüfus artış hızının büyük çıkması, ekonomik kalkınma ile birlikte sosyal kalkınmayı da olumsuz yönde etkilemektedir. 2.Bölümde bu konuda daha detaylı bilgi verilecektir.

1122.2. Doğum ve Ölüm Oranları

Gelişmekte olan ülkelerde yıllık nüfus artış hızının gelişmiş ülkelere oranla yüksek çıkmasının en önemli nedeni doğum oranlarının yüksek olmasıdır. Bu toplumlarda ailelerin çocuk sahibi olmak istemeleri başlıca üç nedene dayandırılır.¹⁸

- a) Çocuk Sahibi olmanın manevi zevki
- b) Çocuğu bir üretim unsuru olarak kullanma arzusu
- c) Çocuğu gelecek için bir güvenlik unsuru olarak kullanma arzusu

Tüm dünyada sağlık alanında yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde ölüm oranlarında görülen azalma gelişmekte olan ülkelerdeki ölüm oranlarının da azalmasına neden olmuştur. Bu durum ise yüksek oranda bir nüfus artış hızının yaşanmasına yol açmıştır.

Gelişmiş ülkelerde ise doğum oranında belirli bir oranda azalma görülmekte ve gelecekte de bu oranın daha da düşeceği tahmin edilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde doğum oranında görülen düşüşün belirli sebepleri vardır. Sanayileşme ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik ve sosyal kalkınma bu düşüşün en önemli sebeplerinden biridir.

Düzenli bir kentleşme büyümeyi izlediği takdirde ve sanayileşme politikaları adil bir gelir dağılımı ve sosyal güvenlik tedbirleri ile desteklendiğinde, kişi güvenliği daha çok çocuk yerine devletin sağladığı sosyal hizmetlerde ve kendi elde ettiği gelirden aramakta, nüfus artış hızı düşmektedir. Bu da hem büyüme hızını hem de kişi başına geliri artırarak nüfusu frenleyen bir döngüye dönüşmektedir.¹⁹

¹⁸ Vural Fuat Savaş, *Ekonomik Kalkınma*, Ar Yayınları, İstanbul, 1982, s.258.

¹⁹ Kozlu, a.g.e, s 28.

Tablo 1.15 ve Tablo 1.16 de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki doğum ve ölüm oranları binde olarak verilmiştir.

Tablo 1.15: Gelişmiş Ülkelerdeki Doğum ve Ölüm Oranları (1996)

ÜLKELER	Doğum Oranları (000)	Ölüm Oranları (000)
Belçika	11	11
Kanada	13	7
Danimarka	13	12
Finlandiya	12	10
Fransa	13	9
Almanya	9	11
Hollanda	12	9
İsviçre	11	11
İngiltere	12	11
A.B.D	15	8

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators**, s. 42-43-44.

Tablodan da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde doğum ve ölüm oranları birbirine çok yakındır. Bu da gelişmiş ülkelerdeki nüfus artış hızının düşük çıkmasına daha doğrusu nüfus hızının sabit bir seviyede seyretmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu ülkelerdeki gelir dağılımının dengeli olması, yüksek düzeydeki okullaşma ve okuma yazma oranı, gelişmiş bir sosyal güvenlik ve sigorta sistemi ve düzenli kentleşme nüfus artış hızını frenleyen nedenlerden en önemlileridir.

Unutulmamalıdır ki gelişmiş ülkelerde düzenli beslenme ve sağlık alanında yaşanan olumlu buluşlar ve gelişmeler çocuk ölümlerinde düşüşe, ayrıca ortalama yaşam ömrünün de uzamasına neden olmuştur.

Tablo 1.16: Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğum ve Ölüm Oranları

ÜLKELER	Doğum Oranları (000)	Ölüm Oranları (000)
Brezilya	21	7
Çin	17	7
Hindistan	25	9
Endonezya	23	8
Malezya	27	5
Pakistan	37	8
G. Afrika	27	8
Mısır	26	8
Türkiye	22	7

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators**, s. 46-47-48.

Görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkelerdeki doğum oranları gelişmiş ülkelerdeki doğum oranlarından çok yüksek çıkmakta, sağlık alanında yaşanan olumlu gelişme ile birlikte ölüm oranlarındaki düşüşle birlikte yüksek bir nüfus artış hızı yaşanmaktadır.

112.3. Beslenme Düzeyi

Gelişmişlikle az gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan bir diğer ekonomik olmayan kriter de toplumların beslenme düzeyleridir. Gelişmiş toplumlarda düzenli bir beslenme düzeyine rastlanırken az gelişmiş toplumlarda düzensiz beslenme hatta açlık sorunları da yaşanır.

Bir bakıma fakir ülkeler olarak adlandırılan az gelişmiş ülkelerin beslenme yetersizliği genellikle kişi başına günlük kalori miktarıyla gösterilmektedir. Günlük kalori gereksiniminin en az 2500 kalori olması gerekmektedir. Bu rakamın altında kalan ülkelerde beslenme yetersizliği olduğu söylenebilir.²⁰

²⁰ İlkın, a.g.e, s 7.

Bu ÷lkelerde gör÷len düzensiz beslenmenin nedeni: Bu kaloringenellikle tek besin (örneğin tahıl veya pirinç) beslenme olduğu ifade edilmektedir. Gerçekten de az gelişmiş ÷lkelerde bir açlık sorunu yoktur, sağlıklı bir beslenme sorunu vardır denebilir.²¹

Gelişmiş ÷lkelerde ise kişi başına yüksek bir kalori miktarı ve düzenli bir beslenme görülür. Kişi başına yüksek kaloringeninin nedeni: Ülkenin kişi başına ulusal geliri ile kişi başına düşen günlük hayvansal protein miktarı arasında çok yakın bir ilişkinin olmasındandır. Kişi başına ulusal gelir arttıkça kişi başına düşen hayvansal protein miktarı da artmaktadır.²²

Gelişmiş ÷lkelerde gör÷len düzenli beslenmeyi ise daha çok iyi bir eğitim düzeyinde bilinçli bir toplum yapısında aramak lazımdır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Gelişmişliği belirleyen kriterler çok çeşitlidir. Biz burada gelişmeyi belirleyen kriterlerden en belirleyici olanlarını ele almaya çalıştık. Ekonomik ve ekonomik olmayan kriterler diye ikiye ayırdığımız ölçülerin hepsini üzerinde taşıyan ÷lkeler gelişmiş ÷lkeler ve bunlara yakın özellikleri üzerinde taşıyan ÷lkeler de gelişmekte olan ÷lkeler olarak tanımlanmaktadır. Bir de çok az gelişmiş ÷lkeler bulunmaktadır ki bunlar da bu kriterlerin çoğuna sahip olamayan ÷lkelerdir. Şu kadarını belirtmeliyiz ki ekonomik olarak güçlü olmayan ÷lkelerin diğer ekonomik olmayan ölçüleri sağlamada çok şanslı olmadıkları gör÷lmüştür. Çünkü bir ülkenin ekonomik şartları elverişli değilse bu ÷lkede ne insanların sağlıklı beslenmesinden, ne eğitim düzeyinin yüksek olmasından ne de sosyal güvenlik şartlarının gelişmesinden söz edilebilirsiniz. Unutulmamalıdır ki ekonomik kalkınmanın alt yapısı maddi ve beşeri sermayenin geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır.

²¹ İlkın, a.g.e., s.7.

²² İlkın, a.g.e., s.8.

1.2.EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMA

12.1.Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma konusuna girmeden önce şunu belirtmede fayda vardır. Ekonomik kalkınma, konusu itibariyle çok geniş bir kavramdır. Bundan dolayı bu çalışmamızda ekonomik kalkınma konusunun ayrıntısına girmeyeceğiz. Ekonomik kalkınmayı sadece tanımlama düzeyinde ele alacağız. Amacımız da üçüncü bölümde inceleyeceğimiz turizm kalkınma konusuna ışık tutacak bilgiler verebilmektir.

121.1. Ekonomik Kalkınmanın Tanımı

Ekonomik kalkınma konusunda da iktisatçılar bir çok tanım yapmışlardır. Burada konumuza ışık tutacak bir kaç tanım üzerinde duracağız.

Ekonomik kalkınma; bir yapı değişikliği yani bir yapıdan diğer bir yapıya geçiştir. Ancak, böyle bir geçiş daha çok kalkınmanın bir göstergesi, bir uyarıcı faktörü olabilir. Kalkınma için yatırım artışı, teknolojik gelişme, verim artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanında, düşüncenin, zihniyetin, sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir. Çünkü, kalkınmamış bir ülkenin, her türlü ihtiyacını karşılayabilmesi, üretim biçimlerine ve sosyal kurumlarına bağlıdır. İktisadi yapı, ifade yerinde ise ülkenin sinir sistemi ve bel kemiğidir. Yapı değişiklikleri ile, geleneksel üretimden modern üretim biçimine ve yeni bir hayat anlayışına geçilecektir.²³

Tanımdan da anlaşılacağı üzere ekonomik kalkınma ekonomik ve sosyal yapının değişmesiyle mümkün olabilmektedir.

Başka bir tanımda da ekonomik kalkınma şöyle tarif edilmektedir. Ekonomik kalkınma, kişi başına düşük gelir düzeyinden daha yüksek

²³ Ali Özgüven, İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma ve Japonya Modeli, 2.b, Filiz Yayınları, İstanbul, 1990, s 94.

bir gelir düzeyine veya negatif olan bir büyüme hızı durumundan daha yüksek bir büyüme hızına geçiştir.²⁴

Bu tanımda da ekonomik kalkınma fert başına gelir artışı yönünden ele alınmaktadır. Fert başına gelir artışını sağlamak için de üretimin artırılması gerekmektedir. Üretim artışı da bir taraftan üretim faktörleri artışına diğer taraftan da faktörlerin marjinal verimlilikleri artışına bağlıdır.²⁵ Ekonomideki üretim artışı da ekonomik büyüme demektir.

121.2. Ekonomik Büyüme

Büyüme, bir ekonomide ve belli bir dönemde(genellikle bir yılda) bir miktar, bir ağırlık, bir hacim, bir cesamet artışıdır. Öyle ki bu artış, insanları ve ülkeyi bugünkünden daha sağlam ve daha kuvvetli bir güce, daha yüksek bir gelir düzeyine götürebilecek aritmetik kantitatif yani miktar ile açıklanan bir artıştır. Nüfus artışı, sermaye artışı, tasarruf artışı, milli gelir artışı vs birer büyümedir.²⁶

Yukarıda vermiş olduğumuz tarif büyümenin genel bir tanımı niteliğindedir. Buna paralel olarak ekonomik büyümeyi şu şekilde tarif edebiliriz.

Ekonomik büyüme, toplam üretim hacminin (GSYİH) genişlemesi biçiminde de tanımlanabilir.²⁷

Ekonomik büyüme iki şekilde meydana gelir. Birincisi üretim faktörlerinde meydana gelen artışlar, ikincisi ise teknolojik gelişmelerdir. Üretim faktörlerinde meydana gelen artışlar kendini şu şekilde gösterir.

²⁴ Özgüven, a.g.e, s 100

²⁵ Savaş, a.g.e, s 36

²⁶ Özgüven, a.g.e, s 36

²⁷ Seyidoğlu, a.g.e, s 95

Ülkenin faktör stoku zaman içinde değişir. Tasarrufların ve ona bağlı olarak yatırımların artması sermaye stokunu büyütür. Doğal nüfus artışı ve dış göçler de işgücü arzını çoğaltır. İşgücünün sayıca artması kadar, eğitim, öğretim ve sağlık hizmetleriyle niteliğinin de yükselmesi önemlidir. Arzı sabit kabul edilen doğal kaynaklardır. Ancak deniz ve göllerin doldurulması bataklıkların kurutulması ve yeni maden yataklarının keşfedilmesi gibi yollarla, bu kaynaklar da bir ölçüde artırılabilir.²⁸

Ekonomik büyümeye etki eden ikinci faktör ise teknolojide meydana gelen gelişmelerdir.

Teknolojik gelişme yeni bir üretim yöntemi veya yeni bir mal icat edilmesi şeklinde kendini gösterir. Başka bir deyişle, ya piyasada mevcut mallar daha etkin yöntemlerle üretilir ya da tümüyle farklı nitelikte yeni mallar ortaya çıkarılır. Yeni üretim yöntemleri bulunmasına dayalı teknolojik gelişmenin en belirgin özelliği, aynı miktar kaynaklarla daha fazla mal üretilmesi veya aynı miktar malın daha az kaynak kullanılarak elde edilmesidir.²⁹

121.3. Nüfus Artışı

Ekonomik kalkınmayı en yalın biçimiyle kişi başına gelir artışı olarak tanımlamıştık. Kişi başına gelir de toplam üretimin toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilmekteydi. Bunun anlamı da açıktır. Ne kadar büyük bir büyüme hızına sahip olsanız bile nüfus artış hızını belli bir oranda tutamazsanız gerekli kalkınmayı uzun süre sağlayamazsınız.

Nüfus artış hızının yavaşlaması sadece gelir artışına bir etken değil; aynı zamanda büyüme hızını da olumlu etkiliyor. Çünkü üretilen kaynakların daha büyük bir bölümü mevcut nüfusun idamesi yerine yatırıma dönüşebiliyor.³⁰

²⁸ Seyidoğlu, a.g.e, s 96.

²⁹ Seyidoğlu, a.g.e, s 101.

³⁰ Kozlu, a.g.e, s 283.

Nüfus artış hızı yüksek olan ülkelerde yukarıda izah edilenin tersi bir durumla karşılaşmaktadır.

Hızlı nüfus artışı ile karşı karşıya olan ülkelerde, hızlı büyüme için sanayiye kanalize edilmesi gereken kaynaklar, okullar, hastaneler ve temel tüketim için kullanılmaktadır, sanayi büyümemektedir. Büyüme yavaş olunca sadece yatırımlar sınırlanmamakta, artan nüfusun beklediği hizmetler de yerine getirilememektedir. Eğitimsiz ve sağlıksız bir nüfus, kendi hayatının potansiyelini yaşamadığı gibi, ülkenin kalkınmasına da katkıda bulunamamaktadır.³¹

Ekonomik kalkınma ile nüfus arasındaki ilişkiyi Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri kitabında inceleyen Cem Kozlu şöyle bir karşılaştırma yapmaktadır. ³²

Son 100 yılda Japon ekonomisinin yılda ortalama %4 büyüdüğünü, nüfusunun ise %1,1 arttığını görürüz. Demek ki kişi başına gelir artışı yılda %2,9 olmuştur. Aynı dönemde, büyüme Amerika'da %3,3 nüfus artışı ise %1,5 olarak gerçekleşmiştir. Tam 1 yüzyıl boyunca Japonya ekonomisini Amerika'dan hızlı büyütürken, nüfusunu ondan yavaş artırmış ve ancak yüzyılın sonunda Amerika'yı yakalayabilmiştir. Eğer her iki ülke de aynı büyüme hızını tutturup, Türkiye'nin %2,5-3 dolaylarındaki nüfus artış hızına sahip olsalardı Amerika bugün yüzyılın başındakinden daha fakir olurdu. Japonya ise 1950'lerdeki refah seviyesinde bulunurdu.

121.4. Kalkınma ile Büyüme Arasındaki Farklar

Yukarıdaki kısımda açıklamaya çalıştığımız ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Ekonomik kalkınma için ekonomik büyüme gereklidir ancak yeterli değildir.

Ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma, anlamları yakın olmakla birlikte farklı kavramlardır. Büyümenin yalnız gelirdeki artışı içermesine karşılık, kalkınma gelir artışı yanında ekonomik, sosyal ve

³¹ Kozlu, a.g.e, s 284.

³² Kozlu, a.g.e, s 171.

kurumsal yapının da değişmesini kapsar. Az gelişmiş ülkelerde refah artışı için yalnızca büyüme yeterli olmayıp ekonomik kalkınmaya gerek vardır.³³

Büyüme, bir ekonomide bazı sınıfların, bazı bölgelerin veya tüm ülkelerin (üç faaliyet alanının tarım, sanayi, hizmetler) gelir artışıdır. Büyümede önemli olan herkesin ve her faaliyet kesiminin gelirlerinde kesinlikle bir artış beklenemeyeceğidir. Kalkınma ise, bir ülkede herkesin belli bir refah seviyesinden daha yüksek bir refah seviyesine yükselmesi ve üç faaliyet kesiminin dengeli bir verim artışı sağlamasıdır.³⁴

Ekonomik kalkınmanın ilk şartı ekonomik büyümedir. Yani ekonomide bir miktar artışının sağlanması ekonomik büyümedir.

Kalkınma ise iktisadi ve sosyal yapılarda değişmeyi zorunlu kılar. Başka bir deyişle, kalkınmada üretim ve gelir dağılımı yöntemlerinde yenilikler beklenir. Çünkü kalkınma yapısal bir olaydır. Eğer bu değişmeler, gelir dağılımını ve tüketimi etkilemiyorsa kalkınmadan söz edilemeyecektir. Eğer bu değişmeler gelir dağılımını ve gelir seviyesini olumlu yönde etkiliyorsa o zaman daha düşük kişisel gelirden daha yüksek kişisel gelire geçilmiş ve kalkınma başlamış olacaktır.³⁵

121.5. Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret

Ekonomik kalkınma ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi iktisatçılar iki yönden ele almışlardır. Birinci grupta yer alan iktisatçılar dış ticareti ekonomik kalkınmanın motoru olarak görürler.

Bu görüşe göre, dış ticaret nedeniyle piyasalar genişler, uluslar arası ihtisaslaşma artar, makine kullanımı ve teknik icatlar hızla yayılır. Neticede, dış ticarete katılan ekonomik yönden gelişip kalkınır. Diğer grup iktisatçılar ise yaşadığımız çağda az gelişmiş ülkelerin ticaret yaparak kalkınmalarının mümkün olmadığını ve dış ticaretin ülkeler

³³ Seyidoğlu, a.g.e, s 95.

³⁴ Özgüven, a.g.e, s 156.

³⁵ Özgüven, a.g.e,s 157.

arasında gelir dağılımını daha adaletsiz bir dağılıma yönelttiğini öne sürmüşlerdir.³⁶

Her iki görüşün de doğru yanları vardır. Günümüz iktisatçıları, dış ticaretin büyüme üzerindeki etkilerinin genellikle olumlu yönde olduğuna inanırlar. Bu günün az gelişmiş ülkeleri bakımından dış ticaretin, kalkınmanın motoru rolü oynaması tartışmalı olmakla birlikte, kalkınmayı hızlandırıcı önemli bazı etkileri olduğu kesindir.³⁷

121.6. Ekonomik Kalkınma ve Tarım

Tarımın ekonomik kalkınmaya direkt etkisi tartışılmakla birlikte, dolaylı olarak ekonomik kalkınmayı etkilediği söylenebilir.

Tarımın geliştirilmesi sanayileşme açısından büyük önem taşır. Bir çok gelişmiş ülke, tarımda verimliliğin artırılması ve bu kesimde yaratılan fonların tarım dışına aktarılması yoluyla kalkınmıştır. Tarım, sanayileşmenin başlangıç aşamalarında ülkeye döviz girdisi sağlayan ana kaynaktır. Ancak sanayiye geliştirmek için yoğun çaba gösteren az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, tarımsal gelişmeye yeterli kaynak ayrılmadığı da bir gerçektir.³⁸

Tarımın gelişmesiyle birlikte sanayi ürünlerine olan talep de iki yönlü etkilenir. Birinci olarak doğrudan doğruya tarımın kullandığı sanayi ürünleri talebi artar. Tarımsal yapının makineleşmesi, traktör, kamyon vb ürünlerin talebini artırırken, ilaç, gübre ve sulamada modern araçların kullanılması bu ürünleri üreten sanayinin gelişmesine olanak hazırlar. İkinci olarak tarımsal yapıda verimliliğin artması, bu kesimdeki nüfusun gelirinin yükselmesini sağlar. Tarımda verimliliğin artması yanında, tarımsal ürünün pazarlanan miktarı ne kadar artarsa

³⁶ Savaş, a.g.e, s 184-185.

³⁷ Seyidoğlu, a.g.e, s 110-111.

³⁸ Seyidoğlu, a.g.e, s 653.

tarım üreticilerinin satın alabileceği sınai ürünler de o kadar çoğalabilir.³⁹

Tarımın sanayileşmeye olan bir diğer etkisi de kendini tarımsa yapıdaki gelişmeyle gösterir. Tarımsal yapıda bir gelişme sağlanamazsa beslenme koşulları daha da ağırlaşacak ve gıda malları fiyatları hızla yükselecektir. Gıda mallarının fiyatlarında aşırı yükselişin sadece hayat pahalılığı açısından değil, sanayileşmeyi geciktiren yönüyle de ele almak gerekir. Gıda mallarının fiyatlarının aşırı ölçüde artması gelirlerin büyük bir kısmının gıda mallarının satın alınmasında kullanılmasına yol açacaktır. Bu nedenle gelirlerin sanayi mallarına ayrılan kısmı azalacak ve sonuçta sanayi mallarının sürümü daralmış olacaktır.⁴⁰

121.7. Ekonomik Kalkınma ve Sanayileşme

Önceki kısımlarda ekonomik kalkınma için büyümenin şart olduğunu söylemiştik. Ekonomik büyüme bir ekonomi için üretim artışını ifade etmekte idi. Üretim artışını ve verimliliği sağlayan en önemli etken de sanayileşme olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayi ihtilali ile iktisadi olaylar hızla değişmeye başlamış ve üretimi artıran yeni araçlar ve yöntemler ortaya çıkmıştır.⁴¹ Yani sanayileşme, teknolojik ilerlemeyi ve verim artışını beraberinde getirmiş, kalkınmanın lokomotifi olmuştur.

Bir ülkede ekonomik büyümeye etki eden üç faktörden söz edilebilir. Bunlar ithal ikamesi, ihracat ve iç talep artışıdır. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde şartlar gereği farklı uygulamalarla karşılaşılr. Örneğin gelişmiş ülkelerde ihracat artışı büyümeyi sağlamada etkili olurken, gelişmekte olan ülkelerde başlangıç aşamasında iç talebe artışı ekonomik büyümeyi sağlanabilir. Ama bunu uzun dönem sürdürebilmesi mümkün değildir.

³⁹ İlkın, a.g.e, s 155.

⁴⁰ İlkın, a.g.e, s 153.

⁴¹ Özgüven, a.g.e, s 122.

Yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerde kalkınma çabaları, daha çok hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak endüstrilerin kurulması şeklinde kendini göstermiştir. Başka bir deyişle, ilk sanayileşme hamleleri genellikle ithal ikamesine dayanır.⁴²

İhracata dönük sanayileşmede ise itici güç iç talepten değil dış talepten kaynaklanır. Bu tür sanayileşmenin en belirgin özelliği, üretimin dünya piyasaları için yapılması ve ihracatın artırılmasıdır. İhracata dönük sanayileşmenin bir amacı da ihracatta sanayi ürünlerinin payının yükselmesidir. Yani ihracat artışı ile birlikte, ihracatın yapısının sanayi mallarına doğru kaydırılması amaçlanır.⁴³

121.8. Kalkınma ve Hizmetler Sektörü

Yakın zamana kadar kalkınma ile sanayileşme özdeşleştirilirken, hizmetler sektörü göz ardı edilmiş hatta ekonomik büyümeyi engelleyen bir unsur olarak görülmüştür. Günümüzdeki gelişmeler, özellikle küreselleşme ile başlayan ticaretin serbestleşmesi, teknoloji ve iletişim alanında sağlanan gelişmeler hizmetler sektörünün önemini artırmıştır.

Günümüze üretime dönük hizmetlerdeki gelişmeler yalnız kalkınmanın bir sonucu değil, onun temel ön koşullarından birisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁴⁴ Yani ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için hizmetler sektörünün gelişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bilginin bir üretim girdisi olarak kabul edildiği günümüzde tarımda ve sanayide verim artışı da büyük oranda hizmet sektöründeki başarıya bağlıdır. Üretim sürecinden önce yapılması gereken pazarlama faaliyetleri, üretim sürecinden sonra gerçekleştirilen stok, dağıtım, taşımacılık ve reklamcılık gibi hizmetler gerçekleştirilmeden sanayileşmenin ve dolayısıyla kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Bir de buna iyi eğitilmiş ve sağlıklı işgücünü katarsak hizmetler

⁴² Seyidoğlu, a.g.e, s 627.

⁴³ Seyidoğlu, a.g.e, s 628.

⁴⁴ Seyidoğlu, a.g.e, s 753.

sektörünün neden kalkınmanın alt yapısı olması gerektiği sonucunu daha iyi kavramış oluruz.

121.9.Küreselleşme ve Kalkınma

1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde görülen yoğun koruyuculuk ve iktisadi milliyetçilik hareketleri uluslararası ticareti en düşük düzeyine indirmişti. Bu dönemde dünyada yaşanan Büyük Depresyon dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinin en aza inmesine neden olmuştur. Ülkeler içinde bulundukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorununu çözmek için iç piyasaları gümrük duvarları ve tarife yükseltici önlemlerle korumaya çalışmışlardır. Bu dönemde uluslararası dış ticaret ancak ikili birlikteliklerle yürütölmeye çalışılıyordu.

İki savaş arasındaki dönem boyunca uluslararası ticarete görölen bu kısıtlayıcı uygulamalardan özellikle Batılı sanayileşmiş ölkeler şikayetçi idiler. Çünkü sanayi üretiminin hızla geliştiğı bu ölkelerde, ekonomik hayatın canlılığı büyük ölçüde geniş dış piyasaların varlığına bağılı bulunuyordu. O nedenle, Batılı ölkeler daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden veya bunun sonrasında çok yanlı bir uluslararası ticaret ve ödeme sistemi gerçekleştirmek için harekete geçtiler.⁴⁵

Bu amaçla ilk olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) kurulmuştur. Kuruluş amacı; uluslararası ticarete gümrük tarifeleri ve öteki kısıtlamaları kaldırarak dünya ticaretini serbestleştirmekti. Bu amacı gerçekleştirmek için de üye ölkeler birbirlerine karşı karşılıklı ödün ilkesine dayanan bir uygulamaya gitmişlerdir. Ancak, "GATT'ın uygulandığı dönemde, gerek kurumsal statüsü ve gerekse yaptırım gücü çok zayıf kalmıştır. Uluslararası gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi istisnalar ile sistem, karmaşık hale gelmiştir. Ayrıca, ABD gibi güçlü ölkeler, süper 301 gibi özel yasalar çıkarmış ve bu yasalar çerçevesinde farklı gümrük tarifeleri ve kotalar

⁴⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s.210.

uygulayabilmişlerdir.”⁴⁶ Bu durum Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’nun kurulmasına neden olmuştur.

Eylül 1986’da Uruguay’da, 1994’de Fas’ta yapılan görüşmeler sonucunda 125 ülkenin katılımıyla nihai anlaşma imzalanmış, anlaşma sonucunda; tarımsal sübvansiyonların kaldırılması, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılarak yeni korumacılığın yayılışının engellenmesi, fikri mülkiyet haklarının korunması ve resmi ihalelerde yerli firmalar lehine konulan ayrıcalıkların giderilmesi gibi önemli kararlar alınmasına karar verilmiştir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm bu gelişmeler uluslararası alanda iki önemli gelişmenin doğmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi uluslararası alanda sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, ikincisi ise uluslararası bir pazarın ortaya çıkmasıdır.

Uluslararası alanda sermayenin serbest dolaşımının sağlanması üretimin küreselleşmesine neden olmuştur. “Uluslararası ticaret ve yatırımlar üzerindeki engellerin giderek azaltılması çok uluslu şirketlerin sınır ötesi yatırım ve üretim faaliyetlerini hızlandırıcı bir etki yapmıştır... Bu arada çok uluslu işletmeler dış ticaret engellerinde taşıma haberleşme giderlerinde sağlanan düşüşlerden yararlanarak, birim üretim maliyetini en aza indirmek amacıyla üretimi aşamalara ayırmaya ve her aşamayı en uygun bir ülkede gerçekleştirmeye başlamışlardır. Kuşkusuz böyle bir gelişme dünya ticaret hacmini genişletmekte ve karşılaştırmalı üstünlük yapısından daha iyi yararlanılması sonucunu doğurmaktadır.”⁴⁷

Tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla birlikte bölgesel ekonomik birleşme hareketleri başlamıştır. “Bölgesel birleşme birlik içinde ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, kaynakların daha etkin kullanımını sağladığı ve talep artışını uyardığı ölçüde pazarın büyümesine yol açar. Böylece birlik dışı ülkeler de bu genişleyen pazara

⁴⁶ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s.232-233.

⁴⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.219.

girebildikleri ölçüde birleşmeden yarar sağlarlar.⁴⁸

Uluslararası pazarın genişlemesiyle birlikte rekabet gücü artar, teknolojik gelişme hızlanır ve ileri üretim tekniklerine ulaşılır. Aslında pazarın genişlemesi pazar hakkında gelecekteki belirsizlikleri azaltır ve yatırımcıları çoğaltır. Yatırımların çoğalmasıyla birlikte ekonomik büyüme ve rekabet artışı da kendiliğinden sağlanmış olur. Böylece sağlanan rekabet fiyatların düşmesine ve gelirlerin çoğalmasına neden olur. Bu da dünyadaki toplumların refah seviyesinin yükselmesi demektir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Dünyada uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla dünya ticareti serbestleşmiş bu da gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin büyümesine ve refah artışına neden olmuştur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çok uluslu şirketler tarafından yapılan yatırımlar da bu ülkelerde ekonomik büyümeye ve kalkınmanın başlamasına neden olmuştur.

121.10.Kalkınmanın Planlanması

İktisadi büyümenin kalkınma için gerek şart olduğunu söylemiştik. Ekonominin büyümesi üretim artışına bağlıdır. Üretim artışını sağlamak için yatırım harcamalarına ihtiyaç vardır. Yatırım yapıldıkça istihdam düzeyi ve sermaye stoku yükselmekte ve sonuç olarak da milli hasıla artmaktadır. Gelişmekte olan bir ekonomide meydana gelen tüm bu gelişmeler yanında toplumsal yapıda da gelişmeler olmakta; eğitimde, sağlık hizmetlerinde kentleşmede de çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Kalkınma ve büyüme sırasında beliren çeşitli sorunlar uygun kaynak kullanımını karmaşık bir hale getirmektedir. Ayrıca hızlı büyüme, gelir dağılımını düzeltmek, dış dengeyi sağlamak, işsizliği azaltmak vb. gibi bazen birbirleriyle çelişebilen amaçların bir arada

⁴⁸ Karluk, a.g.e., s.196.

gerçekleştirilmek istenmesi işi daha da güçleştirmektedir. Bir yandan sanayileşmeyi hızlandırmak, verimli yatırımlara öncelik vermek, öte yandan örneğin konut sorununu çözmek ve döviz darboğazını dikkate almak, diğer bir açıdan hem ihracatı teşvik etmek hem de ithalatı ikame eden yatırımları desteklemek gibi bir arada halledilmesi gereken bir sıra problemin çözülmesi kolay değildir. Bu nedenlerden gelişmekte olan ülkelerin çoğu ellerindeki olanakları en iyi şekilde kullanabilmek amacıyla kalkınmalarını planlı bir şekilde yürütmektedirler.⁴⁹

Çeşitli plan türleri olmakla beraber en çok kullanılan planlama türleri çok aşamalı olanlarıdır. Bu planlama uygulamasında üç aşama vardır:⁵⁰

Birinci aşamada, hedef büyüme hızına varmak için gerekli yatırım, tasarruf, dış borç oranları hesaplanır. Bu hesaplara devletin vergi gelirleri ile harcamaları, yatırımlar için gerekli hammadde ve teçhizat ithalatı, ihracat projeksiyonları vs. de sokulur.

İkinci aşamada ekonomi çeşitli üretim kesimlerine bölünerek ele alınır. Her kesimin üretimde bulunabilmesi için diğer kesimlerden alması gerektiği hammadde ve yardımcı mallar hesaplanır. Böylece yine her kesimin diğer kesimlere verdiği hammadde ve yardımcı mallar da hesaplanmış olur. Girdi-çıktı modeli bu aşamada üretim kesimlerinin nihai mal olarak katkıları ortaya çıkar. Sonuç olarak yatırımların kesimler arasında nasıl dağılacığı, her kesim için gerekli hammadde, emek, sermaye vs. hesaplanmış olur. Ayrıca tüketim, yatırım ihracat vs. malı olarak kesim üretimleri tahmin olunur. Her kesim için ayrı ayrı hesaplanan değerler toplanarak makro-model ile tutarlılıkları tahkik edilir, gerekirse düzeltmeler yapılır.

Üçüncü aşama proje değerlendirme aşamasıdır. Her kesimde gerçekleştirilecek çeşitli yatırım projelerinin uygulanabilirliği bu aşamada ele alınır. Çeşitli metotlara ve aşamalara göre en uygun yatırım projelerine öncelik verilir.

⁴⁹ Erdoğan Alkin, *İktisat*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992, s.392.

⁵⁰ Alkin, a.g.e., s.393.

121.11. Ekonomik Kalkınma ve Çevre İlişkisi

Yakın zamana kadar ekonomik büyümenin çevreye olan etkisi pek göz önüne alınmamış, toprağın, suyun ve havanın kirlenmesi, yeşil alanların hızla tükenmesi ve canlı yaşamının tehlikeye girmesiyle birlikte çevrenin korunması gündeme gelmeye başlamıştır.

Çevre kirliliği ekonomik büyüme ile kendisini göstermeye başlamıştır. Üretim artışı, üretim sürecinde bazı olumsuzluklar meydana getirmiştir. Üretim sürecinde yanlış yer seçimleri yapılması, gerekli önlemler alınmadan sanayi atıklarının çevreye bırakılması, suyun, toprağın ve havanın kalitesini düşürmekte, insanın ve diğer canlıların varlıklarını tehlikeye atmaktadır. Verimli tarım topraklarının sanayi kuruluşlarına yer bulmak için harcanması, daha çok ürün elde etmek için yapay gübrelerin yoğun bir şekilde kullanılması, hammadde ve enerji kaynaklarının sorumsuzca ve sonuna tek kullanılması ise gelecek ile ilgili kaygıları da beraberinde getirmiştir.⁵¹ Görüldüğü gibi sanayileşme ekonomik kalkınmayı, ekonomik kalkınma da hızlı kentleşmeyi ve çevre kirliliğini beraberinde getirmiştir.

Kalkınmanın, tüm ülkelerin özlem duyduğu yüksek bir amaç olduğuna kuşku yoktur. Ama kalkınmada asıl amaç insanın yaşam düzeyini yükseltmektir. O bakımdan günümüzdeki anlayışa göre, ne pahasına olursa olsun hızlı kalkınma yerine, uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır. Bu ise diğer şeyler yanında, çevreye en az zararı olan bir sanayileşme modelinin uygulanmasını gerektirir.⁵²

Günümüzdeki bu yaklaşımlar giderek uluslar arası boyut kazanmakta ve uluslar arası kuruluşlar bu konuda politikalar üretmekte ve önlemler almaktadırlar.

Aslında, çevre sorunları yalnızca hızlı sanayileşmenin bir sonucu değildir. Bunun gibi, yetersiz bir kalkınma da çevre sorunlarına yol

⁵¹ Ayşegül Kaplan, "Çevre Sorunları ve Ekonomi," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1-2, Ankara, 1991, s 281.

⁵² Seyidoğlu, a.g.e, s 642.

açabilir. Örneğin, içme suyunun çevre koşullarına uygun olmaması, ormanların kesilip tarla yapılması, aşırı kullanım sonucu toprağın verim gücünün düşmesi vs hep hızlı nüfus artışının ve geri kalmışlığın sonuçları olarak kabul edilir.⁵³

12.2. Sosyal Kalkınma

122.1. Sosyal Kalkınmanın Tanımı

Sosyal kalkınma; bir ülkedeki gelir artışının kişiler ve gruplar arasında dengeli dağılımını sağlamak olarak tanımlanabilir. Eğer kişiler ve gruplar arasında gelir dağılımı açısından büyük farklar varsa sosyal kalkınmadan bahsedemeyiz.

Aslında sosyal kalkınma ülkenin gelirlerini artırmak ve artan bu gelirlerden herkesin dengeli bir şekilde faydalanmasını sağlamaktır. Ekonomik büyümenin kalkınmaya dönüşmesi de ancak sosyal kalkınma ile mümkündür.

122.2. Sosyal Kalkınmanın Amacı

Sosyal kalkınmanın amacı, kişiye gelir artışı yanında daha iyi bir konut, daha iyi sağlık koşulları, daha iyi ulaşım, daha iyi eğitim ve kültür gibi bir çok hizmet vermektir.⁵⁴

Sosyal kalkınma kişiler ve gruplar arasındaki çatışmayı önlemesi bakımından önemlidir. Eğer bir ülkede sosyal adalet yoksa o ülkede kişiler, gruplar ve sınıflar arasında huzursuzluk var demektir. Hükümetler sosyal kalkınmayı sağlayarak bu huzursuzlukları gidermeyi amaçlarlar. Sosyal kalkınma aynı zamanda fırsat eşitliği yaratarak ülke insanının milli gelirden, eğitim imkanlarından ve sağlık şartlarından daha iyi yararlanmasını sağlar. Üçüncü bölümde inceleyeceğimiz turizm kalkınma ilişkisi de ekonomik boyutu yanında sosyal yönüyle de ele alınarak incelenecektir.

⁵³ Seyidoğlu, a.g.e, s 642.

⁵⁴ Özgüven, a.g.e, s 154.

İKİNCİ BÖLÜM
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

2.1. TURİZM VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Konuyu geliştirmekte olan ülkelerle sınırlandırmamızın temel nedeni, geliştirmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin turizme farklı açılardan bakmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde turizm, bir tüketim türü olarak görülürken, geliştirmekte olan ülkelerde ise turizm bir gelir kaynağı olarak görülür. Gelişmiş ülkelerin turizme yaklaşımı, turizmin özüne uygun iken geliştirmekte olan ülkelerde ise turizmin özüne uygun olamayan bir yaklaşımla karşı karşıya kalırız. Biz de çalışmamızda, turizmin özüne uygun olmayan geliştirmekte olan ülkelerin yaklaşımını incelemeye çalışacağız.

Geliştirmekte olan ülkelerin turizmi bir gelir kaynağı olarak görmeleri içinde bulundukları ekonomik çaresizliğin bir sonucudur. Çünkü bu ülkelerde sanayileşme tam olarak gerçekleşmediğinden hem üretimde gerekli artış sağlanamaz hem de ihracat hacmi artırılamaz. İhracatın artırılamaması ülkenin ödemeler dengesini bozar. Ödemeler dengesi bozulan bu ülkelerde kalkınma için gerekli yatırımlar da sağlanamaz.

İkinci bölümde kalkınmayı; bir ülkede herkesin belli bir refah seviyesinden daha yüksek bir refah seviyesine yükselmesi şeklinde tanımlamış ve bunun için de ekonomik ve sosyal yapıların değişmesi gerektiğini söylemiştik. Ekonomik ve sosyal yapıların değişmesi de üretim artışına ve dengeli bir gelir dağılımına bağlıdır.

Geri kalmış ülkelerde, geri kalmışlığın en önemli nedeni üretimdeki düşüklük ve kalitesizliktir.⁵⁵ Bundan kurtulmanın yolu da üretimin artırılması ve verimliliğin sağlanmasıdır. Üretimin artırılması için iktisadi yapının değişerek, ilkle üretim yöntemlerinden modern üretim yöntemlerine geçmek gerekir. Modern üretim yöntemlerine geçmekle üretimde verimlilik sağlanacak ve gelirler yükselecektir.

Yeni üretim biçimleri ile artan verim ve gelirler talebi uyuracak ve böylece tüketicilerin tüketim meyillerini ve davranışlarını

⁵⁵ Kemal Baş, "Eğitim-Kalkınma, Gelir Dağılımı ve Doğurganlık İlişkileri," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, Yayın No:1-4, 1997, s.157.

değiştirecektir. Artan tüketim meyli ve talep kalkınmanın ve ekonominin uyarıcı, dinamik bir faktörü olacaktır.⁵⁶

Kalkınma çoğu zaman, artan gelir düzeyi olarak yorumlanır. Daha geleneksel bir görüş, kalkınmayı ortalama gelir düzeyindeki büyüme ile eşdeğer sayar, ancak 1970'lerden bu yana ekonomistler kalkınmayı yorumlarken dikkatlerinin odağını giderek gelir dağılımına kaydırmışlardır.⁵⁷ Çünkü dengeli bir gelir dağılımı da ekonomik büyümenin alt yapısını oluşturacaktır. Dengeli bir gelir dağılımının sağlanması için de sosyal yapıların değişmesi zorunludur. Sosyal yapı değişikliği de bir toplumda sosyal sınıflar arasındaki dengeyi sağlamakla mümkündür. Bu da zayıf bir orta sınıftan gelişmiş bir orta sınıfa geçmek demektir.

Az gelişmiş ülkelerde orta sınıfın zayıf ve etkisiz oluşu, kalkınmayı geriletme bile sınırlandırır. Yeterli bir orta sınıfın bulunmayışı kalkınmaya yön veren ve yenilikler yaratan müteşebbis tiplerini de pek yaratmaz. Aynı şekilde, adı geçen ülkelerde güçlü bir orta sınıfın bulunmayışı çok defa istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Bunun sonucunda dengesiz bir gelir dağılımının görülmesi de kalkınmayı frenlemektedir.⁵⁸

Tüm bu açıklamaları yaptıktan sonra şu sorulara cevap arayabiliriz. Turizm kalkınma için gerekli ekonomik ve sosyal yapı değişikliğini sağlayabilir mi? Yoksa turizmin gelişmesi de ekonomik ve sosyal yapılarda meydana gelen değişikliklere mi bağlıdır?

21.1.Turizmin Ekonomik Yapı Değişimine Etkisi

Turizmin ekonomiye doğrudan ve dolaylı etkileri incelendiğinde önemli bir ekonomik potansiyel oluşturduğu görülür. Turizm gerek gelire, gerek istihdama ve gerekse ödemeler dengesine olan katkısıyla ekonomide önemli bir çarpan etkisine sahiptir. Ancak, ekonomide

⁵⁶ Özgüven, a.g.e., s.157.

⁵⁷ Baş, a.g.e., s.136.

⁵⁸ Özgüven, a.g.e., s.133.

yapmış olduğu bu etkiler ekonomik yapı değişimine neden olup kalkınmayı sağlayabilecek büyüklükte ve nitelikte midir?

211.1.Turizm ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ülkede toplam üretim hacminin (GSYİH) genişlemesi biçiminde tanımlanabilir.⁵⁹ Bir ülkede üretim hacminin genişlemesine turizmin katkısı ne olabilir?

Turizm olayı sonucunda bir ülkeden başka bir ülkeye seyahat eden insanlar, ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlarlar. Turistler gitmiş oldukları ülkedeki bazı mal ve hizmetlere talep oluştururlar. Oluşan bu yeni talep de ekonomide yeni bir üretim hacminin doğmasına neden olur. Bu yeni üretim gerek turistik işletmelerin ve gerekse ekonomideki diğer sektörlerin gelirlerini artırır ve yeni istihdam imkanları yaratır. Ancak turizmin bir ekonomide sahip olduğu bu etkiler, ülkedeki üretim biçimlerini değiştirecek nitelikte ve büyüklükte midir?

Bir çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede geleneksel üretim biçimlerinin değişmesinin nedeni turizm değildir. Ekonomideki yapısal değişikliklerin önemli bir kısmı; demografik baskılar, teknolojik ilerleme, kırsal kesim dışında iş bulma olanakları ve toprak mülkiyetinin yeni biçimlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Turizm hiçbir zaman ekonomik yapıdaki değişmenin temel nedeni olmamaktadır.⁶⁰

Bu da şunu göstermektedir ki ekonomik yapı değişikliği ile turizm arasında direk bir bağlantı kurulamaz. Turizm ancak ekonomideki diğer sektörleri uyararak ekonomide bir çarpan etkisine sahip olmaktadır.

Turizmin üretim ve tüketim yapısı üzerine getirdiği ekonomik büyüme etkisi ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada, turizmdeki gelişmenin geleneksel tarım sektörü üzerindeki etkileri incelenmiş ve

⁵⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s.95.

⁶⁰ İsmet S Barutçugil, *Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, 1.b, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s.62.

turizm sektörünün büyümenin tarımsal üretim üzerinde hiçbir uyarıcı etki yapmadığı ortaya konulmuştur. Dış satımın uyardığı tarıma dayalı bir büyümenin turizme dayalı bir büyümeye dönüştüğü ve her iki sektörün aynı anda birlikte büyüme olanağı bulamadığı sonucuna varılmıştır.⁶¹

211.2.Turizm ve İstihdam

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan en önemli sorunlardan birisi de istihdam sorunudur. Bu ülkelerde, emek yoğun bir sektör olan turizm endüstrisinin kurulmasıyla, vasıfsız ve yarı vasıflı işgücünün büyük oranda istihdam edileceği görüşü hakimdir. İstihdamın artırılmasıyla gelirlerin artacağı ve dengeli bir gelir dağılımının sağlanacağı, bunun sonucunda da ekonomik büyüme için gerekli talebin yaratılacağı düşünülür.

Ancak; her şeyden önce, turizm endüstrisinde kadınların, yarım gün çalışanların, ikinci bir işi olanların ve çok genç ya da çok yaşlı kişilerin çalıştırıldığı yaygın görülmektedir. Ev kadınları, öğrenciler ve emekliler gibi işsizlik istatistiklerinde yer almayan kişilerin mevsimlik olarak yoğun bir biçimde işe alınmaları nedeniyle turizm endüstrisinin işsizlik sorununun çözümüne katkısı ilk bakışta görüldüğü gibi fazla değildir.⁶² Görüldüğü gibi turizm sektörü gelişmekte olan ülkelerde sanıldığı gibi istihdam sorununu çözememekte ve de dengeli bir gelir dağılımı sağlayarak ekonomik büyümeyi uyarmamaktadır. Hatta bu ülkelerde yaygınlaşan yabancı işletmeler sayesinde ülkedeki gelir farkları daha da büyümekte bu da toplumsal huzursuzluğa yol açmaktadır.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ve endüstriyel alandan turizme kayan işgücü uzun dönemde bu alanlarda vasıflı işgücü bulamama gibi bir sorunun yaşanmasına ve buna paralel olarak da verimsizliğin yaşanmasına neden olmaktadır.

⁶¹ Barutçugil, a.g.e., s.62.

⁶² Barutçugil, a.g.e., s.41.

211.3.Turizm ve Milli Gelir

Turizmin ekonomik kalkınmaya olan katkısını ölçmek için, turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranına bakmak lazımdır.

Turizm ile GSMH arasındaki ilişkiler üzerine yapılan araştırmalar, turizm sektörünün döviz getirisi sağlayan temel bir endüstriye dönüşmesi dışında turist harcamalarının GSMH'nın yalnızca küçük bir kısmını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu durum gelişmiş ve gelişmekte olan hemen tüm ülkeler için geçerli bulunmaktadır.⁶³ Özellikle gelişmiş batı toplumlarında turizm gelirlerinin yüksek olmasına rağmen, turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı düşüktür. Bu oran gelişmekte olan ülkelere nazaran biraz daha yüksektir. Bu durum gelişmiş ülkelerin ekonomilerinden kaynaklanmaktadır. Her ne sebepten olursa olsun, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere turizm gelirlerinin GSMH içindeki payının sanıldığı kadar yüksek olmadığıdır.

Bu da şunu göstermektedir ki turizmin ekonomik kalkınma için gerekli ekonomik büyümeyi sağlamadaki etkisi sınırlıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma için turizmi bir kurtarıcı olarak görmeleri yanlıştır.

Ayrıca gelişmekte olan ülke ekonomilerinde dış sızıntının daha fazla olacağını da hesaba katarsak, gelişmekte olan ülkelere turizmin ekonomik yapıya olan katkısını daha iyi anlamış oluruz. Zira bu ülkelere turistlerin talep ettiği mal ve hizmetlerin bir kısmı ülke içerisinde üretilmediğinden ülke dışından ithal edilmekte bu da ekonomik katkıyı önemli ölçüde azaltmaktadır.

Tablo 2.1 de gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelere turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranları verilmiştir.

⁶³ Barutçugil, a.g.e., s.52.

Tablo 2.1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı (1995)

Ülkeler	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı
Almanya	0.6
Fransa	1.8
İngiltere	1.3
İtalya	1.8
Portekiz	5.4
Yunanistan	4.3
Türkiye	3.1

Kaynak: World Tourism Organization (WTO), *Tourism Highlights 1996*,
Revised preliminary estimates, Madrid, 1996, s.23.

211.4. Turizm ve Ekonomik Yapı Değişimi

Turizmin ekonomideki yapısal değişikliklerin ana nedeni olmadığını söylemiştik. Ancak, ekonomiye yapmış olduğu uyarıcı etki sayesinde ekonomik yapı değişimini hızlandırdığını söyleyebiliriz.

Turizmin gelişmesiyle kırsal ekonomilerde ortaya çıkan en önemli değişme kırsal nüfusun iş ve meslek değiştirmesidir.⁶⁴ Daha çok para kazanmak ve daha iyi şartlarda yaşamak isteyen kırsal kesim insanı turizm alanına kayar. Bu durum uzun dönemde ekonomik kalkınmayı yavaşlatıcı bir etki gösterir. Çünkü, tarımda çalışacak nitelikli işgücü kalmadığından tarımsal verimlilik düşer. Ayrıca tarımsal alanların bölünmesi de tarımdaki üretimin düşmesine neden olmaktadır.

Turizmin ekonomik alandaki bir diğer etkisi de arazi ve bazı mal ve hizmet fiyatlarını artırmasıdır. Turizm arz verilerinin bulunduğu alanlardaki toprak fiyatları yükselmekte bu durum en çok bölgedeki yerel halkı etkilemektedir. Bu sayede bir kısım halk topraktan önemli rant sağlarken , halkın büyük bir kısmı yükselen fiyatlar karşısında ev

⁶⁴ Barutçugil, a.g.e., s.62

sahibi olamamaktadır. Arazi fiyatlarındaki artış yanında bir diğer artış da bazı mal ve hizmet fiyatlarında görülen artıştır.

Turizm bir yandan turistik hizmetlerin ve malların tamamlayıcısı olan sektörlerde, diğer yandan mevsimlik özelliği ile bazı mal ve hizmetlerde bir fiyat yükselmesi meydana getirmektedir.⁶⁵ Ekonomideki bu enflasyonist etki bölge halkının alım gücünü zorlaştırmaktadır.

21.2.Turizmin Sosyal Yapı Değişimine Etkisi

212.1.Sosyal Yapı Değişimi ve Kalkınma

Sosyal yapı denince, kültürel yapı özellikleri olarak kabul edilebilecek olan nüfus (miktarı, bileşimi, dağılımı ve diğer nitelik ve nicelik yanlarıyla), sosyal tabakalaşma ve fiziki yapı unsurları olarak da yerleşme tarzı (köy, şehir, büyük şehir bölgeleri) akla gelmektedir.⁶⁶ Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile birlikte sosyal yapının da değişmesi gereklidir. Çünkü ekonomik yapının gelişmesi ancak bu sayede mümkün olur. Yani siz nüfus yapısını (nitelik olarak), şehir ve bölgelerin alt ve üst yapılarını, ulaşım sistemlerini, kent yapılarını vb. gerekli biçimde değiştiremezseniz ekonomik büyüme ve dolayısıyla kalkınmadan söz edemezsiniz.

Nüfusun nitelik ve nicelik olarak değişmesi hem büyüme hızını artıracak hem de kalkınmaya yön verecektir. Sosyal tabakalaşma ile birlikte sosyal tabakalaşma piramidinin üst basamaklarına, hem gelirdeki artış; hem de eğitim ve kültürel açıda geliştiği için çıkan bir kimsenin fazla çocuk yapma eğilimi zayıflamaktadır. Bu eğilimin yaygınlaşması nüfus artış oranını düşürmektedir. Yine genel nüfus içinde şehirli nüfusun artışı, nüfusun niteliğinde bir değişme olduğu kadar, fiziki olarak yerleşme tarzını ve hatta mesken şeklini de

⁶⁵ Hasan Olalı, *Turizm Politikası ve Planlaması*, İstanbul, 1990, s.25.

⁶⁶ Mustafa E Erkal, *Sosyoloji*, I.b, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 2, Trabzon, 1982, s.117.

etkilemektedir. Beş veya altı odalı ve bahçeli bir evden kat mülkiyetine geçiş gibi.⁶⁷

Geri kalmışlıktan kurtulmak bir ulusal bilinçlenme ve değişme olayıdır. Kalkınmak için bilgili topluma becerikli insan gücüne gereksinim vardır. Kalkınmanın beyni olan bireyin bilinçlenmesi, arama, çalışma, öğrenme, düşünme isteği ile donatılması gerekir. Bunun yolu ise eğitimden geçer.⁶⁸ Toplumsal yapının kalkınma için nitelik olarak değişmesi ile birlikte fiziki yapının da değişmesi gerekir. Çünkü; büyüme için gerekli olan sanayileşme ve hizmet sektörlerinin güçlenmesi ancak bu sektörlerin tüm girdilerinin bir arada bulunabileceği kentlerde mümkün olabilir. Yani büyüme kaçınılmaz bir şekilde kentleşmeyi beraberinde getirir. Düzenli kentleşme de, eğitim, sağlık, kültür ve genelinde yaşam standartlarında iyileşmeleri oluşturmak suretiyle kalkınmayı ileri noktalara götürür.⁶⁹

Ekonomik kalkınma, bilimsel bilgi ve teknolojik ilerlemelere dayanmaktadır. Beşeri sermayeyi de bilgi ve beceriler oluşturduğuna göre, sonuçta kalkınma beşeri sermaye birikimine dayanmaktadır.⁷⁰ Bu da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal yapının değişmesini zorunlu kılar. Gelişmiş ülkelerin ilerlemesinin altında yatan gerçek de budur. Hem fiziki hem de beşeri sermayenin iyi donatılması.

212.2.Turizm ve Sosyal Yapı Değişimi

Turizm sosyal yapıyı önemli ölçüde etkileme gücüne sahiptir. Turizmin sosyal yapı üzerindeki bu etkisi acaba kalkınma için gerekli yapısal değişimi sağlayabilecek boyutta ve nitelikte midir?

Turizmin sosyal yapı üzerindeki en büyük etkisi kendini nüfus yapısının hareketinde ve fiziki yapının değişmesinde gösterir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kırsal kesimde görülen işsizlik sorunu nüfusun hareketinin turizmin geliştiği alanlara kaymasına

⁶⁷ Erkal, a.g.e., s.117.

⁶⁸ Baş, a.g.e., s.136.

⁶⁹ Kozlu, a.g.e., s.282.

⁷⁰ Baş, a.g.e., s.137.

neden olmaktadır. Turizm sektörünün emek yoğun bir sektör olması ve gereksinim duyulan işgücünün büyük bir kısmının yarı vasıflı ve vasıfsız iş görenden oluşması yoğun şekilde işsizlik sorununun yaşandığı kırsal alanlardan bu kesime göç olmasına neden olur. Bu göç hareketi düzensiz ve çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirir. Turizm olayı sonucunda göç eden bu insanlar kırsal alandaki yaşam biçimlerini aynen kente taşımakta, kent yaşamındaki değişime ayak uyduramamaktadırlar. Turizm bu konumda nüfusun nitelik değişimine bir katkı sağlamamaktadır. Hatta fiziki olarak da köydeki yerleşme şekli kente taşınarak gecekondulaştığımız düzensiz alanlar oluşmaktadır. Bu bağlamda baktığımız zaman turizmin sosyal yapıyı nitelik olarak değiştirdiğini söyleyemeyiz.

Turizmin toplumsal değişime olan en önemli katkısı kadının sosyal statüsünü değiştirmesidir. Ekonomik olarak bağımsızlığını kazanan kadın toplumda yeni bir statü kazanmaktadır.

Turizmin toplumsal yapı üzerindeki bir diğer etkisi de kültürel yapıda meydana getirdiği değişimdir. Yabancılar, bulundukları ülke insanların kültürleri, düşünüş ve davranışları, giyim, yaşam tarzları ve kişisel ilişkileri ile önemli ölçüde etkilerler. Bu olgu özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan, geri kültüre veya ekonomik anlamda düşük yaşam standartlarına sahip ülkelerde daha belirgin olarak gözlenmektedir. Gelişmiş, zengin ülkelere gelen turistler, özellikle kişisel ilişkiler içinde bulundukları otel ve lokanta iş görenlerinin yaşam tarzlarını ve davranışlarını değiştirmektedirler. Bu değişim, daha sonra giderek toplumun diğer kesimlerine yaygınlaşmaktadır.⁷¹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Turizmin ekonomik büyümeye alt yapı oluşturacak yapısal değişimi sağlaması mümkün değildir.

⁷¹ İsmet S Barutçugil, **Turizm İşletmeciliği**, 2.b, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1984, s.20.

21.3. Sanayileşmenin Ekonomik Ve Sosyal Yapı Değişimine Etkisi

Kalkınma, ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artırılmasıdır.⁷² Ekonomik ve sosyal yapıların değişmesi de ancak sanayileşme ile mümkündür. Çünkü;⁷³

- Sanayileşme kendini yenileyemeyen tarımda tutucu güçleri kırabilir, geleneksel zihniyeti yıkabilir.
- Sanayileşme, teknik gelişmelere yol açarak daha rasyonel davranma yöntemi getirebilir, sınırlı da olsa tarımda mekanizasyonu sağlar, verimi artırır.
- Sanayileşme yeni ihtiyaçlar doğurur ve sürekli talep yaratır. Oysa, tarım kesimi gelir düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, sınırlı bir talebe sahiptir. Tarım yeni bir ürün tipi çıkaramaz. Bu yüzden, tarımdaki teknik gelişmeler daha yavaş, sanayideki teknik gelişmeler daha hızlıdır.
- Sanayileşme, fazla iç gücü masedebilen bir kesimdir. Geri kalmış ülkelerde ancak işsizlik, gizli işsizlik ve hızlı bir nüfus artışı görüldüğünden işsizlere çalışma imkanı yaratan önemli bir faktördür. Nitekim, tarımın fazla nüfusu sanayi kesimine doğru transfer olmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte ekonomik yapı değişmekte bu değişme kalkınmaya alt yapı oluşturacak bir nitelik göstermektedir. Sanayileşme ile birlikte ekonomik yapıda şu gibi değişiklikler gözlenmektedir.⁷⁴

- Ulusal gelir içinde, tarımsal gelir payının azalması, buna karşılık sanayi kesiminin payının yükselmesi ve sanayileşmenin ileri aşamalarında ise hizmetler kesiminin payının artması

⁷² Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 498, İstanbul, 1983, s.148.

⁷³ Özgüven, **a.g.e.**, s.123.

⁷⁴ Özgüven, **a.g.e.**, s.118

- Aktif nüfusun kesimler içindeki paylarının, tarım kesiminde azalması buna karşılık sanayi ve giderek hizmetler kesiminde fazlalaşması.
- İmalat kesiminde, tüketim malı üreten alt kesim payının gittikçe azalması, yatırım malı üreten alt kesim payının ise gittikçe artması

Sanayileşme ile birlikte sosyal yapı da değişir. Sosyal yapıda meydana gelen en önemli değişimler şunlardır.⁷⁵

- Güçlü bir işçi sınıfının doğması
- Orta sınıfın gelişmesiyle, sosyal gruplar arasında organik bir bağın kurulması
- Sanayileşme ile birlikte yeni mesleklerin ortaya çıkması
- Sanayileşme ile birlikte tarımsal yöreden gelen kişilerin kentlere tam uyum sağlayamaması ile birlikte gecekondü dediğimiz yeni bir yerleşim biçiminin ortaya çıkması

213.1.Sanayileşme Turizm İlişkisi

Sanayileşme ile birlikte ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen gelişme turizmin de gelişmesine neden olmuştur. Sanayileşmenin turizmin gelişmesine etkisi; kalkınmanın sağlanarak, gerek gelirlerin ve gerekse de boş zamanın artmasıyla geniş halk kitlelerinin turizme katılmasıyla kendini gösterir. Bu olumlu gelişmenin yanında sanayileşme, toplum yapısında meydana getirdiği olumsuz etkilerle de turizme talep yaratma etkisine sahiptir. Sanayileşme ve teknolojik ilerleme sonucunda yalnızlığa itilen insanın turizme katılması gibi.

213.2.Sanayileşme Sonucunda Yaşanan Ekonomik ve Sosyal Yapı Değişiminin Turizme Etkisi

Sanayileşmenin ekonomik yapıya en önemli etkisi üretim sürecinde kendisini gösterir.

⁷⁵ İlkin, a.g.e., 2.b, s.144-145.

Sanayileşme, bütün ekonomik bakımdan verimi artıran, maliyetleri düşüren ve piyasaya yeni ürünler getiren teknolojik bir gelişmedir...Başka bir deyişle, geleneksel üretim biçimi ve anlayışı yerine, modern sanayi üretim biçimine uygun yeni bir ekonomik ideoloji geçmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler hem üretim ve refah düzeyini artırmış, hem de çalışanlara daha fazla boş zaman sağlamıştır.⁷⁶ Sanayileşme ile sağlanan gelir artışı da toplumdaki diğer gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Gelir ve refah artışı eğitim düzeyinin de yükselmesine neden olmuştur.

Sanayileşme, yüksek gelire ve refah düzeyine sahip, daha sağlıklı ve iyi eğitilmiş bir toplum oluşturma yanında üretim sürecinde de insanları yalnızlığa itmiştir. Sanayileşme sonucunda meydana gelen bu süreç turizme büyük bir talebin doğmasına neden olmuştur.

Zaten turizm, gelire, boş zamana ve bilgi sonucu ortaya çıkan ilgiye dayalı bir üst düzey tüketim talebidir.⁷⁷ Gelir ve boş zamanla birlikte toplumların belli bir seyahat kültürünün de olması gerekir. Bu kültür, gelirin bir fonksiyonu değildir. Ancak eğitimle kazanılır. Gelişmiş toplumlarda böyle bir seyahat ve dinlenme kültürünün olması da yüksek gelişmişlik ve eğitim düzeyine bağlıdır. Sanayileşme ile başlayan ve çalışma hayatı sonucunda yorulan ve bunalan insanın tatil yapma ihtiyacı da böyle bir kültürün eseridir.

Ekonomik gelişme bir taraftan geliri ve boş zamanı artırırken bir taraftan da sosyal yapı değişimine neden olmaktadır. Sanayileşmenin sosyal yapı üzerine en büyük etkisi toplumda güçlü bir orta sınıfı doğurmasıdır.

Bu orta sınıfın gelişmesiyle, her şeyi devletten bekleyen kendilerini adeta devletin vesayetinde hisseden kişiler giderek özel teşebbüsçü ve bireyci olmaya başlarlar. Aile üyelerinin ekonomik güce ve özgürlüğe kavuşması ataerkil aile yapısının çözülmesine yol açar. Sanayileşmenin yeni meslekler ortaya çıkarmasıyla “oğul babanın

⁷⁶ Özgüven. a.g.e., s.118-119.

⁷⁷ Münir Kutluata, “Turizm ve Tanıtma Üzerine” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:28, Ankara, 1999, s.764.

mesleğini sürdürür” geleneği bozulur.⁷⁸ Sosyal yapıda meydana gelen bu gelişmeler turizmin geniş halk kitleleri tarafından talep edilmesine yol açar. Geniş bir orta sınıfın varlığı yanında, özellikle ailesinden bağımsız yeni bir genç kuşağın doğması turizme büyük bir talebin doğmasına neden olmuştur.

213.3.Sanayileşme-Altyapı Gelişimi ve Turizm

Az gelişmiş ülkelerin gelişmelerini en önemli nedenlerden birisi de yetersiz bir alt yapının varlığıdır. Bu alt yapı, gerek fiziki ve gerekse beşeri alt yapı yetersizliği olarak karşımıza çıkar. Sanayileşme ile birlikte yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişme alt yapının da gelişmesini sağlamıştır.

Turistik ürün çekicilik, yararlılık ve kolay elde edilebilirlik faktörlerinin bir bileşimidir.⁷⁹ Bu nedenle, sanayileşme ile birlikte alt ve üst yapının gelişmesi turistik ürünü sunmada büyük avantajlar sağlar.

Turizmin fiziksel alt yapısı, bir yerleşim merkezinde devamlı oturanların yararlandıkları su, enerji, yöre içi ulaşım şebekesi, kanalizasyon sistemi, temizlik ile ilgili tesis ve araçlar, oto parklar, spor tesisleri, toplantı ve kongre tesisleri, enerji ve haberleşme sistemleri gibi alt yapı tesis ve hizmetleri ile yer değiştirme olayını gerçekleştiren ulaştırma sisteminin gereği olan alt yapı ile geçici olarak bir yerde konaklamayı sağlayan turizm endüstrisinin kurulması ile ilgili temel ihtiyaçları karşılayan alt yapı oluşturur.⁸⁰ Sanayileşme turizm için gerekli olan bu alt yapının gelişmesini sağlayarak turizmi büyük oranda geliştirmiştir. Gelişmiş ülkelerin turizminin gelişmesi de tamamen bu alt yapının gelişmesine bağlıdır. Oysa bazı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler turizmin öznesi olan doğal, tarihi ve kültürel değerlere sahip olma bakımından gelişmiş ülkelere daha avantajlıdır. Ancak bu değerlerin tek başına bir anlam ifade etmemesi turizmi sunmak için

⁷⁸ İlkın, a.g.e., 2.b. s.145.

⁷⁹ Olalı, a.g.e., s.140.

⁸⁰ Hasan Olalı, Timur Alp, **Turizm Ekonomisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988. s.146.

bir çok alt ve üst yapı imkanlarının gerekli olması bu ülkeleri dünya pazarında tez avantajlı konuma getirmektedir. Çünkü bu ülkelerde gerekli alt ve üst yapı ekonomik imkansızlıklar neticesinde pek gelişmemiştir. Bu ülkeler turizmden daha fazla gelir elde etmek için turizm alt ve üst yapısına daha fazla kaynak aktarmak zorunda kalacaklardır.

Ancak; genel kalkınmışlık düzeyi yetersizse, turizmden döviz elde etmek için bir çok alt yapı yatırımını da sırf turizm maksadıyla yapmayı gerektireceğinden döviz geliri maliyeti ilk bakıştaki gibi düşük değildir.⁸¹

213.4.Sanayileşmenin Sermaye Birikimi ve Yatırım Üzerine Etkisi

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan en önemli ekonomik sorunlardan biriside yeterli bir sermaye birikiminin olmamasıdır.

Az gelişmiş ülkelerde sermaye arzı, iradi tasarruflara bağlıdır. Ancak gelirler düşük olduğundan tasarruflar yetersizdir. Bu da sermaye birikimini sınırlandırmaktadır.⁸² Yetersiz bir sermaye birikimi gerekli yatırımların yapılamamasını ve sonuçta kalkınma hamlesinin başlatılamaması sonucunu doğurur.

Bütün az gelişmiş memleketlerde kalkınmanın en önemli meselesi yatırımların artırılması, sermaye birikiminin hızlandırılmasıdır. Ancak bu sayede tabi kaynaklar tam kullanıma açılacak, sanayileşme sayesinde ekonominin teknolojik seviyesi yükseltilecek, mesleki eğitim geliştirilebilecek ve neticede milli gelir, nüfustan daha süratli artırılarak, fert başına gelir yükseltilecektir. Ferdi gelir yükseldikten sonra kalkınmanın kalkış safhası başarılmış ve ekonominin kendi kendini idame eden gelişme seviyesine ulaşılmış olur.⁸³

⁸¹ Münir Kutluata, "Turizm ve Tanıtma Üzerine," s.765.

⁸² Özgüven, a.g.e., s.182.

⁸³ Vural Fuat Savaş, *Az Gelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı*, Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: 19, Eskişehir, 1952, s.5.

Görüldüğü gibi sanayileşme ile birlikte teknolojik gelişme ve üretim artışı yaşanmış, üretim artışı da gelirlerin yükselmesini sağlamış bu da tasarruflara ve yatırımlara yol açmıştır. Ekonomik gelişmenin sağlanması büyük oranda sanayileşmeye bağlı bir gelişmenin sonucudur.

213.5.Turizmin Sanayileşmeye Katkısı

Gelişmekte olan ülkeler, turizmin ekonomik gücünden faydalanarak gelirlerini artırmak ve ekonomik kalkınmayı turizmden sağlanacak döviz gelirleriyle finanse etmeyi amaçlarlar. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin turizmle kalkınma arasında kurdukları ilişki turizm geliri-kalkınmanın finansmanı yönündedir. Oysa gelişmiş ülkelerde turizme bakış açısı bunun tam tersi bir yöndedir. Bu ülkelerde turizm, çalışanların çalışma gücünü tazelemek ve bu sayede üretim sürecinde verimliliklerini artırmak için kullanılan bir araçtır. Turizme katılan insanlar çalışma hayatlarına daha dinç ve moral gücü yüksek olarak gireceklerinden verimlilikleri de bir o kadar artacaktır.

Verimlilik kavramı eldeki kaynakları çok iyi bir şekilde değerlendirerek en yüksek verime ulaşmayı hedefler. Kaynaklardan başta geleni hammadde ve malzemelerdir. Bunları üretilen birim mamul veya gerçekleştirilen birim hizmet başına en az harcayacak biçimde kullanılmalıdır. Örgütte çalışan insanlar veya iş görenlerin geçirdikleri saat başına ürettikleri ürün veya hizmetleri artırmak verimliliğin gereç ve makinelerde çalıştıkları saat başına en fazla ürün veya hizmeti çıkaracak şekilde kullanılmalıdır.⁸⁴ Buradan , verimliliğin işgücü verimliliği, hammadde verimliliği ve makine verimliliği olduğu görülür.

Yüksek verimliliğin, genellikle bir durum içinde kişinin güdülerini doyurabilme olanağı ile ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Bu nedenle, bir

⁸⁴ Erol Eren, *Yönetim ve Organizasyon*, 3.b, Beta Yayınları, İstanbul, 1996, s.4.

iş durumunda kişisel güdüleri doyurma olanaklarının yaratılması, iş görende yüksek moral gücünün (gönül gücü) doğmasına yol açar.⁸⁵

İş gücünün moral gücünün yükseltilmesi de; işletmelerde çalışma koşullarının düzenli bir şekilde iyileştirilmesine, çalışma sürelerinin kısaltılmasına, ücretli tatil sürelerinin uzatılmasına, serbestçe değerlendirilecek boş zamanların artmasına, kısaca sosyo-kültürel değerlerin gelişmesine⁸⁶ bağlı olmaktadır.

Turizmin sanayileşme ile olan ilişkisi bu bağlamda ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Çalışan insana tatil ve dinlenme imkanı sağlayarak verimliliği artıran bir araç olarak kullanılmalıdır. Gelişmiş sanayi ülkelerinde turizme bu açıdan bakılmakta ve turizm bu bağlamda değerlendirilmektedir.

21.4.Kalkınmanın Finansmanı Sorunu ve Turizm

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik bakımdan en önemli sorunlardan birisinin de finansman sorunu olduğunu söylemiştik. Turizm için gerekli doğal, tarihi ve kültürel değerlere sahip olan gelişmekte olan ülkeler turizmden elde edilecek gelirle, hem ödemeler dengesi açıklarını hem de kalkınmayı finanse etmeyi amaçlarlar. Acaba turizmden elde edilecek gelirle hem ödemeler dengesi açıkları kapatılıp hem de kalkınmanın finansmanı sorunu halledilebilir mi?

214.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde

Kalkınmanın Finansmanı Sorunu

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu kalkınmadır. Bu ülkelerin kalkınmalarını engelleyen de ülkelerin içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yapının durumudur. Kalkınmayı

⁸⁵ Leonard J Kazmier, *İşletme Yönetimi İlkeleri*, Çeviren: Cahit Tutum, Cemil Cem, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları, Yayın No: 178, Ankara, 1979, s.264.

⁸⁶ Üzeyme Doğan, "İstihdam-Verimlilik-Eğitim İlişkileri," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1-4, Ankara, 1998, s.229.

artırmak için üretim artışına ve teknolojik gelişmeye ihtiyaç duyulur. Bunun için de yatırıma ve yatırım için de dövize ihtiyaç vardır.

Ancak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, milli gelirin yetersiz olması nedeniyle, bu ülkelerde tasarruf oranı düşüktür. Tasarruf oranı düşük olduğundan yatırımlar artırılmamakta, dolayısıyla ekonomik verimlilik geri kalmakta ve sonuçta ulusal gelir düşük düzeyini korumaktadır.⁸⁷

Aslında gelişmekte olan ülkelerin en önemli döviz kaynağı yapmış oldukları hammadde, mal ve hizmet ihracatıdır. Ancak bu ülkeler daha çok tarım ürünleri ihraç ederler ve sanayi malları ithalatçısıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettikleri tarım ürünleri fiyatları, dünya piyasalarında tam rekabet şartlarına göre belirlenir. Bu da bu ülkelerin satmış oldukları tarım ürünlerinin fiyatlarını büyük oranda düşürmekte ve istenilen döviz gelirini elde edememelerine neden olmaktadır.

Diğer taraftan, hammadde ihracatındaki yavaş artış, sanayi ülkelerindeki teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu sonuç, bir yandan teknolojik gelişmenin doğal ürünler yerine sentetik mallar ikamesine yol açması ve nihai mallar içerisindeki hammadde oranının şu veya bu şekilde azalması ile doğrudan ortaya çıkmakta, öte yandan; dolaylı olarak da teknolojik gelişmenin birey başına gelirde meydana getirdiği artışların, gittikçe artma eğilimi gösteren sınai mal ve hizmet talebi ile karşılaştırıldığında çok küçük bir kısmının gıda ve diğer ana tüketim mallarına yönelmesi nedeniyle oluşmaktadır.⁸⁸

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hammadde ve tarım ürünleri ihracatı yaparken yatırım ve sanayi malları ihraç etmek durumundadırlar. Gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri sanayi malları fiyatları da kendi tekelleri altındadır.

⁸⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.684.

⁸⁸ Tomris Yılmaz. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret Hadleri ile Ödemeler Dengesi İlişkisi," **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 425, İstanbul, 1985, s.96.

Gelişmiş ülkeler verimlilik artışlarını ihraç fiyatlarına değil, kendi faktör gelirlerine yansıtmaktadırlar.⁸⁹ Bu da gelişmekte olan ülkelerin ithalat fiyatlarını artırmakta, gerekli tasarruf artışının sağlanmasını engellemektedir. Bu nedenle ülke içerisinde elde edilemeyen sermaye ülke dışından borç yoluyla elde edilmeye çalışılmaktadır.

Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, aldıkları dış kredileri, üretime dönük yatırımlar yerine tüketim harcamalarının finansmanında kullanmaktadırlar.⁹⁰ Böylece bu ülkeler, geri dönüşümü olmayan ve ülkenin gelecekteki tasarruf sorununa çare olmayan bir durumla karşı karşıya kalırlar. Bu da gelişmekte olan ülkelerin sürekli finansman sorunu yaşamalarına neden olur.

214.2.Turizm ve Kalkınmanın Finansmanı

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebepler, gelişmekte olan ülkelerin turizme bir kurtarıcı gibi bakmalarına neden olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkeler turizmden gerekli geliri elde edip kalkınmanın finansmanında turizm gelirlerini kullanamazlar. Çünkü bu ülkelerin ekonomilerinde yaşadıkları sorunlar yapısaldir ve bu sorunları halletmeden finansman sorununu çözmek bir anlam ifade etmez. Özellikle sanayileşmeyi tamamlayamayan ve de ihraç ürünlerini çeşitlendiremeyen gelişmekte olan ülkeler sürekli ödemeler dengesi açıkları ile karşılaşırılar. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere turizm gelirleri kalkınmanın finansmanı bir yana ödemeler dengesi açıklarını bile kapatamaz.

Gerçi, gelişmişlik düzeyleri diğer gelişmiş ülkeler gibi yüksek olmayan bazı Avrupa ülkeleri (İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi) kalkınmalarının başlangıç aşamalarında turizm gelirlerini endüstrileşme yatırımlarında kullanmışlardır. Fakat unutulmaması gereken, bu ülkelerin gerekli ekonomik ve sosyal alt yapılarını

⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., s.96.

⁹⁰ Karluk, a.g.e., s.534.

tamamlanmış olmalarıdır. Bir de Avrupa Topluluğu Üyesi olmanın getirdiği avantajlar buna eklenmelidir.

21.5.Turizm ve Ödemeler Dengesi İlişkisi

Gelişmekte olan ülkeler, uluslararası mal ve hizmet ticaretindeki gelişmeler neticesinde sürekli olarak dış ticaret sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Turizm gelirleri, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret dengesini denkleştirmesi bakımından önemlidir. Bir çok gelişmekte olan ülkede turizm gelirleri dış ticaret açıklarını kapatmakta ve ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmaktadır.

Gelişmekte olan bir çok ülkenin turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki oranı incelendiğinde, bu oranın yüksek olduğu görülür. Tablo 2.2 de gelişmekte olan bazı ülkelerdeki turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki oranları verilmiştir.

Tablo 2.2: Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Turizm Gelirlerinin
İhracat Gelirleri İçindeki Oranı (1997)

Ülkeler	Turizm Gelirleri	İhracat Gelirleri	İhracat/Turizm
Arjantin	5.363	26.441	20.2
Brezilya	3.678	51.120	7.1
Meksika	7.897	117.500	6.7
Hindistan	3.124	33.626	9.2
G. Kore	8.807	132.313	4.3
Çin	12.600	153.589	8.2
Mısır	2.555	3.130	81.6
Avustralya	7.986	55.900	14.2
G. Afrika	2.025	26.362	7.6
Türkiye	7.650	25.938	29.4

Kaynak: *International Monetary Fund, a.g.e., s.62-64. *Euromonitor, **European Marketing Data and Statistics 2000**, 23.th edition, Marketing Handbooks, London, 2000, s.440-441, ***International Marketing Data and Statistics 2000**, 24th edition, Marketing Handbooks, London, 2000, s.620-621

Tablodan da görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkelerde turizm gelirleri ihracat gelirleri içinde önemli bir pay tutar. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret dengesi de sürekli açık vermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, ülkelerin dengesizliklerinin ana kaynağı üretim faktörleri seviyesindeki yapısal dengesizliktir... Üretim faktörleri seviyesindeki yapısal dengesizlik, bu ülkelerin ikili ekonomik yapılarından (düalizm) kaynaklanmaktadır. Ve bu dengesizlik, ekonomilerinin tüm kesimlerinde görülen dengesizliklerin, dolayısıyla içinde bulundukları “kısır döngü” nün doğal bir sonucudur. Ayrıca, zengin ülkelerle ilişki içinde olan fakir ülkeler sürekli olarak kendi üretim kapasiteleri tarafından sağlananın üzerinde parasal gelir ve harcamalar yapmak için bir zorlama duyarlar. Sonuç içte enflasyonist bir baskı ve ödemeler dengesinde de dengesizliğe doğru kalıcı bir eğilimdir.⁹¹ Tablo 2.3 de gelişmekte olan bazı ülkelerdeki dış ticaret dengelerinin yıllar itibariyle gelişimi verilmiştir.

Tablo 2.3: Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Dış Ticaret Dengesinin
Yıllar İtibariyle Gelişimi (milyar dolar)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998
Brezilya	-3.157	-5.453	-6.652	-6.603
Hindistan	-6.719	-10.052	-10.028	-10.752
Mısır	-7.597	-8.390	-8.632	-10.214
Polonya	-1.646	-9.822	-9.822	-12.836
Yunanistan	-11.273	-14.425	-15.505	-15.375
Pakistan	-2.944	-3.723	-2.443	-
Türkiye	-13.212	-10.582	-15.398	-14.332

Kaynak: International Monetary Fund, a.g.e., 63-66.

⁹¹ Yılmaz, a.g.e., s.40-52.

Tablodaki değerler incelendiğinde görüleceği üzere, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri sürekli olarak açık vermektedir. Bu açık da yıllar itibariyle düzensizlik göstermesine rağmen artma eğilimindedir.

Gelişmekte olan ülkeler dış ticaret dengesinde meydana gelen açıkları turizmden elde edilecek gelirlerle kapatmayı amaçlarlar. Ancak turizmden elde edilen gelirler her zaman artma eğilimi göstermez. Hatta gelirlerde çoğu zaman düzensiz bir iniş çıkış yaşanır. Bunun nedeni de turizm talebinden kaynaklanır.

Turizm talebinde ikame imkanlarının yüksek olması, turistik tüketim tercihlerine ekonomik, sosyal, politik ve mali karakterdeki etken faktörlerinin etki etmesi turizm talebine aşırı elastik bir karakter kazandırır.⁹² Gelişmekte olan ülkelerde turizm arzı sadece dış talebe göre şekillendirildiği için dış talepte meydana gelecek ani değişmeler gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirlerini anında etkiler. Zaten gelişmekte olan ülkelerin turizm talebini de büyük oranda gelişmiş ülkeler oluşturur.

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası pazarda karşılaştıkları bir diğer sorun da yoğun rekabettir. Uluslararası turizmde rekabetin yoğun olması özellikle kitle turizminde talebin kısa sürede y n değiştirmesine neden olur. Çeşitli destinasyonların sattıkları turistik ürünlerin birbirine benzer olduğu kitle turizminde fiyat dalgalanmaları talebi etkiler ve talep yön değiştirir.⁹³ Bu da büyük oranda turizme bel bağlayan gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini derinden etkiler.

Tablo 2.4 de bazı gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirlerinin yıllar itibariyle değişimi verilmiştir.

⁹² Olalı, Timur, a.g.e.. s.196.

⁹³ şükrü Yarcan, *Türkiye'de Turizm ve Uluslararasılaşma*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1996, s.20.

Tablo 2.4: Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Turizm Gelirlerinin Yıllar İtibariyle Değişimi

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999
Brezilya	2.097	2.469	2.595	3.678	4.444
Hindistan	2.069	2.963	3.152	3.124	–
Mısır	2.684	3.204	3.727	2.564	3.815
Polonya	6.614	8.444	8.679	7.946	6.100
Yunanistan	4.136	3.723	3.772	5.182	5.471
Türkiye	4.957	5.962	8.088	7.809	5.000

Kaynak: World Tourism Organization (WTO), **Tourism Highlights 1999 Revised preliminary estimates (19 May 1999)**, Madrid, 1999, s.23-26.

Tablodan da görüldüğü gibi turizm gelirlerinde yıllar itibariyle düzensiz bir gelişme yaşanır.

Gelişmekte olan ülkelerde turizm gelirleri ile dış ticaret dengesi karşılaştırıldığında, dış ticaret dengesi açıklarının turizm gelirlerinden daha fazla olduğu görülür. Tablo 2.5 de turizm gelirleri ile dış ticaret dengesi karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 2.5: Dış Ticaret Dengesi ve Turizm Gelirlerinin Karşılaştırılması

Ülkeler	1995		1996		1997		1998	
	D.T.D	T.G	D.T.D	T.G	D.T.D	T.G	D.T.D	T.G
Brezilya	-3.157	2.097	-5.453	2.449	-6.652	2.595	-6.603	3.678
Hindistan	-6.719	2.069	-10.052	2.963	-10.028	3.152	-10.752	3.124
Mısır	-7.597	3.133	-8.390	3.896	-8.632	3.727	-10.214	2.555
Polonya	-1.646	6.614	-7.287	8.444	-9.822	8.679	-12.836	9.614
Yunanistan	-11.273	4.128	-14.425	3.922	-15.505	4.244	-15.375	4.413
Pakistan	-2.944	114	-3.723	146	-2.443	117	–	104
Türkiye	-13.212	4.957	-10.582	5.962	-15.398	8.088	-14.332	7.630

Kaynak: *International Monetary Fund, a.g.e. s. 63-69. *Euromonitor, **International Marketing Data and Statistics 2000**, s. 440-441.

Tablodan da görüleceği üzere, gelişmekte olan ülkelerde turizm gelirleri yıllar itibariyle değişkenlik gösterir. Bu ülkelerin dış ticaret dengesi de yıllar itibariyle eksi yönde değişme göstermekte, turizm gelirleri dış ticaret açıklarını hiçbir zaman kapatamamaktadır. Hatta bu açıkları kapatma bir yana dış ticaret dengesi açıkları gittikçe büyüme eğilimi göstermektedir.

Turizm gelirlerindeki bu değişimler özellikle turizm gelirlerine büyük ölçüde ümit bağlayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarını derinden etkilemektedir.

Turizm talebindeki ani arizi dalgalanmalar, talebin birden yön değiştirmesi ve azalması, bir ülkeyi ekonomisi turizme bağlı olduğu ölçüde kısa sürede zorda bırakabilir.⁹⁴ Turizme ayrılan kaynakların istenilen geliri getirmemesi, kaynakların verimsiz yatırımlarda kullanılması demektir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ve turizmden daha fazla gelir elde etmek için turizm alanına yatırılan ülke kaynakları kaynak dağılımının da bozulmasına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıklarını her zaman turizm gelirleri ile kapatmak istemeleri uzun dönemde bu açıkların daha da büyümesi sorununu gündeme getirir. Çünkü turizme ümit bağlayan bu ülkeler kaynaklarını da sürekli turizm alanına aktarmaktadırlar. Oysa;⁹⁵ gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini kendi mallarını işleyecek ve sanayi malları üretecek, yani gelişmiş ülkeler ile rekabet edecek düzeye ulaştırmak zorundadırlar.

21.6.Gelişmekte Olan Ülkelerde Sanayileşme ve Turizm

Turizmin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, dış ticaret açıklarını kapatacak ve kalkınmayı finanse edecek sektör olarak görülmesinin altında yatan gerçek aslında bu ülkelerin sanayileşememeleridir. Sanayileşme hamlesini tamamlayamayan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik çaresizliklerini turizmden gelecek

⁹⁴ Yarcan, a.g.e., s.20.

⁹⁵ Yılmaz, a.g.e., s.121.

gelirlerle kapatmayı hedeflerler. Yukarıdaki kısımda turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatmaya yetmediğini söylemiştik. Dış ticaret açıklarını kapatmak için de sanayi malları üretecek bir sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesi gerekir.

Gelişmekte olan ülkeler sanayileşmeye genellikle ithal ikamesi uygulaması ile başlarlar. Uygulamada ithal ikamesine genellikle, tüketim malları endüstrisinden başlanır. Bu ise bir rastlantı değildir. Çünkü bu alanda yurt içinde önceden hazır bir talep vardır. Ayrıca bu endüstrilerde kurulacak firmalar, yoğun sermaye ve ileri teknolojiye ihtiyaç göstermeyen, ufak işletmelerdir.⁹⁶

İthal ikamesi uygulayan gelişmekte olan ülkeler, iç piyasaya yönelik üretim ile birlikte, ülkenin giderek bu mallarda ihracatçı duruma gelmesi beklenir. İthal ikamesi bir çok az gelişmiş ülkede ekonomik yapıyı modernleştirmenin ve gelişmiş ülkelerdekine benzer, ileri bir sanayi yapısı oluşturma'nın etkili bir aracı olarak görülmüştür. Uygulamaya tüketim malları endüstrileri ile başlanır, fakat giderek, ara ve yatırım malları da ithal ikamesinin kapsamına alınır. Bu yapısal değişme ile birlikte sanayinin ileri teknoloji ve daha yoğun sermaye gerektiren mallar yönünde geliştirilmesi amaçlanır.⁹⁷ Ancak; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sanayilerinin ağırlık merkezini tüketim sanayine kaydırmışlar ve ithal ikamesinin en yanlış kesiminde uygulanması, temel ikamenin yapılması gereken alan olan, yatırım malları sanayilerini en azından ihmal etmelerine yol açmıştır. Böylelikle önemli bölümü dışarıya bağımlı, yaşayabilmek için gümrük duvarları ile, kotalarla, dışarıdan soyutlanmak zorunluluğunda bir sanayi oluşmuştur.⁹⁸

İşte gelişmekte olan ülkelerin asıl sorunu budur ve bu sorun halledilmeden dış ticaret açıklarının kapatılması ve gerekli sermaye birikiminin sağlanması mümkün gözükmemektedir. Turizmi, dış ticaret

⁹⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s.629.

⁹⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.630.

⁹⁸ İlhan Uludağ, Tomris Yılmaz, "Sanayileşme Stratejilerine Teorik ve Tarihsel Bir Yaklaşım," **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Marmara Üniversitesi Yayınları, No: 414, İstanbul, 1984, s.85.

açıklarını kapamada ve kalkınmayı finanse etmede kullanmak isteyen az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ancak böyle bir uygulama ile turizmden yararlanabilirler. Bunun dışında uygulanacak politikaların başarı şansı yoktur. Zaten sanayileşme hamlesini tamamlamış ve uluslar arası pazarda rekabet edebilecek bir sanayi kurmuş olan bir ülkenin de turizmden ekonomik bir beklenti içine girmesi düşünülemez. Gelişmiş batı toplumlarının hiç birinde turizm ekonomiye destek verecek bir sektör olarak görülmez.

21.7.Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma

Gelişmiş batı toplumlarının, ekonomik ve teknolojik alanda hızla ilerlemesi, üretimde ve ekonomik büyümede sınır tanımayan bir ekonomik düşünce çevrenin de hızla kirlenmesine neden olmuştur. Hızla kirlenen çevre artık canlı yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.

Gelişmiş batı toplumlarında çevrenin bozulması ülkedeki kamuoyunun harekete geçirmiştir. Kamuoyunda çevreyi kirletmeyen bir üretim ve teknoloji kullanılması büyük bir baskı vardır. Bu nedenle kamuoyu hükümetlerden, çevreyi kirleten bir teknoloji ile üretim yapan firmalara baskı yapılmasını ve maddi olarak da cezalandırılmasını istemektedir.

Ancak, nüfusun artması ve insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri de ekonomik büyümeye ihtiyaç vardır. Eğer siz çevreye zarar vermeyecek alternatif üretim biçimleri ve ekonomik gelir kaynakları oluşturamazsanız çevreyi kurtaramazsınız. Turizm bu bağlamda alternatif bir sektör olarak çevreyi korumada önemli bir yer tutabilir. Özellikle, turizm bakımından doğal, tarihi ve kültürel değerlere sahip olan ülkeler, turizmi kullanarak hem çevrenin bozulmasını ve kirlenmesini engellerler hem de alternatif gelir kaynakları elde etmiş olurlar. Zaten doğal ve tarihi kaynakları korumak da ancak buralardan belli bir gelir elde etmekle mümkündür. Eğer siz yöredeki bu kaynakları turizm geliri elde edecek şekilde kullanamazsanız buralar ekonomik

gelir elde edilecek diğer iktisadi faaliyetler için kullanılacaktır. Bu da gelişmekte olan ülkelerin kullandığı üretim teknolojisi ile çevrenin tamamen tahrip edilmesi ve bozulması demektir.

Bu boyuttan bakıldığında gelişmekte olan ülkeler için turizm hem bir gelir kaynağı hem de çevre koruyucusu olarak görülebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmaları için ekonomik büyümelerinin şart olduğunu ve bunu gerçekleştirmeden de içinde bulundukları kısır döngüden kurtaramayacakları bir gerçektir. Bu bakımdan bu ülkeler de gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çevreye zarar vermeyen bir üretim teknolojisi ile sanayileşme hamlelerini tamamlamalıdır. Zaten sanayileşemeyen ve teknolojik ilerlemeyi sağlayamayan bir ülkenin de çevreyi koruması mümkün değildir. Çünkü, çevreyi koruyacak üretim teknolojisi üretmek de ancak teknolojik ilerleme ile sağlanabilecek bir durumdur.

21.8.Küreselleşme Kalkınma Ve Turizm İlişkisi

Yirminci yüzyılda turizmin gelişmesine etki eden en önemli iki faktör; sanayileşme ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmedir. Daha önce aristokratların ve zengin varlıklı kişilerin katıldığı turizm hareketi sanayileşme ile birlikte şekil değiştirmiş ve geniş kitlelerin katılımının sağlanması ile büyük bir endüstri halini almıştır.

Turizm olayı büyük oranda gelire ve boş zamana bağlı bir faaliyet türüdür. Günümüzde turizm talebinde meydana gelen artışın en önemli nedeni küreselleşme olayıdır. “Küreselleşme, en yalın tanımıyla ekonomik sınırların yavaş yavaş kalkması, uluslar arası değişimin ve ilişkilerin artmasıdır.”⁹⁹ Küreselleşme ile birlikte; dünyada bloklar arası rekabetin hızla yayıldığına, dünya ticaret hacminin trilyon dolarları çoktan aştığına, siyasi bloklar yıkılırken, ekonomik sınırların kalkarak dünyanın tek bir pazara dönüştüğüne işaret edilmektedir.¹⁰⁰ Böylece,

⁹⁹ Yargan, a.g.e., s.83.

¹⁰⁰ Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1999-47, İstanbul, 1999, s.78.

dünya ticaretinde yaşanan hızlı gelişme büyük oranda refah düzeyinin yükselmesine ve turizme yeni ve büyük bir talebin doğmasına neden olmuştur.

Küreselleşmenin uluslararası turizme etkisini sadece gelirle sınırlandırmak doğru değildir. Bunun yanında diğer bir etki de uluslararası insan dolaşımının serbestleşmesidir. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle siyasi blokların yıkılması turizme yeni ve büyük bir talep yaratmıştır. Doğu Blok'u ülkelerinin ve Çin'in uluslararası turizme katılması turizm talebinin büyük orandaki artışının en önemli sebebidir.

Küreselleşmenin uluslararası turizme olan bir diğer etkisi de turizm arzında meydana getirdiği etkidir. Özellikle, küreselleşme ile birlikte uluslararası sermaye dolaşımı önündeki siyasi engellerin kalkması ve teknoloji transferi gelişmekte olan ülkelerdeki turizm arzını olumlu yönde etkileyerek bu ülkelerin uluslararası pazar paylarında önemli artışlara neden olmuştur.

218.1.Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

Küreselleşmenin ortaya çıkışı, dünyadaki ekonomik gelişmenin bir sonucu iken gelişmesi ise iletişimde yaşanan hızlı gelişmeye ve dünya ticaretinin serbestleşmesine bağlıdır.

Küreselleşme, 1980'lerde ve 1990'larda esas itibariyle uluslararası rekabetin arttığı, verimlilik ve ekonomik etkinliğin önem kazandığı bir döneme dönüşümden sonra ortaya çıkmıştır... Bu yıllardan itibaren dünyadaki endüstriyel şirketler, hızlı pazar değişiklikleri, ürün ve üretim değişiklikleri ve giderek zorlaşan rekabet koşullarından önemli ölçüde etkilenmeye başlamışlardır. Özellikle pazarın doyuma ulaşması, müşterileri daha seçici kılmış ve ürün çeşitliliğini artırmıştır. Ayrıca, artan rekabet ve teknolojik gelişmeler ürünlerin yaşam çevirimlerini kısaltmıştır. Dolayısıyla firmalar stok düzeylerini en aza indirgeyen kaliteli, fakat düşük maliyetli üretim yapan ürün ve talepteki

değişikliklere karşı daha esnek olan üretim ve üretim yöntemi teknolojilerini kullanmak ve geliştirmek durumunda kalmışlardır.¹⁰¹

Ekonomik sebepler sonucunda ortaya çıkan küreselleşme iki ayrı doğrultuda gelişmiştir. Birincisi tarifelerin indirilmesi sonucunda dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, ikincisi ise bölgesel düzeyde gerçekleştirilen ekonomik birliklerin kurulmasıdır.

Tüm ülkelerin ortak amacı refah düzeyinin yükseltilmesidir. Bu nedenle ülkeler iktisadi birleşme yoluna gitmektedirler. Çünkü, “sanayileşmiş ülkelerde hızlı üretim artışlarına karşın iç ulusal piyasaların yetersizliği, bu gibi birlikler oluşturarak piyasa hacminin genişletilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca geniş bir piyasa, kaynak verimliliğini yükseltmekte, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri sağlamak, teknolojik gelişmeyi hızlandırmakta ve dış rekabeti artırmak gibi avantajlara sahip olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler ise iç piyasalarını birleştirmek yoluyla sanayileşme hızlarını yükseltmeye çalışırlar.¹⁰²

Dünyanın küreselleşmeye gitmesiyle birlikte, “rekabet gücünün artması üretimin, ihracatın, karlılığın ve dolayısıyla yeni yatırımların artmasına yol açacak, bu durum ise, istihdamın genişlemesine imkan sağlayacaktır.”¹⁰³ Böylece rekabet gücüne dayalı ekonomik büyüme ve istihdam artışı kalkınmayı ve dolayısıyla refah düzeyi artışına yol açacaktır.

218.2.Küreselleşmenin Turizme Etkisi

2182.1.Ekonomik Yönden

Küreselleşme sonucunda yaşanan ekonomik birleşmeler ve dünya ticaretindeki serbestleşme ekonomi üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Ekonomik birleşmeler ekonomi üzerinde dinamik ve statik olmak üzere iki tür etki yaratırlar.

¹⁰¹ Ekin, a.g.e., s.51-52.

¹⁰² Seyidoğlu, a.g.e., s.220.

¹⁰³ Ekin, a.g.e., s.21.

Statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan tarifelerin kaldırılması dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde ortaya çıkan değişmelerle ilgilendirir... Ekonomik birleşme hareketleri üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler yapar. Bunlar zaman içinde oluşan milli geliri, kalkınma hızını ve ekonomik refahı yakından ilgilendiren değişmelerdir. Çoğu iktisatçılara göre gümrük tarifelerinin asıl önem taşıyan yönü, statik değil bu dinamik etkilerdir.¹⁰⁴

İşte, gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarında meydana gelen bu gelişmeler sonucunda yükselen gelir seviyesi ve refah düzeyi turizme yeni ve büyük bir talebin doğmasına neden olmuştur. Özellikle, 1980'li yıllardan sonra dünyadaki uluslararası turizm hareketlerinin artışı büyük oranda küreselleşmenin dünya ekonomisi üzerinde yarattığı etkiden kaynaklanmaktadır. Bu etki hem uluslararası insan varışlarının hem de uluslararası turizm harcamalarının büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Tablo 2.6 da 1980 ile 1999 yıllarında dünyada görülen uluslar arası turist varışları ve turizm harcamaları verilmiştir.

Tablo 2.6 : Uluslararası Turizm Hareketlerinde ve Harcamalarında
Görülen Yıllık Büyüme Oranı)

	1980	1997	Yıllık Büyüme Oranı % 80-97
Turist Varışları	286 Milyon	611 Milyon	4.56
Turist Harcamaları	102 Milyar	378 Milyar	7.97

Kaynak: World Tourism Organization (WTO), **Tourism Highlights 1999**, s.13.

Tablo 2.6'dan da görülebileceği gibi 1980'li yıllarda 286 milyon insan uluslararası turizm hareketlerine katılırken 1997'li yıllarda bu rakam iki kat artarak 611 milyon seviyesine yükselmiştir. Uluslararası

¹⁰⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s.220.

turist varışlarında görülen bu artış uluslararası turizm harcamalarına da yansiyarak 102 milyar seviyesinden 378 milyar seviyesine ulaşmıştır.

2182.2.Serbest Dolaşımın Sağlanması Yönünden

Küreselleşmenin turizme yaptığı bir diğer olumlu katkı da uluslararası insan hareketlerini kolaylaştırmasıdır. Küreselleşme ile birlikte duvarların yıkılması, uluslararası sınırların kalkması ve vize uygulaması gibi engellerin kaldırılması uluslararası insan dolaşımının daha da artmasına yol açmıştır.

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile Soğuk Savaş Dönemi sona ermiş, bu gelişme Doğu Bloku'nun yıkılmasına ve Çin'in dünyaya açılmasına yol açmıştır. Sırf bu gelişme uluslararası turizm talebine yeni ve büyük bir talep doğmasına neden olmuştur.

Küreselleşme ile birlikte sağlanan Ortak Pazar ve Gümrük Birliği gibi uygulamalar üye ülkeler arasındaki sınırları kaldırmış ve daha önce uygulanan vize vb. işlemlerin kalkması ile birlikte uluslararası insan hareketleri tamamen serbestleşmiştir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte dünya ticaretinin serbestleşmesi de ticaret için seyahat eden yeni ve büyük bir kitlenin doğmasına neden olmuştur. Günümüzde uluslararası insan hareketleri içinde iş seyahati yapanların oranı büyük bir yer tutmaktadır.

2182.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı Yönünden

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu sermaye sorunudur. bu ülkelerde kişi başına gelir düşük ve tüketim eğilimi de yüksek olduğundan yatırım için gerekli sermaye birikimi sağlanamaz. Bu nedenle ülke içerisinde sağlanamayan sermaye yabancı kaynaklara başvurularak sağlanmaya çalışılır. Yabancı sermaye "Bir ülkenin, karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik

kaynaklara denir.”¹⁰⁵ Ancak yabancı sermayenin ülke içerisine çekilebilmesi sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü önünde ekonomik, siyasi, politik, askeri vb. bir sürü engel mevcuttur.

Küreselleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sağladığı en önemli avantaj sermaye girişini kolaylaştırmasıdır. Küreselleşme ile birlikte, “ Uluslararası ticaret ve yatırımlar üzerindeki engellerin giderek azaltılması çok uluslu şirketlerin sınır ötesi yatırım ve üretim faaliyetlerini hızlandırıcı bir etki yapmıştır...Özellikle çok uluslu şirketler dış ticaret engellerinde taşıma haberleşme giderlerinde sağlanan düşüşlerden yararlanarak, birim üretim maliyetini en aza indirmek amacıyla üretimi aşamalara ayırmaya ve her aşamayı en uygun bir ülkede gerçekleştirmeye başlamışlardır.”¹⁰⁶

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizm için gerekli doğal, tarihi ve kültürel değerler mevcut iken bunları sunmak için gerekli sermayenin olmayışı turizmin gelişimini engeller. Mal ticaretinin serbestleştirilmesi yanında, “hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesi, özellikle doğrudan tüketiciye sunulmayı gerektiren hizmet alanlarında ülkeye yabancı sermaye girişi üzerine konan engellerin azaltılması bu alanda da çok uluslu şirket yatırımların hızlı bir biçimde gelişmesine katkıda bulunacaktır.”¹⁰⁷ Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bu yolla giren yabancı sermaye organizasyon düzeyinde ortaklık kurarak turizm arz verilerinin sunulmasını sağlar. Böylece ülke için belli bir ekonomik değeri olan ancak sermaye yetersizliğinden dolayı sunulamayan turizm arz verileri de değerlendirilmiş ve ülke ekonomisine katkı sağlamış olurlar.

Küreselleşmenin turizme sağladığı en önemli katkı, iletişim teknolojisinin gelişmesi ile turizm ürününün pazarlamasını kolaylaştırmasıdır. Turizm ürününün dünyanın her yerine kolayca

¹⁰⁵ Cengiz Yılmaz, “Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Karlılık,” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1-2, Ankara, 1991, s.475.

¹⁰⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s.219.

¹⁰⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.219.

pazarlanabilmesi turizm pazarının daha da büyümesine neden olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte bölgesel işbirliğine gidilmesi turizmi etkileyen bir diğer gelişme olarak karşımıza çıkar. Avrupa Birliği içindeki ülkeler, birlik içerisindeki ülkelerde kolaylıkla yatırım yapabilmekte bu da turizmin gelişmesine çok büyük katkı yapmaktadır. Zaten gerek turist varışları ve gerekse turizm gelirleri bakımından Avrupa, dünya pazarının büyük bir kısmına sahip olmaktadır. Bunun nedeni de üye ülkelerin arasındaki işbirliğinden kaynaklanmaktadır.

2182.4.Teknoloji Transferi Yönünden

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir diğer önemli sorunlarından birisi de teknolojidir. Teknoloji, “yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir...Bazı durumlarda ise teknoloji, üretiminde kullanıldığı mallara dönüşmüş durumdadır. Yenilikler içeren bu gibi mallara örnek olarak makine, donatım veya genel olarak sermaye mallarını gösterebiliriz.”¹⁰⁸ Üretimde verimi ve etkinliği artıran teknolojik yenilikler ancak sanayileşmiş ve zengin ülkelerce üretilebilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için bu teknolojik yeniliklere gereksinim duymaktadırlar. Ancak, teknolojik yenilikleri üretme eylemi yukarıda üstesinden ancak zengin ülkelerin gelebileceği masraflı yöntemleri gerektirir. Bu nedenle yeni teknolojilerin de doğrudan ithali de son derece pahalıdır.¹⁰⁹

Üretimin küreselleşmesi ile birlikte çok uluslu şirketlerin birim üretim maliyetini düşürmek amacıyla üretimi değişik ülkelerde yapmaları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de “ dünya piyasaları ile bütünleşmesine yardımcı olmakta ve bu ülkelere bilgi ve teknoloji

¹⁰⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s.745.

¹⁰⁹ Alkin, a.g.e., 2.b, s.351.

düzeyini yükseltici etkiler doğurmaktadır.”¹¹⁰ Böylece, gelişmekte olan ülkeler başka bir türlü elde edemeyecekleri bilgi ve teknolojiyi kullanarak üretimlerini artırmakta ve refah düzeylerini yükseltmektedirler.

Uluslararası turizm bilgi yoğun bir endüstri ve çalışma alanıdır. Bilginin anında edinilmesi, üretimde tüketimde ve günlük operasyonlarda kullanılması başka çok az alanda turizm endüstrisinde olduğu kadar önemlidir.¹¹¹ Çünkü turizm ürününe talep oluşturmak için ürün hakkında en doğru ve güncel bilgilerin tüketiciye ulaştırılması gerekmektedir. Aynı zamanda tüketici ihtiyaç ve isteklerinin de devamlı takip edilerek tüketiciye uygun ürünün oluşturulması gerekir. Üretim esnasında da bilgi, ürünün kalitesini, fiyatını, satılabilirliğini ve rekabet şansını belirler. Bu nedenle turizm ürününün oluşturulmasının bütün safhalarında bilgiye ihtiyaç duyulur.

Günümüzde turizm endüstrisinin başarı şansını etkileyen bir diğer faktör de iletişim teknolojisidir. “ Turizm endüstrisi artık iletişim, kredi kartı, bankacılık hizmetleri, bilgisayarlı rezervasyon sistemleri, emlak firmaları vb. şirketlerin yatırımlarından oluşmaktadır. Turizm endüstrisinde yer alan bazı kuruluşlar, başta konaklama işletmeleri olmak üzere, zincir işletmelerdir. Turizm sisteminde yer alan bir işletme sattığı ürünü yan turizm hizmetleriyle desteklemek için, etkili bir iletişim ağı içinde yer almalıdır. Çünkü, turistik ürün bir bütün oluşturur ve bütünün parçalarından birindeki aksaklık turistik tüketimin değerini azaltır. Bir otel, ürününü satabilmek ve öteki turizm işletmelerinin sattığı ürünleri yan hizmet olarak müşterisine sunabilmek için elektronik rezervasyon içinde yer almalı; araba kiralama şirketi, seyahat acentası, tur operatörü ve havayolu ile bağlantılı olmalıdır.”¹¹² Tüm bunlardan şu sonucu çıkarmak mümkündür ki turizmde teknoloji ve bilgi, diğer endüstrilerden daha

¹¹⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s.735.

¹¹¹ Yarcın, a.g.e., s.74.

¹¹² Yarcın, a.g.e., s.75.

yoğun biçimde kullanılmakta ve sektörün başarısı bir yerde teknoloji ve bilgi düzeyine bağlı olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme ile birlikte mal ve hizmet üretiminde ileri teknoloji kullanma şansı elde edilmekte bu da bu ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi ve refah seviyesini yükseltmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için getirdiği en büyük avantaj üretimde sağladığı teknolojik yenilikler olsa gerek. Sanayileşme ile turizm arasında daha önce kurmaya çalıştığımız bağlantıya benzer bir bağlantı da burada kurabiliriz. Sanayileşme ile artan gelir ve refah düzeyi turizmin gelişmesini nasıl sağladıysa aynı şekilde küreselleşme ile sağlanan ekonomik gelişme de bugün turizmin gelişmesi sağlamıştır. Küreselleşme, sağlamış olduğu ekonomik büyüme ve kalkınma yanında, dünyadaki sınırların da büyük oranda kalkmasına neden olmuştur. Soğuk savaş döneminin sona ermesi ve siyasi blokların yıkılması ile dünya turizminin önündeki engeller kalkmış; büyük kitleler turizm olayına katılarak büyük bir talebin doğmasına neden olmuşlardır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını sağlamak için sanayileşmek, üretmiş oldukları sanayi mallarını da dünya piyasalarına pazarlamak zorundadırlar. Ancak, üretmiş oldukları malları, dünya piyasalarında pazarlayabilmeleri teknolojik yenileşmeye ve verimlilik artışına bağlıdır. Bu ülkeler, daha önce bir türlü yakalayamadıkları üretimdeki teknolojik gelişmeyi küreselleşme ile sağlayabilirler. Aynı zamanda ticaretin serbestleşmesi ile de üretmiş oldukları malları hiçbir engel olmaksızın dünya piyasalarına sürebilirler. Bu ülkelerin küreselleşme ile birlikte yakaladıkları en önemli avantaj insan hareketlerinin serbestleşmesi ile turizme olan talebin artmasıdır. Bu talep, bu ülkelerdeki gelirlerin ve dolayısıyla turizm gelirlerinin büyük oranda artması demektir. Son yıllarda, Demir Perde ülkelerinden, Rusya'dan ve Çin'den büyük kitlelerin turizme katılmasıyla dünya turizmine görülen büyük hareketlilik buna verilebilecek en iyi örnektir.

2.2 GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TURİZM POLİTİKALARI UYGULAMALARI VE KALKINMA İLİŞKİSİ

22.1.Genel Turizm Politikası Kavramı

Turizm politikası; bir ülkenin tüm insanlarına turizme katılarak maddi ve manevi dinlenme olanaklarını sağlamak, çevreyi koruyarak turizm ihtiyaçlarının karşılanması için gereken en uygun alt ve üst yapıyı kurmak amacı ile kamu yönetiminin turizm alanına dolaylı veya dolaysız her türlü müdahalesini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, turizm politikası örgütlenmiş toplumlarda, özellikle devlet tarafından turistik gelişmenin gidişine bilinçli bir şekilde müdahale etmektir.¹¹³

Turizm politikasının günümüzde kazandığı bu boyut ekonomik ve sosyal gelişmenin bir sonucudur. Oysa şu ana kadar turizm politikası, ekonomik olarak turizmden en yüksek düzeyde yararlanmayı amaç edinmekteydi. Bunun için de ekonomik kazançların en yüksek düzeye çıkarılması ve maliyetlerin de en aza indirilmesi amaçlanmıştı. Günümüzdeki gelişmeye paralel olarak turizm politikası tamamen sosyal bir boyut kazanmış ve ekonomik gelişme de buna destek için kullanılmaya başlanmıştır.

Ancak turizm politikalarındaki uygulamalarda ülkeden ülkeye büyük farklılıklar vardır. Özellikle gelişmiş ülkelerin uygulamış olduğu turizm politikaları ile gelişmekte olan ülkelerin uygulamış olduğu turizm politikaları birbirinden tamamen farklıdır. Aşağıdaki kısımda bu farklılıkların nedenlerini istatistikler yardımıyla izah etmeye çalışacağız.

22.2.Turizm Politikasının Hedefleri

Yukarıdaki kısımda, turizm politikasının ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiğini söylemiştik. Bunun nedeni de, ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşulların farklı olmasıdır.

Turizm politikasının başlıca hedefleri şöyle sıralanabilir.¹¹⁴

¹¹³ Olalı, a.g.e., s.30.

¹¹⁴ Olalı, a.g.e., s.39-41.

- Ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmak
- Ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak
- Ülkede tam istihdamın gerçekleşmesine yardımcı olmak
- Fiyat istikrarının gerçekleşmesine yardımcı olmak
- Dış ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmak
- Uluslararası turistik amaçlı insan hareketlerine etki etmek
- Turizmin sosyal fonksiyonlarından toplumdaki bireylerin faydalanmasını sağlamak
- Ekonominin üretim çeşitliliğini artırmak
- Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalmasına katkıda bulunmak
- Bölgeler arasındaki gelişme ayrılıklarını gidermeye ve dengeli kalkınma hedefine katkıda bulunmak
- Doğal ve tarihsel kaynakları korumak
- Turizmin sağlık ve politik fonksiyonlarından daha çok insanın yararlanmasını sağlamak.

22.3. Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Turizme Bakış Açılarının Karşılaştırılması

223.1. Gelişmiş Ülkeler Açısından

Gelişmiş ülkelerde turizme bir tüketim türü olarak bakılmakta, bu ülke hükümetleri de ülke insanının turizmden en azami şekilde faydalanması için politikalar üretmektedirler.

Ekonomik gelişme ve buna paralel olarak gelişen teknoloji ile mutluluklarının önemli bir kısmını yitirmiş bulunan insanların bir süre çalışma yerlerinin dışında boş zamanlarını değerlendirerek yaşamın mutluluğunu artırmaları, uğradıkları manevi kaybı telafi etmek olanağı bulmaları sağlanmış olacaktır.¹¹⁵ Böylece çalışma hayatları sonucunda yorulan ve bunalan insanın dinlenmesi sağlanarak iş hayatında daha verimli olması sağlanır.

¹¹⁵ Olalı, a.g.e., s.23.

Genel olarak sanayileşmiş ülkeler, ileri düzeydeki turizm endüstrilerini ulusal turizm üzerine dayatmışlardır. Bu ülkelerde uluslararası turizm toplam turizm içinde daha az yer tutmakta ve dış ülkelere yönelik bir turizm hareketi özelliği taşımaktadır. Bu nedenle; ileri sanayi ülkelerinde uluslararası turizm genellikle ödemeler dengesinin pasif kalemidir ve dış turizm bilançosu açıktır.¹¹⁶ Tablo 2.7 de gelişmiş ülkelerdeki dış turizm bilançosu ile ilgili değerler verilmiştir.

Tablo 2.7: Gelişmiş Bazı Batı Ülkelerindeki Dış Turizm Bilançosu
(Milyon Dolar) (1998)

Ülkeler	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri	Gelir-Gider Farkı
Almanya	19.847	48.530	-28.683
Belçika	5.441	8.532	-3.091
İngiltere	21.980	29.682	-7.702
Danimarka	3.627	4.517	-890
Kanada	8.463	11.772	-3.309
Hollanda	6.746	11.662	-4.916
Japonya	3.636	30.203	-26.567
A.B.D	71.116	53.728	17.388
Fransa	29.863	16.688	13.075
İtalya	31.647	17.339	14.308

Kaynak: *Euromonitor, **European Marketing Data and Statistics 2000**, s. 440-441,

*Euromonitor, **International Marketing Data and Statistics 2000**, s.620-621.

Tablo 2.7 den da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerin turizm bilançoları açık vermektedir. Özellikle ileri sanayileşmiş ülke olan Almanya, İngiltere ve Japonya'nın dış turizm açıklarının çok daha fazla olduğu görülür.

¹¹⁶ Olalı, a.g.e., s.23.

Bazı ileri sanayileşmiş batı ülkelerinde turizm bilançosunun aktif kalan verdiği görülür. Bunun nedeni uluslararası pazarda bu ülkelerin çekim merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde de uluslararası turizm giderleri gelişmiş ülkelerle aynı seviyededir. Bu ülkelerde de turizm bir gelir getiren sektör olarak değil de bir tüketim türü olarak görülür. Bu durum bu ülkelerin insanına verdiği değerin bir ölçüsüdür.

Bu nedenle, turizmle ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında ilişki kurulacaksa bu ilişki o ülke insanının turizmden ne kadar faydalandığı esas alınarak değerlendirilmelidir. Bir ülkenin gelişmişliğini ölçmek için ülke insanının turizme ne kadar katıldığına bakarsınız. Bunun dışında yapılan çalışmalar sonucunda bulunan sonuçlar ise sadece az gelişmişliğin bir ölçüsünü verir.¹¹⁷

223.2.Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından

Gelişmekte olan ülkelerde ise turizme bakış gelişmiş ülkelerin yaklaşımından farklı bir boyut kazanır. Bu ülkeler de turizm, kalkınmayı finanse edecek ve ödemeler dengesi açıklarını kapatacak bir sektör olarak görülür.

Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde turizm endüstrisi uluslararası turizm üzerine kurulmuştur. Dış turizm ülkeye girişlere yönelik, ödemeler dengesindeki aktif kalemi oluşturmakta ve dış turizm bilançosu genel olarak aktif artan vermektedir.¹¹⁸

Tablo 2.8 de gelişmekte olan bazı ülkelerdeki dış turizm bilançosu verilmiştir.

¹¹⁷ Münir Kutluata, "Türkiye'deki Gelişmişlik Yalnız Gelirle Değil Harcama ile de Ölçülmelidir," **Türsab Dergisi**, Sayı:175, İstanbul, 1998, s.39.

¹¹⁸ Hasan Olalı, a.g.e., s.80.

Tablo 2.8: Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerdeki Dış Turizm Bilançosu

Ülkeler	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri	Gelir-Gider Dengesi
Arjantin	5.363	2.111	3.257
Meksika	7.897	4.268	3.629
Hindistan	3.124	1.318	1.806
Çin	12.600	7.962	4.638
Avustralya	7.986	5.132	2.854
Mısır	2.555	1.546	1.009
G. Afrika	2.015	1.842	173
Polonya	9.614	7.376	2.238
Portekiz	4.508	2.287	2.221
Yunanistan	4.413	1.435	2.978
Türkiye	7.650	1.623	6.027

Kaynak: *Euromonitor, **European Marketing Data and Statistics 2000**, s. 440-441.

*Euromonitor, **International Marketing Data and Statistics 2000**, s.620-623.

Tablo 2.9'daki veriler incelendiğinde görüleceği üzere gelişmekte olan ülkelerin tamamında dış turizm bilançosu aktif kalan vermektedir. Bu ülkeler turizm gelirlerini artırmak için ülke dışına çıkışlara bazı sınırlamalar getirirler. Oysa gelişmiş ülkeler , ülke insanının yurt dışına çıkışını teşvik ederken, gelişmekte olan ülkelerde bunun tersi bir politika izlemek az gelişmişliğin bir göstergesidir.

2.3. GELİŞMİŞLİK AZ GELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI

TURİZM HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bir ülkenin gelişmişliği, az gelişmişliği ve uluslararası turizm hareketleri arasında yakın bir ilişki vardır. Uluslararası turizm hareketleri incelendiğinde en çok turist çeken, en çok turist üreten, en çok gelir elde eden ve en fazla turizm harcaması yapan ülkelerin hep

gelişmiş batı toplumları olduğu görülür. oysa gelişmekte olan ülkeler turizm gelirlerini artırmak için özel çaba harcarlarken gelişmiş ülkeler seviyesinde turizm geliri elde edemezler. Aşağıda bu durumu uluslar arası istatistikler yardımıyla açıklamaya çalışacağız.

23.1.Gelişmişlik-Az Gelişmişlik ve

Uluslararası Turizm Hareketleri

Uluslararası turizm hareketleri incelendiğinde dünyada en fazla turist çeken ülkelerin gelişmiş batı toplumları olduğu görülür. Gelişmiş ülkelerin birer çekim merkezi olmasının en önemli nedeni çok iyi gelişmiş bir alt yapıya ve üst yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise aynı durumdan söz etmek mümkün değildir. Gelişen ülkelerin çoğunda genel fiziki alt yapı yetersizdir. Özel turizm alt yapısının yaratılmasının maliyeti ise yüksektir. Ayrıca, gelişen ülkelerde sunulan turistik ürünün parçalarından biri olan fiziki üst yapı olanakları, konaklama tesisleri ve dinlence alanları ile olanakları, kalite olarak batı standartlarında değildir.¹¹⁹

Gelişmiş ülkelerde uluslararası turizm hareketlerinin gelişmesinin bir diğer nedeni de çok iyi gelişmiş olan bir iç turizm hareketinin var olmasından kaynaklanır. Bu hareket aynı zamanda turizm sektörünün üst yapı yatırımlarının gelişmesi sonucunu da doğurur.

Bilindiği gibi iç turizm akımları her gelişmiş ülkede uluslararası turizm akımlarından çok daha yüksek ve yoğundur. Başka bir deyişle, bir ülkede uluslararası turizmin gelişmesi temelde o ülkede var olan iç turizmin talebi ile doğrudan doğruya bağlantılıdır. İç turizm talebinin varlığı ise bir ülkedeki ortalama harcanabilir gelirin düzeyi ile ilişkilidir. Ülke insanların refah düzeyi yükseldikçe iç turizm talebi ve doğal olarak dışa yönelik turizm talebi artar.¹²⁰

¹¹⁹ Yarkan, a.g.e., s.17.

¹²⁰ Yarkan, a.g.e., s.34.

Tablo 2.9 de gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerde görülen üst yapı yatırımları ile ilgili değerler verilmiştir.

Tablo 2.9: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde
Turistik İşletme Belgeli Toplam Oda Sayısı (000)

Ülkeler	Toplam Oda Sayısı
Kanada	336.000
A.B.D	3.080.000
Arjantin	136.000
Brezilya	209.000
G. Kore	70.000
Yeni Zelanda	27.000
G. Afrika	50.000
Fransa	615.000
Almanya	847.000
İtalya	952.000
Portekiz	94.000
İspanya	582.000
İngiltere	453.000
Türkiye	151.000

Kaynak: *World Tourism Organization(WTO), **Yearbook of Tourism**
Vol.1-52 Edition 1994-1998, Madrid, May 2000, s.443-629-630-631.

*World Tourism Organization, **Yearbook of Tourism Organization**,
Vol.2-52 Edition 1994-1998 Madrid, May 2000, s.443-629-630-631.

Gelişmiş bir alt yapı ve üst yapıya sahip olan gelişmiş ülkeler, aynı zamanda en fazla turist çeken ülkelerdirler.

Tablo 2.10 de dünyada en fazla turist çeken ülke sıralaması verilmiştir.

Tablo 2.10: Dünyada En Fazla Turist Çeken Ülkeler (1998-1999)

	Ülkeler	Varışlar (Milyon)		Değişim Yüzdesi	Pazar Payı
		1998	1999		
1	Fransa	70.0	71.4	2.0	10.7
2	İspanya	47.7	52.0	8.8	7.3
3	ABD	46.4	47.0	1.3	7.1
4	İtalya	34.8	35.8	2.9	5.3
5	Çin	25.1	27.0	7.9	3.8
6	İngiltere	25.7	25.7	0.0	3.9
7	Meksika	19.8	20.2	2.0	3.0
8	Kanada	18.8	19.6	3.8	2.9
9	Polonya	18.8	17.9	-4.5	2.9
10	Avusturya	17.4	17.6	1.6	2.6
11	Almanya	16.5	17.1	3.5	2.5
12	Rusya Federasyonu	15.8	16.4	3.9	2.4
13	Çek Cumhuriyeti	16.3	16.0	-1.8	2.5
14	Macaristan	15.0	12.9	-13.8	2.3
15	Portekiz	11.3	11.6	2.7	1.7

Kaynak: World Tourism Organization (WTO), **Tourism Highlights 2000 Preliminary Results**, First Edition, Madrid, 2000, s. 21-22.

Tablo 2.10'dan da görüldüğü gibi dünyada en fazla turist çeken ülkeler genelde gelişmiş batı ülkeleridir. Gelişmişlik düzeyi yükselen bazı Uzakdoğu ülkelerinin dünya turizm pazarındaki payının artması da yine gelişmiş bir alt yapı ve üst yapının varlığına bağlıdır.

23.2.Gelişmişlik-Az Gelişmişlik ve Uluslararası Turizm Gelirleri

Dünyada en fazla turist çeken ülkeler aynı zamanda dünyada en fazla turizm geliri elde eden ülkelerdirler. Tablo 2.11 de dünyada en fazla turizm geliri elde eden ülke sıralaması verilmiştir.

Tablo 2.11: Dünyada En Fazla Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler

S.N	Ülkeler	Turizm Gelirleri	Değişim Oranı	Pazar Payı
1	A.B.D	71.3	2.5	16.0
2	İspanya	29.7	9.5	7.2
3	Fransa	29.9	6.3	7.0
4	İtalya	29.8	4.0	6.8
5	İngiltere	21.0	0.0	4.6
6	Almanya	16.4	-0.2	3.6
7	Çin	12.6	11.9	3.1
8	Avusturya	11.2	0.7	2.5
9	Kanada	9.4	9.5	2.3
10	Meksika	7.9	-0.6	1.7

Kaynak: World Tourism Organization (WTO),

Tourism Highlights 2000, s.23-24-25-26.

23.3.Gelişmişlik Az Gelişmişlik ve

Uluslararası Turizm Harcamaları

Dünyada en fazla uluslararası turizm geliri elde eden ülkelerin aynı zamanda en fazla da uluslararası turizm harcaması yapan ülkeler olduğu görülür. Bu ülkeler elde ettikleri turizm gelirlerinden daha fazla turizm harcaması yaparlar. Ülkelerin gelişme düzeyleri yükseldikçe uluslararası turizmde yaptıkları harcamalar da yükselir. Bu da bize gelişmişlikle turizm harcamaları arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 2.12 de dünyada en fazla turizm harcaması yapan ülke sıralaması verilmiştir.

Tablo 2.12: Dünyada En Fazla Uluslararası Turizm Harcaması
Yapan Ülkeler

S.N	Ülkeler	Turizm Harcamaları		Değişim 1998/97
		1997	1998	
1	A.B.D	52.1	56.1	7.8
2	Almanya	46.3	46.9	1.3
3	İngiltere	27.7	32.3	16.4
4	Japonya	33.0	28.8	-12.8
5	Fransa	16.6	17.8	7.3
6	İtalya	16.6	17.6	5.7
7	Hollanda	10.3	11.2	8.3
8	Kanada	11.5	10.8	-6.2
9	Avusturya	10.1	9.5	-5.9
10	Çin	8.1	9.2	13.2
11	Belçika	8.3	8.8	6.7
12	Rusya Fed	9.4	8.3	-11.6
13	İsveç	6.9	7.7	12.0
14	İsviçre	7.0	7.1	2.4
15	Brezilya	5.4	5.7	5.2

Kaynak: World Tourism Organization (WTO), **Tourism Highlights 1999**, s.15.

Tablodan da görüldüğü gibi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça uluslararası turizm harcamalarının da arttığı görülür. Özellikle ileri batı toplumları en fazla uluslararası turizm harcaması yapan ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları turizm harcamaları değerlerine bakıldığında, gelişmiş batı toplumlarının yapmış oldukları harcama değerlerinin çok altında bir değere sahip oldukları görülür. Gelişmiş ülkelerdeki turizm harcamalarının yüksek çıkmasının en önemli nedeni bu toplumlarda görülen kişi başına düşen yüksek bir gelir dağılımı ve yüksek orandaki eğitim düzeyidir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise gerek kişi başına gelir seviyesinin düşük olması, gerekse dengeli bir gelir dağılımının sağlanmamış olması turizme katılma oranını önemli ölçüde düşürür. Bu ülkelerde turizm adeta toplumlar için çok lüks bir tüketim türü olmaktadır. Bir de buna düşük eğitim seviyesini ve tatil yapma kültürünün olmadığını eklersek bu ülkelerdeki turizm harcama oranlarının düşüklüğü kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

23.4. Gelişmenin Uluslararası Turizm Hareketlerine Etkisi

Uluslararası turizm talebinin gelir ve turist akımları bakımından gelişmiş ülkelerde yoğunlaşma özelliği yıllar boyunca değişmemiştir. Dünyanın belirli bir bölgesinde yer alan ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yükselirse, buna bağlı olarak o bölgede uluslar arası turizm akımları da artar. Son yıllarda Güneydoğu Asya bölgesinin uluslar arası turizm pazarındaki payının artması bölge ülkelerinin yüksek gelişmişlik düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır.¹²¹ Tablo 2.13 da Güneydoğu Asya bölgesinde gelişmişlik düzeyi yükselen bazı ülkelerin dünya turizm pazarındaki payları gösterilmiştir.

Tablo 2.13: Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesindeki Bazı Ülkelerde Görülen Uluslararası Turizm Hareketlerinin Dünya Pazarındaki Değişim Oranları

Ülkeler	Turist Varışlarının Dünya Pazarındaki Değişim Yüzdesi	
	1980	1997
G. Kore	0.34	0.64
Tayland	0.65	1.18
Avustralya	0.32	0.71
Hong Kong	0.61	1.70

Kaynak: World Tourism Organization(WTO), **Tourism Highlights 1999**, s.13.

¹²¹ Yarcan, a.g.e., s.25-26.

Tablodan da görüldüğü gibi gelişmişlik düzeyleri yükselen bu ülkeler, uluslararası turist varışlarında dünya pazarındaki paylarını ikiye katlayarak artırmışlardır. Öyle ise şöyle bir yargıya varmak mümkündür. Eğer dünyadaki uluslararası turist varışlarından daha fazla bir pay elde etmek istiyorsanız gelişme düzeyinizi yükseltmek zorundasınız. Gelişme düzeyini yükseltmeden turist çekim merkezi bir ülke olmak pek mümkün görülmemektedir.

Bu ülkelerdeki uluslararası turist varışları arttığı gibi, uluslararası turizm gelirlerinde de önemli artışlar görülür.

Tablo 2.14 de bu ülkelerde görülen uluslararası turizm gelirlerinin dünya pazarındaki değişme oranları gösterilmiştir.

Tablo 2.14: Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesindeki Bazı Ülkelerde Görülen Uluslararası Turizm Gelirlerinin Dünya Pazarındaki Değişme Oranları

Ülkeler	Turizm Gelirlerinin Dünya Pazarındaki Değişim Oranı	
	1980	1997
G. Kore	0.35	1.17
Tayland	0.82	1.62
Avustralya	0.92	2.07
Hong Kong	1.25	2.12

Kaynak: World Tourism Organization(WTO), **Tourism Highlights 1999**, s. 14.

Tablo incelendiğinde ortaya çıkan sonuç; gelişmeye paralel olarak uluslararası turizm gelirlerindeki pazar payı artışının da iki kat yükseldiğidir.

Bu gelişmelere paralel benzer bir durum da uluslararası turizm harcamalarında yaşanır. Bu ülkelerdeki gelişme düzeyinin yükselmesi, bu ülkelerin uluslararası turizm harcamalarındaki pazar payını da önemli ölçüde artırmaktadır.

Tablo 2.15 de bu ülkelerdeki uluslararası turizm harcamalarının dünya pazarındaki değişme oranları verilmiştir.

Tablo 2.15: Gelişmişlik Düzeyi Yükselen Güneydoğu Asya Bölgesindeki Bazı Ülkelerde Görülen Uluslar arası Turizm Harcamalarının Dünya Pazarındaki Değişme Oranları

Ülkeler	Turizm Harcamalarının Dünya Pazarındaki Değişme Oranı	
	1980	1997
G. Kore	0.34	1.66
Tayland	0.24	0.50
Avustralya	1.70	1.62
Hong Kong	–	–

Kaynak: World Tourism Organization(WTO), *Tourism Highlights 1999*, s.15.

Uluslararası turizm istatistiklerini incelediğimizde şu sonuca varabiliriz. Turizmle bir ülkenin kalkınmasını sağlayamazsınız. Ancak turizmin gelişmesi tamamen kalkınmaya bağlıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler önce kalkınma hamlesini tamamlamalı, turizmi de özüne uygun olarak gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bir tüketim türü olarak görmelidirler. Bu şekilde davrandıkları zaman turizm zaten kendiliğinden gelişecektir. Tablo 2.15 incelendiğinde gelişmişlik düzeyi yükselen ülkelerde, insanlar artan gelir, boş zaman ve eğitim düzeylerine bağlı olarak uluslararası turizme daha fazla katılmakta ve daha fazla harcama eğilimi göstermektedirler. Uzakdoğu'daki bazı ülkeler buna verilebilecek en iyi örnektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE TURİZM-KALKINMA
İLİŞKİSİ

3.1. TÜRKİYE'DE TURİZM-KALKINMA İLİŞKİSİ

Türkiye'de sanayileşme, ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görülmüş, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte sanayileşme hamlesi de başlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar genellikle ithal ikamesi politikası ve zaman zaman da ihracata yönelik sanayileşme politikası izlenmiştir. Türkiye'nin uygulamış olduğu gerek ithal ikamesi gerekse ihracata yönelik sanayileşme politikası pek başarılı olamamıştır.

Türkiye'de ithal ikamesi ve ihracatı teşvik politikalarının başarılı olamamasının sebebi; bu iki politikayı uygulamada birbirlerini tamamlar biçimde değil de iç ve dış konjonktürel koşulların etkisi altında, sadece birinin daha çok tercih edilmesinde arayabiliriz... Ülkemizde, aşırı ithal ikameciliği ile dış ekonomik bağımlılığın azaltılması isteği arasındaki ilişki ters yönde gerçekleşmiştir. Büyüyen ve yapısı değişen bir ekonominin ithal gereksinmesi artarken, dünya piyasasındaki verimlilik ve etkinlik koşullarından kopuk bir şekilde sürdürülen ithal ikameci sanayileşme ülkenin ihracatını artıramadığı için büyük dış ticaret açıklarına yol açmıştır.¹²²

Türkiye'nin 1980 den sonraki dışa açık kalkınma politikası çerçevesinde gerek ihracatında, gerek ithalatında, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, kalkınma yolundaki bir ülke olarak sürekli artan ara ve yatırım malları ithal zorunluluğu dolayısıyla, dış ödeme sorunları ülke gündeminde daima ilk sıralarda yer almıştır.¹²³

Bunlarla birlikte bir de ülkemizde aşırı korumacılık politikası da nihai mal üretimini teşvik etmiş, ara ve yatırım malları sanayilerinin kurulmasını ve gelişmesini engellemiştir. Ülkemizde ekonomik alanda yaşanan tüm bu olumsuzluklar, diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi turizmin de gelir elde edilen bir sektör olarak görülmesine yol açmıştır. Turizm gelirlerinin artırılması için turizm sektörü yoğun bir biçimde

¹²² Uludağ, Yılmaz, a.g.e., s.87-88

¹²³ Seyidoğlu, a.g.e., s. 363.

desteklenmiş ve özendirilmeye çalışılmıştır. Bunun için de sürekli dış turizm çeşitli şekillerde desteklenmiştir.

31.1.Türkiye’de Uygulanan Turizm Politikaları

Türkiye’deki turizmin gelişimini planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Her ne kadar Türkiye’deki turizm politikaları planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olmak üzere iki kısma ayrılıyorsa da biz 1980’den sonraki turizmin gelişmesini ayrı olarak ele alacağız.

311.1.Planlı Dönem Öncesi

Türkiye’de turizmin gelişmeye başlaması yaklaşık yüzyıllık bir geçmişe dayanmaktadır. “Türkiye’de turizme yönelik ilk etkinlikler, 1890’da yürürlüğe giren Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek 190 Sayılı Nizamname ile başlamıştır. 1923’de kurulan Seyyahin Cemiyeti daha sonra Türkiye Turing Kulübü adını almıştır. Bu dernek bir süre sonra da Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu adını almış, 1930’da kamu yararına dernekten sayılmıştır.”¹²⁴ Devletin resmi bir örgütünün bulunmadığı uzun yıllar boyunca bu nitelikte bir görevi yerine getiren bu kurum, turizmi geliştirecek yayınların yapılması, tarihi eserlerin korunması ve Türkiye’nin yabancılara tanıtılması gibi amaçlara yönelik hizmetler vermiştir.¹²⁵ Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında turizmin ekonomik özelliklerinden ziyade, Türkiye’deki turizm değerlerinin korunması ve bu değerlerin yabancılara tanıtılarak turizmin geliştirilmesi amaç edinilmiştir.

Turizmin yalnızca derneklerin etkinlikleriyle sınırlı kalmayacağı, 1934’de İktisat Vekaleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 2450 Sayılı Kanunun çıkarılması ile anlaşılmış, turizm konusunun kamu yönetimi içinde örgütlenmesinin gerekliliği belirlenmiştir. 1937’ye değin yukarıda

¹²⁴ Turizm Bakanlığı, **Turizm Bakanlığı(1963-1997)**, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997, s.5.

¹²⁵ Barutçugil, a.g.e., s.69.

anılan yasanın öngördüğü çerçeve içinde İktisat Vekaleti Dış Ticaret Dairesi'ne bağlı Türk Ofisi'nce turizm etkinlikleri yürütülmüştür. Türk Ofisi'nin yayın ve tanıtım işlerini yürüten birimi içindeki Turizm Masası önce 1938'de ayrı bir şubeye dönüştürülmüş; 1939'da da Ticaret Bakanlığının kuruluşu sırasında Turizm Müdürlüğü adını almış, 1943'de kurulan Basın Yayın Genel Müdürlüğü de yerleştirilmiştir. 30 Haziran 1939'dan başlayarak, turizm ile ilgili etkinlikler, bu kez 5392 Sayılı Yasa ile kurulan Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne bağlı Turizm Dairesi'nce sürdürülmüştür.¹²⁶

Ancak, Turizm Dairesi ve paralelinde oluşturulan Turizm Danışma Kurulu, kendilerinden beklenen hizmetleri verememiş, başlangıç döneminin güçlükleri karşısında yeterli etkinliği sağlayamamışlardır. Turizm Dairesinin 1948 yılında toplanan Birinci Turizm Danışma Kurulunda sunulan rapor ve önerilere dayanarak hazırladığı Turizm Ana Programı'nın ulusal turizm politikasına bir temel oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak, burada belirlenen politikalar uygulanmadığı gibi, daha sonraki yıllarda da yeni bir turizm politikasının belirlenmesine gereken önem verilmemiştir.¹²⁷

1953 yılında 6086 Sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu çıkarılmış ve böylelikle turizm politikasının ana ilkelerinin saptanması ve turizmin ulusal ekonomi içindeki yerini almasını sağlayacak girişimlerin hızlandırılması amaçlanmıştır. "Turizmde, kamu yönetimi içindeki örgütlenme açısından, yaklaşık on yıl içinde önemli bir noktaya gelinmiştir. 1957'de Basın Yayın ve Turizm Vekaleti adıyla kurulan apayrı bir bakanlığın çatısı altında toplanmıştır. Basın Yayın ve Turizm Vekaleti'nin kuruluşundan beş altı yıl sonra, turizm konusunda özgün politikalar oluşturmak ve bunları uygulamak zorunluluğu doğmuştur. Bu kez, 12.07.1968 gün ve 265 Sayılı Yasa ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuştur.¹²⁸

¹²⁶ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.5.

¹²⁷ Barutçugil, a.g.e., s.70.

¹²⁸ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.6.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar olan dönemde turizm hareketi hemen hemen yok gibiydi. Bunun bir çok sebebi vardır. “1950 yılına kadar olan dönemde turizm hareketi sadece ülkemizde değil, dünyada henüz gelişmemiş idi. Fiziki yapı bakımından Türkiye’nin o dönemlerde karayolları şebekesi son derece ibtidai ve limanları da oldukça yetersizdi. Yabancı turistlerin konaklamalarına uygun standartlara sahip oteller hemen hemen yok denecek kadar azdı... Esasen Türkiye 1939 yılına kadar hemen her bakımdan dışa karşı oldukça kapalı bir ülke konumundaydı. 1939’da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla bu durum daha da belirgin olarak devam etmiştir.”¹²⁹

Türkiye’de turizmin gelişmeye başlaması 1950 yılından sonraki döneme rastlar. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle dünyada barış döneminin başlaması ve ekonomide liberal düşüncenin hakim olması Türkiye’deki genel politikayla birlikte turizm politikalarını da etkilemiştir. Daha önceki dönemde dışa karşı kapalı bir tutum izleyen Türk Hükümetleri bu dönemden sonra dışa karşı açık bir politika gütmeye başlamışlardır. Turizm sektörü için önemli sayılan ve 1953 yılında çıkarılan 6086 Sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu turizmin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. “Bu kanun, bilhassa özel girişimcilerin turizm alanına yatırım yapmalarını teşvik gayesi gütmüş ve turizm yatırımlarının on yıl süreyle vergi muaflığından yararlanmalarını hükme bağlamıştır. Kanunun getirdiği yeniliklerden bir diğeri de, ülkede ilk defa olarak turizm sektörüne kredi imkanı sağlamasıdır.”¹³⁰ 1954 yılında 6224 Sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve 1955 yılında da turizm faaliyetlerinin finansman ihtiyacını karşılayacak Türkiye Turizm Bankası’nın kurulması turizmin 1950’den sonra gelişmesini sağlayan diğer faaliyetler olarak gösterilebilir.

¹²⁹ Mithat Zeki Dinçer, **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1993, s.100.

¹³⁰ Dinçer, a.g.e., s.100.

Her ne kadar 1950'den sonra Türkiye'de turizmin gelişmesi önemli bir aşama kaydettiyse de, bu Türk ekonomisi için çok önemli sayılabilecek boyutlarda değildi. 1950 ile 1962 arasındaki turizm verileri incelendiğinde bu durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Tablo 3.1 de Türkiye'de 1950 ile 1962 yılları arasındaki turizm verileri verilmiştir.

Tablo 3.1:Türkiye'de Planlı Dönem Öncesi Turizm İstatistikleri(1950-62)

Yıllar	Turizme Uygun Yatak Sayısı	Gelen Turist Sayısı	Turizm Gelirleri
1950	3.300	28.625	-
1951	-	31.377	4.317
1952	6.219	38.837	2.287
1953	-	70.055	2.350
1954	-	71.331	1.771
1955	9.000	79.369	1.979
1956	-	89.414	2.495
1957	-	100.803	1.041
1958	-	114.744	1.535
1959	12.365	126.610	4.756
1960	-	94.077	5.460
1961	-	129.104	6.880
1962	22.050	172.867	7.316

Kaynak: İsmet S Barutçugil, **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk**

Ekonomisindeki Yeri, 1.b, Beta Yayınları, Yayın No:84, İstanbul, 1984, s.71.

Tablodan da görüldüğü gibi; gerek turizme uygun yatak sayısı, gerek gelen turist sayısı ve gerekse turizm gelirleri, günümüzdeki turizme uygun yatak sayısı, gelen turist sayısı ve turizm gelirleri ile karşılaştırıldığında çok düşük kalmaktadır. 1950 yılında 3.300 olan turizme uygun yatak sayısı 1962 yılında 22.000'e çıkarılabilmiş; günümüzde bu rakam yaklaşık olarak 151.000 civarındadır. 1950'de

Türkiye'ye gelen turist sayısı 28.000 civarında iken 1962 yılında bu rakam 170.000'e çıkmış; 1998 yılı itibariyle bu rakam 9 milyon civarındadır. Yine turizm gelirlerine baktığımızda benzer durumla karşılaşırız. 1950'li yıllarda 2 ile 4 milyon dolar civarında seyreden turizm gelirleri 1962 yılında 7 milyon dolar; 1998 yılı itibariyle 8 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Planlı dönem öncesinde turizmin ekonomik büyümeye ve istihdama katkısının çok düşük olduğu yukarıdaki verilerden rahatça görülecektir. 1962 yılından sonra Türkiye'de turizm için planlı döneme geçilmiş, her beş yılda bir turizmin gelişmesi sağlamak için belirli ilkeler ve politikalar belirlenmeye çalışılmıştır.

311.2. Planlı Dönem

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile turizm alanında izlenecek temel politikalar ve ilkeler; Türkiye'nin ödemeler dengesi açığının kapatılmasında turizmden daha geniş ölçüde yararlanmak ve Türkiye'ye yönelen turizm talebini daha iyi değerlendirmek amacıyla zengin tarih ve doğa kaynaklarını da geliştirecek bir biçimde gerekli yatırımların yapılması, tanıtma faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve turizm endüstrisinin çeşitli alt dallarının canlandırılması olarak belirlenmiştir.¹³¹

Türkiye'nin planlı dönemden beri şekillenen turizm politikalarının yukarıda da görülebileceği gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke politikalarıyla paralellik gösterdiğiidir. Yani turizmi, yaşanan ekonomik olumsuzluklar neticesinde açık veren ödemeler dengesi açıklarını kapatacak sektör olarak görmek ve turizm gelirlerinin her yıl artırılması için tanıtma ve turizm çeşitlendirmesine ağırlık vermek. Oysa gelişmiş ülkelerde turizm, insanların dinlenmesi, eğlenmesi ve hoşça vakit geçirerek tekrar eski çalışma gücüne ve temposuna ulaşacakları bir

¹³¹ Barutçugil, a.g.e., s. 71.

tüketim türü olarak görülmektedir. Zaten turizmin özünde de bu felsefe yatmaktadır.

1968-1972 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak yararlanmak ve turizm gelirlerini, yabancı turist sayısını ve ortalama tüketimlerini artırmak amaçlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde iç turizmin geliştirilmesi, turizm yatırımlarının kitle turizmine dönük olması, yatırımların finansal ve yasal kolaylıklarla desteklenmesi¹³² gibi turizmi geliştirmeye yönelik bir takım hedefler belirlenmiştir. Ancak her ne kadar iç turizmin geliştirilmesi ve kitle turizmine yönelik yatırımların sağlanması hedeflenmişse de turizmden döviz elde etme yaklaşımı bu hedeflerin hiçbir zaman gerçekleşmemesi sonucunu doğurmuştur. Çünkü turizm gelirin daha fazla artırılması düşüncesi devamlı dış turizme yönelik yatırımların desteklenmesi sonucunu doğurmuştur.

1973-1977 dönemini kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm gereklerine uygun bir biçimde faaliyet gösterecek özel sektörün esas alınması, yabancı yatırımlara özel sektörün yardımcı olmada yetersiz kalması durumunda devletin devreye girmesi ve sektörün tüm organizasyonunun ve kamu denetiminin kitle turizm esaslarına uygunluğunun sağlanmasını öngörmüştür. Ayrıca, kıyıların, turistik ve ulusal park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılması, turizm sektörünün kredi gereksiniminin Turizm Bankası yanı sıra genel banka sistemi kaynaklarından da karşılanması olanaklarının yaratılması, sosyal turizmin gelişmesine önem verilmesi, ve turizmin hızla geliştiği bölgelerde düzensiz yerleşmenin önlenmesi amacıyla fiziksel planlama çalışmalarının yoğunlaştırılması bu plan döneminin temel politikaları olarak benimsenmiştir.¹³³

¹³² Barutçugil, a.g.e., s.72.

¹³³ Barutçugil, a.g.e., s.72.

Bu plan döneminde de turizmin ekonomik fonksiyonlarından en azami şekilde faydalanacak hedefler ve politikalar uygulanmıştır. Ancak bu plan döneminde de istenilen hedeflerin çok gerisinde kalınmıştır.

1979-1983 dönemini kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, geçmiş dönemlerde izlenen politikaların ve sağlanan deneyimin ışığında bir dizi temel ilke ve politika getirerek yukarıda ana hatlarıyla belirtilen sorunların ve eksikliklerin giderilmesini amaçlamıştır. Bu temel ilke ve politikaların bazıları şunlardır.¹³⁴

- Sektörün işleyişi, öncelikle kitle turizm ilkesine göre düzenlenecektir. Kitle turizmi, özellikle önceliği olan yörelerde ülkenin alt yapısı ve turistik üst yapısına paralel olarak geliştirilecektir.
- Turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamunun etkinliği artırılacak; özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi özendirilecektir. Bu yolla özellikle konaklama kapasitesinin artırılmasına çalışılacaktır.
- Uluslararası optimal büyüklüklerin altında olmamak koşulu ile yabancı turizm yatırımcılarının yatırımları sermaye paylarına bakılmaksızın özendirilecektir. Yabancı işleticilerin ülkedeki turistik tesisleri işletmesine izin verilecek ve yabancı uyruklu iş gören çalışmasına kolaylık getirilecektir.
- Kamu kuruluşlarına ait kamplar, dinlenme tesisleri ve turistik yöredeki eğitim tesislerindeki yatak kapasitelerinin tek merkezden yönetimi ve bu tesislerden daha geniş kitlelerin yararlanması sağlanacaktır. Bu amaçla öncelikle nitelikleri dış turizme açılmaya uygun olanlar ele alınacaktır.
- Tek bir merkez tarafından yönetilen ve denetlenen yatak kapasitesinin etkin bir biçimde pazarlanabilmesini sağlamak amacı ile Turizm Bankası, Türk Hava yolları, Devlet Hava Meydanları ve Limanlar Genel Müdürlükleri arasında işbirliği yapılacaktır; mevsim içi

¹³⁴ Barutçugil, a.g.e., s.78-79.

uçak filosunun artırılması ile charter seferleri düzenlenecek ve fiyatlandırmada Turizm ve Tanıtma Bakanlığının görüşü alınacaktır.

- Turistlere ve gnbirlikilere Türkiye’de kalacağı gün başına önceden belirlenecek miktarlarda döviz bozdurma zorunluluğu getirilecektir.
- Bireysel dış turizmin gereksinimleri göz önünde bulundurularak ana güzergahlar üzerinde belirli aralıklarla servis çekirdekleri oluşturulacak ve bunların Turizm ve Tanıtma Bakanlığının sürekli denetimi altında işlerliği sağlanacaktır.
- Yılın belirli aylarında yığılma gösteren talebin dengeli dağılımını sağlamak amacı ile yönlendirici önlemler alınacak ve gerekli yatırımlar yapılacaktır.
- Giriş kapılarındaki yığılmaları önlemek amacı ile tüm önlemler alınacak ve geçiş işlemleri kolaylaştırılacaktır.

Bu ve buna benzer ilke ve politikaların uygulanmaya çalışıldığı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde de hep turizmin ekonomiye yapacağı olumlu katkı ön plana çıkarılmış ve buna uygun ilke ve politikalar belirlenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar kamu kuruluşlarına ait kamplar ve dinlenme tesisleri geniş kitlelerin kullanımına ve dış turizme açılacak denmişse de daha çok dış turizme yönelik ekonomik beklenti amacıyla kullanılmaya çalışılmış, bunda da başarı sağlanamamıştır. Bu dönemde de dış tanıtım ve turizm ürünü tanıtımı gerektiği gibi yapılamamış, ülke tanıtımıyla turizm ürünü tanıtımı birbirine karıştırılmıştır.

311.3. 1980 Sonrası

1980 sonrası dünyada yaşanan küreselleşme ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik gelişme turizmi de olumlu yönde etkilemiş; gerek turizm talebinde ve gerekse turizm arzında büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerin turizm talebine olan etkisinden önceki bölümde bahsetmiştik. Hkmetlerin uyguladığı

turizm politikalarıyla turizm arzında da büyük gelişmeler meydana gelmiş, gerek turizm için alt yapı hizmetleri gerekse üst yapı tesislerinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

1985-1989 yılları arasında yürürlüğe giren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Türkiye'deki turizmin geliştirilmesi amacıyla şu ilkeler benimsenmiştir.¹³⁵

- Türkiye'nin mevcut turistik potansiyeli ekolojik dengeyi koruma, çevreyi temiz ve sağlıklı tutma ve güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirecektir.
- Turizm hareketleri ile ilgili istatistiki verilerin yetersizliği dikkate alınarak, bilgilerin toplanmasında modern teknik imkanlardan yararlanılacaktır.
- Turizm kaynakları envanteri ile fiziksel planlama çalışmalarında sektörler arasındaki işbirliği sağlanacaktır.
- Turizmde devlet alt yapıyı geliştirmeye ağırlık verecek, üst yapının geliştirilmesi, yatak kapasitelerinin artırılması devletçe desteklenecek ve yabancı sermaye teşvik edilecektir.

1990-1994 yılları arasını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Türkiye'deki turizmin kalkınması için şu ilke ve politikalar hedeflenmiştir.¹³⁶

-Sektörde kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, golf ve üçüncü yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikaları geliştirilecektir.

-Turizmin alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğinde yükseltilmesine önem verilecektir.

¹³⁵ D.P.T, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Yayın No: 2174, Ankara, 1985.

¹³⁶ D.P.T, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Yayın No: 2194, Ankara, 1989.

-İnsanlığın kültür ve tabiat mirası durumundaki değerler etkin şekilde korunacak, çevre ile kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet ve yatırımları planlanacak ve uygulanacaktır.

-Charter taşımacılığı geliştirilecek ve yerli seyahat acentaları ve tur operatörlüğü teşvik edilecektir.

-Mevcut tesislerin de doluluk oranlarını artırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve nitelik yükseltici önlemler alınacaktır.

-Doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verilecek, belirli sahaların korunmaya alınarak turizme açılması teşvik edilecektir.

-Turistik tesis işletmeciliği geliştirilecek, küçük kapasiteli tesisler ve aile işletmeciliği teşvik edilecektir.

-Toplumsal en uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapması sağlanacaktır.

1996-2000 Yıllarını Kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde genel olarak şu hedefler belirlenmiştir.¹³⁷

- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde mevcut üst yapılardan daha etkin yararlanmak
- Doğal sermayenin korunmasını esas almak
- Küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik vermek
- Turizmin çeşitlendirilmesi ve dağılımı etkinliklerine devam etmek
- Turizmin yoğunlaştığı bölgelerden turizm ile ilgili kararlara yerel yönetimlerin ve halkın, tanıtma ve pazarlama etkinliklerinin geliştirilmesinde finansmana kamunun yanı sıra özel sektörün, teknik alt yapının finansmanına kullanıcıların katılımını sağlamak
- Sektörde hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçilmesini gerçekleştirmek.

¹³⁷ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.41.

Uygulamaya konulan 7 dönem Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-2000) incelendiğinde turizm ile ilgili hedef ve ilkeleri şöyle özetleyebiliriz.¹³⁸

- Ülkemize gelen turist sayısını, ortalama kalış sürelerini, harcama miktarlarını artırmak
- Kitle turizmine uygun yatırım, tanıtma ve sektör organizasyonunu özendirmek
- Turizmimde öncelikli yöreleri saptamak, alt yapı ve fiziki planlama çalışmalarını yapmak, ana tur güzergahlarını düzenlemek
- Tanıtma etkinliklerine ağırlık vermek
- Kamunun alt yapıyı, özel sektörün üst yapıyı gerçekleştirmesini sağlamak
- Teşvik ve kredi politikasını yönlendirmek
- Yabancı sermayeyi özendirmek
- Doğal ve kültürel varlıkların korunmasını sağlamak
- İç turizm hareketini geliştirmek, bu amaçla özellikle çalışanlara tatil olanakları hazırlamak
- Turizm eğitimi politikasını belirlemek, personel eğitiminde beceri geliştirmeye yönelmek
- Turizm istatistiklerini kapsamlı ve sağlıklı hale getirmek
- Turizmi çeşitlendirmek ve bütün yıla yaymak

Türkiye’de, turizm ile ilgili belirlenen ilke ve hedeflere genelde ulaşamamıştır. Yukarıda belirlenen hedeflerde zaman zaman bazı değişiklikler yapılmış, ancak üzerinde en çok durulan hedef döviz kazanma hedefi olmuştur. Ancak bu hedef Türkiye’deki turizmin gelişmesini engellemiştir. “Türkiye turizmi erken sayılacak bir dönemde bakanlık düzeyinde ele almasına rağmen, döviz esaslı yaklaşımdan hareket ettiği için iç ve dış turizmi tamamen birbirinden ayırmıştır. Turizmin özüne uygun olmayan bu tutum iç pazarın Türk turizmine

¹³⁸ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.41.

sağlayacağı gelişme fırsatının önünü kapamıştır, iç pazar yazlık konut ve kamu kampları gibi verimsiz ve turizm sayılmayan alanlara kaymıştır. Bu gelişme dış pazarın talep ettiği turizm alt ve üst yapısının oluşmasına fırsat vermemiştir.”¹³⁹

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na değin geçen sürede turist sayısı, turizm gelirleri, kişi başına harcama plan ve programlarında belirlenen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Beşinci ve Altıncı Kalkınma Planlarında, kitle turizminin yanı sıra başka turizm türleri gündeme gelmiş, turistik yatırımlara sağlanan kredi/teşvik olanakları çoğaltılmış, turizm eğitimi daha ciddi bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmış, yatak kapasitesinde plan hedefleri aşılmıştır.¹⁴⁰ Turistik yatırımlara sağlanan teşvik ve krediler sayesinde hedeflenen yatak kapasitesinin üzerine çıkmıştır ancak bu sefer de beklenen talebe ulaşamamıştır. “Çünkü bu bir taleple olmalıydı. Belirli bir talep arzı yönlendirir. Biz döviz yabancı turist diye yanlış yollara gitmeseydik hem dışarıdan turisti hem içeriden talebi göz önüne alsaydık zaten tesisler kendiliğinden ortaya çıkacaktı... Teşvik politikası daha başından konaklama yatırımları, seyahat acentaları ve tur operatörleri ile birlikte yapılması gerekiyordu. Böyle yapılırdı turizmin üreticisi olan bu kesim sayesinde ülke insanı gezebilir hale gelir, sektör kendini yeniler ve sağlıklı bir turizm tüketici toplumu yaratılırdı.”¹⁴¹ Uygulanan yanlış kredi ve teşvik politikası sayesinde istenilenin üzerinde turizm arzı yaratılmış ancak yeterli turizm talebi oluşturulamamıştır. Çünkü bu işin üreticisi olan seyahat acentaları ve tur operatörleri kredi ve teşvik imkanından faydalanamamışlar ve yeterli turizm talebi yaratamamışlardır. Bu da beş yıldızlı lüks fakat bazı dönemler boş kapasite ile çalışan otellerin oluşmasına ve ülkedeki kaynak dağılımının bozulmasına neden olmuştur.

Tablo 3.2’de program hedefleri ile gerçekleşen turist varışları, turizm gelirleri ve turizm giderleri oranları yıllar itibari ile verilmiştir.

¹³⁹ Kutluata, *Turizm ve Tanıtma Üzerine*, s.765.

¹⁴⁰ Turizm Bakanlığı, *a.g.e.*, s.40-41.

¹⁴¹ Kutluata, *Türkiye’deki Gelişmişlik...*, s.38-40.

Tablo 3.2: Türkiye'deki Program Hedefleri ile Gelen Turist Sayısı,
Turizm Gelir ve Giderlerinin Gerçekleşme Oranları
(1980 Yılına Kadar Olan Veriler)

Yıllar	Turist Varışları	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri
1963	99,4	59,2	82,0
1964	120,7	37,7	87,2
1965	155,9	127,8	116,8
1966	95,6	86,4	119,5
1967	110,4	52,8	99,3
1968	120,6	86,1	111,3
1969	102,8	104,6	140,7
1970	91,3	114,7	119,3
1971	102,0	103,1	78,1
1972	107,8	142,1	94,1
1973	107,9	163,3	138,8
1974	91,2	103,3	163,2
1975	107,0	76,1	110,7
1976	108,8	69,4	122,3
1977	89,8	89,1	157,9
1978	86,5	88,6	45,6
1979	80,2	93,6	95,1
1980	80,5	77,8	120,7

Kaynak: Turizm Bakanlığı, **Turizm İstatistikleri Bülteni 2000**, Yatırımlar Genel
Müdürlüğü, Yayın No: 2000/1, Ankara, Mayıs 2000, s .77-80-81.

Aslında 1980'den sonraki yıllarda küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinde görülen canlanma turizmi de büyük bir sektör haline getirmiş; bu durum gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin iştahını kabartmıştır. Bu nedenle, “ turizmin dünyada daha önce olmadığı boyutlarda canlanması ile birlikte bir çok fakir ülke turizmi değil turizm gelirlerini hedef almıştır.”¹⁴² Dünyadaki bu yaklaşım ülkemizde de

¹⁴² Kutluata, **Turizm ve Tanıtma Üzerine**, s.764.

kendisini göstermiş turizm daha çok döviz getiren bir sektör olarak görülmüştür. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizm ürününü sunmak için gerekli alt ve üst yapının yeterli olmaması turizm ürününün maliyetini artırmış bu da beklenen döviz gelirinin sanıldığından aksine daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Tablo 3.3’de 1980’den sonraki program hedefleri ile gerçekleşen turist varışları, turizm gelirleri ve turizm giderleri oranları verilmiştir.

Tablo 3.3: 1980’den Sonra Türkiye’deki Program Hedefleri ile Gelen Turist Sayısı, Turizm Gelir ve Giderlerinin Gerçekleşme Oranı

Yıllar	Turist Varışları	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri
1981	87,8	91,9	73,8
1982	79,5	75,6	77,8
1983	88,3	78,3	84,9
1984	117,6	176,8	184,5
1985	130,7	247,0	92,5
1986	85,4	105,7	62,7
1987	102,0	140,5	94,3
1988	139,1	141,9	62,8
1989	96,9	95,6	89,7
1990	105,7	106,4	98,9
1991	119,4	80,4	80,0
1992	94,3	91,0	110,9
1993	92,9	101,5	98,3
1994	83,4	91,9	86,6
1995	99,7	110,2	101,3
1996	95,7	97,7	105,4
1997	99,9	118,1	127,1
1998	-	-	-

Kaynak: Turizm Bakanlığı, a.g.e., s. 77-80-81.

Türkiye'nin plan dönemlerinde hedeflediği turist sayısı ve turizm gelirlerine ulaşamamasının bir çok sebebi vardır. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi sağlıklı bir turizm sektörünün oluşturulamaması yanında turizm ürününün yeterince tanıtılamaması da bu hedeflere ulaşamamasının en önemli nedenlerinden biridir. Ülkemizde turizm tanıtımı ile ülke tanıtımı birbirine karıştırılmış ve tanıtma faaliyetinde istenilen başarı elde edilemediği gibi kaynak israfına da yol açılmıştır.

Turizm ve Tanıtma ilişkisinin ülke tanıtması diye anlayışa ve ihtiyaca dayanarak kurulduğu görülüyor. Bir ülkeyi tanıtma ihtiyacının siyasal ve iktisadi açıdan güçlü olmama halinde ortaya çıktığı açıktır. Ülkeleri tanınır kılan, bölge ve dünya politikalarındaki ve ekonomilerindeki güçleridir. Siyasi ve iktisadi açıdan tanınan ülkelerin ise ülke tanıtımına değil ülkelerini sempatik gösterecek halkla ilişkiler anlamında çalışmalara önem verdikleri görülür. Ülke tanıtmasının esasen fakir ülkelere has bir uygulama, bunun turizm yoluyla yapılmasının ise pahalı ve pasif bir yol olduğudur.”¹⁴³ Türkiye’de de ekonomik ve siyasal alanda yaşanan başarısızlıklar neticesinde ülke tanıtımı Turizm Bakanlığına verilmiş bu da turizm ürününün gerektiği gibi tanıtılamaması sonucunu doğurmuştur. “Turizm vasıtası ile ülke tanıtması başka şey, turizm tanıtması başka bir şeydir. Turizm tanıtması gereklidir ve her zaman ihtiyaç duyulan bir faaliyettir. Turizm tanıtması ülkenin turistik değerlerinin sunduğu tatil mekanlarının ve imkanlarının gerektiği şekilde duyurulmasıdır. Eğer bir ülke genel tanıtmasını normal yollardan (ekonomi-siyaset) yapmamışsa turizm tanıtmasının önce o eksikliği gidermesi sonra turistik tanıtmayı yapması bekleniyor ve verimliliği düşüyor.”¹⁴⁴

Aslında Türkiye’de turizmin en önemli sorunu kendi insanına en uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapma imkanı sağlayamamasıdır. Oysa hemen hemen bütün plan dönemlerinde Türk insanının tatil yapma imkanının sağlanması için ilke ve politikalar belirlenmiş ancak belirlenen

¹⁴³ Kutluata, *Turizm ve Tanıtma Üzerine*, s.765.

¹⁴⁴ Kutluata, *Turizm ve Tanıtma Üzerine*, s.766.

hedeflere varılamamıştır. Oysa; “Turizm Bakanlığı’nın 355 sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; yurdun turizme elverişli bütün imkanlarını ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve Türk toplumunun sağlıklı dinlenme ihtiyacını karşılayacak şekilde değerlendirmek; turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için önlemler almak, turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve işbirliğinde bulunmak için Turizm bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir”¹⁴⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Turizm Bakanlığı’nın görevi; toplumun sağlıklı dinlenme ihtiyacını karşılayacak önlemler almak ve uygulamaktır. Oysa ülkemizde, “geri kalmışlığımızın mazereti ile turizm bakanlıklarına sanki döviz kazandırmakla görevli bir kurum olarak bir takım görevler verilmiştir. Halbuki önce kendi insanının turizme katılmasını sağlarsa turizm geliri kendiliğinden artacaktır... Turizm zorunlu ihtiyaçlardan sonra ortaya çıkan ama tatmin edilmesi gelir düzeyine bağlı bir tüketim türüdür. Türk insanının da yüksek bir tüketim talebi vardır, ama bu imkanları olamadığı için ortaya çıkmamış bir taleptir. Bu aynı zamanda zamana ve eğitime de bağlı bir tüketim türüdür. Böyle olduğu için hedef Türk insanının bu tüketimini sağlamak olmalıdır.”¹⁴⁶

Türk insanının yüksek bir tüketim talebi olmasına rağmen, gerek imkanı olmadığından gerekse bu yönde desteklenmediğinden hem turizm olayına yeterince katılamamakta hem de turizm harcaması sınırlı olmaktadır. Oysa gelişmiş batı toplumlarında ortalama harcama miktarı yüksek olmasına rağmen, ülkemizde bu oran çok düşüktür. Zaten turizmle ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında ilişki kurulacaksa bu ilişki o ülke insanının turizmden ne kadar faydalandığı esas alınarak değerlendirilmelidir. Bir ülkenin gelişmişliğini ölçmek için ülke insanının turizme ne kadar katıldığına bakarsınız. Bunun dışında yapılan çalışmalar sonunda bulunan sonuçlar ise sadece az gelişmişliğin bir ölçüsünü verir.

¹⁴⁵ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.9.

¹⁴⁶ Kutluata, Türkiye’deki Gelişmişlik..., s.41.

Yani ne kadar turizm geliri elde ediyor? Bundan ne kadar turizm dışında faydalanıyoruz gibi bir ölçü sadece fakir ülkelerin bir ölçüsüdür. Gelişmişlikle bu ikisini yan yana koyamazsınız. Gelişmesinde önemli kriterlerden biri olarak turizm gelirini gösteren bir ülke az gelişmiş bir ülkedir.¹⁴⁷ Tablo 3.4’de yabancı başına ortalama harcama miktarı ile vatandaş başına ortalama harcama miktarı verilmiştir.

Tablo 3.4: Yabancı Başına Ortalama Harcama Miktarı ile Vatandaş Başına Ortalama Harcama Miktarı (1980 Yılına Kadar Olan Veriler)

Yıllar	Yabancı Başına Ortalama Harcama (Dolar Cinsinden)	Vatandaş Başına Ortalama Harcama (Dolar Cinsinden)
1963	38,5	490,3
1964	36,3	192,8
1965	38,0	130,3
1966	27,5	169,5
1967	23,0	206,0
1968	39,9	179,2
1969	52,7	156,2
1970	71,2	92,5
1971	67,9	58,6
1972	100,2	65,6
1973	127,8	92,6
1974	174,4	128,0
1975	130,4	110,9
1976	107,7	147,2
1977	123,3	173,7
1978	140,1	68,4
1979	184,2	61,9
1980	253,6	63,9

Kaynak: Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.77-80-81.

¹⁴⁷ Kutluata, Türkiye’deki Gelişmişlik..., s.39.

Tablo 3.5’de 1980’den sonraki yabancı başına ortalama harcama miktarı ile vatandaş başına ortalama harcama miktarı verilmiştir.

Tablo 3.5: 1980’den Sonra Yabancı Başına Ortalama Harcama Miktarı ile Vatandaş Başına Ortalama Harcama Miktarı (Dolar Cinsinden)

Yıllar	Yabancı Başına Ortalama Harcama Miktarı	Vatandaş Başına Ortalama Harcama Miktarı
1981	271,3	57,9
1982	266,1	57,3
1983	253,0	63,7
1984	396,8	133,6
1985	566,7	179,2
1986	508,1	193,3
1987	562,7	233,0
1988	567,5	169,3
1989	570,3	229,3
1990	621,3	178,3
1991	519,7	213,7
1992	533,0	258,9
1993	668,1	282,1
1994	674,0	251,3
1995	684,0	229,1
1996	748,0	296,9
1997	876,0	372,0

Kaynak: Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.72.

Tablo 3.5’de görülebileceği gibi Türk insanının ortalama turizm harcama miktarı, Türkiye’de tatil yapan yabancıların ortalama harcama miktarından çok daha düşük düzeyde kalmaktadır. Şurası da unutulmamalıdır ki yabancıların ortalama harcama miktarı plan programında hedeflenenin gerisinde kalmıştır. Türkiye’deki ortalama

vatandaş başına harcama miktarına bakarak ülkemizin gelişmiş ülkeler seviyesine varamadığını rahatça söyleyebiliriz. Gelişmişlik düzeyimiz yükseldikçe vatandaş başına ortalama harcama seviyemiz de yükselecektir. Ülkemizde de turizmle kalkınma arasında kurulacak bağlantı da gelişmiş ülkelerde olduğu gibi harcama yönünden kurulmalıdır. Turizme daha fazla harcama yapan ülke daha fazla gelişmiş ülke olmaktadır. Daha önceki kısımda bununla ilgili istatistikler verilmişti.

Plan dönemlerinde hedeflenen ve sektörün en önemli sorunlarında biri olan turizmin mevsimlik olma özelliği de aşılamamıştır. Plan dönemlerinde hedeflenen, turizmin çeşitlendirilerek mevsimlere yayılması, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi turizm ürününün yeterince tanıtılamaması, dış pazardaki tüketici tercihlerine göre hareket edilememesi ve dış rekabete uygun bir turizm ekonomisi geliştirilememesi bu hedefe de yeterince varılamamasına yol açmıştır. “Uluslararası pazarlama kanallarına girebilmek için sanayi sektöründe olduğu kadar, turizm sektöründe de dış rakiplerle yarışabilmek için tüketici bazında itibarlı, tanınmış markalara dayanmaya, dolayısıyla güçlü pazarlama kuruluşlarına sahip işletmelerle işbirliği yapmaya bağlıdır.”¹⁴⁸

Ayrıca bu konuda alınabilecek bir diğer önlem de sosyal turizmin geliştirilmesidir. “Sosyal turizm, satın alma gücü zayıf halk tabakalarının özel tedbirlerle turizme katılmalarının sağlanması veya kolaylaştırılması olarak tanımlanmalıdır.”¹⁴⁹ Ekonomik gücü yeterli olmayan bu kitleleri devlet alacağı önlemlerle turizm olayına katarak hem bu kitlelerin tatil yapma imkanı sağlanmış olacak hem de turizm mevsimi uzatılarak turizm işletmelerinin zarar yapması önlenmiş olunacaktır. Turizm Bakanlığı özellikle kış aylarındaki boş kapasiteyi, Turizm Teşvik Kanunundaki Turizm Teşvik Fonunu kullanarak doldurabilir. Böylece, “sosyal turizmi geliştirici önlemler sayesinde büyük bir kitlenin kış aylarında turizme katılması sağlanabilecek, konaklama işletmelerindeki boş kapasite kullanımı gerçekleştirilecek ve yoğun mevsim dışında oluşturulan bu

¹⁴⁸ Olalı, Timur, a.g.e., s.130.

¹⁴⁹ Tunca Toskay, **Turizm Olayına Genel Yaklaşım**, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s.163.

turizm hareketiyle mevsimin uzatılmasına büyük katkıda bulunulabilecektir.”¹⁵⁰ Yani hem gelir seviyesi düşük olan Türk insanına tatil yapma hem de Türk turizmüne sağlıklı gelişme imkanı sağlanacaktır.

Türk turizminin bir diğer sorunu da yabancı sermayenin ülkeye yeterince çekilememesidir. Yukarıda da söylediğimiz gibi ülkenin dış piyasada rekabet şansı büyük oranda tanınmış markalara bağlıdır. “İşte bu noktada yabancı sermayenin etkin rolüyle karşılaşılır. Çünkü, yabancı sermayenin izlediği temel amaç olan karlılık hedefi dış piyasalarda talep yaratma zorunluluğunu da birlikte getirir. Zira; karlılık hedefi yabancı sermayenin dışa dönük işletmecilik ve pazarlama konularında etkin bir şekilde çalışmasını gerektirir. Bunun bir yararı da; turizm gelirlerine süreklilik ve güvenilirlik kazandırarak turistik talebin aşırı esnekliğinin giderilmesidir. Kısaca yabancı sermaye turizmde kapasitenin daha verimli kullanılmasını sağlar. 1980 den önce yabancı sermayenin Türkiye’ye girmesinin önünde hem düşünce bazında hem ekonomik istikrar açısından bir sürü engel varken, 1980 sonrasında ise hem ekonomik anlayış hem de düşünce bazında bir çok değişim yaşanmıştır. Türk ekonomisinde bir taraftan liberal ekonomik ortam teessüs ederken, bu arada yabancı sermayede doktriner ve politik yaklaşımdan objektif düşünce ve akılcı ekonomik anlayış dönemine geçilmiştir. Nitekim 1979 yılı sonu itibariyle de 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.”¹⁵¹

Yabancı sermaye konusundaki gelişmelere rağmen, turizm sektörüne yabancı sermayenin gösterdiği ilgi yetersiz düzeydedir. Genellikle, yabancı sermaye yatırımdan çok, işletmeci olarak Türkiye’ye gelmeyi tercih etmektedir. Oysa gerek milli ekonomi düzeyinde, gerekse turizm sektörü bazında yabancı sermayenin Türkiye’ye celbini gerektiren bir çok sebepler ve yararlar vardır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür.¹⁵²

¹⁵⁰ Olalı, Timur, a.g.e., s.162.

¹⁵¹ Olalı, Timur, a.g.e., s.128.

¹⁵² Olalı, Timur, a.g.e., s.129.

-Türkiye'nin gerek milli ekonomi düzeyinde tespit edilen büyüme hızı, gerekse turizm sektöründe gelişme hedeflerine ulaşabilmesi; büyük sermaye yatırımlarını zorunlu kılmaktadır. Oysa, ülkemizin sermaye kaynakları, diğer bir deyişle, yatırımların gerektirdiği fonlar kıttır.

-Ülkemizde işletmelerin rantabil ve uluslar arası ürünlerle rekabet edebilecek kalite ve fiyatta zamana bağlı planlı üretim yapabilmeleri modern işletmecilik formasyonu almış, teknik ve yönetsel eğitime sahip, tecrübeli yönetici kadrosu ister. Her ne kadar eğitilmiş işgücü her geçen gün artmakta ise de, uluslararası düzeyde işletmecilik yöntemleriyle donatılmış tecrübeli yöneticilere ihtiyaç vardır.

-Yabancı sermaye kullanımı turizm sektöründe diğer bir çok sektörlere oranla daha büyük olan risklerin paylaşılmasını sağlar.

-Yabancı sermaye yatırımlarının getireceği ek kapasite ve hizmetlerle döviz gelirleri artar, aynı zamanda yatırım ve hizmetler için kendi dış kaynaklarını kullanmış olacaklarından Türkiye'nin döviz çıktıları da azalır.

-Yabancı sermayenin turizm alanındaki faaliyetleri rakip ülkelerin turist potansiyeli durumunda olan ülkelere yapacakları olumsuz propagandaları önemli ölçüde önler.

-Turizm sektörü emek-yoğun üretim tekniğine dayandığından yabancı sermaye yatırımı, istihdam imkanlarını genişletir.

-Turizm sektöründe yabancı sermaye diğer sanayi sektörlerinin aksine faaliyet döneminde yeni ve önemli ithalat zorunluluğu ve buna bağlı olarak döviz ihtiyacını yaratmaz. Çünkü, turizm sektörü esas itibariyle hizmet üretmeye yönelik faaliyetlerden oluştuğundan dışa bağımlı bir sektör niteliği taşımaz.

-Turizm sektörü sadece konaklama açısından değil, ulaşım, özellikle hava ulaşımı açısından ele alınmalıdır. Hava ulaşımı ise gerek teknoloji ve gerekse son derece yüksek maliyetler nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duyan bir alanı oluşturur.

Tüm bu sebepler ülkemiz için yabancı sermayenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak ülkemizin yabancı sermaye konusunda da pek başarılı olduğu söylenemez.

Türkiye’de turizmin bir diğer sorunu da çevre sorunudur. Tüm plan dönemlerinde, turizmin asıl kaynağı olan doğal ve kültürel varlıkların korunması ve geliştirilmesi amacıyla alt yapı yatırımlarının öncelikle ele alınması gibi bir amaç güdüldüyse de doğal ve kültürel çevrenin tahrip edilmesinin önüne geçilememiştir. “iç turizm hareketleri ülkemizde hızlı, dış turizm hareketleri yavaş bir tempo ile gelişme göstermektedir. Ancak, bu yetersiz gelişme hızı ile bile turizm, daha şimdiden doğal ve sosyal çevreyi büyük ölçüde tahrip etmektedir. Bu nedenle, turizmin gerek kendisinin bizzat yaratıcısı elemanlarını korumak, gerekse, ekonomimizde etkinliğini artırmak ve devam ettirmek bakımından, turizm çevre ilişkilerinin çok geniş bir sistemin elemanlarından biri olarak değerlendirmek, planlamak ve programlamak zorunluluğu vardır.”¹⁵³ Bu amaçla; Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi, Gerçekleştirilmiş ve Gerçekleştirilmekte Olan İçme, Kullanma Suyu, Kanalizasyon, Atıksu Arıtma, Çöp Toplama ve Yok Etme Tesis Projeleri, Mavi Bayrak Projesi, GAP Bölgesi Alt Yapı Faaliyetleri, Turizm Öncelikli Bölgelerde Sinek ve Sivrisinekle Mücadele Projesi, Doğal ve Kültürel Varlıkların Turizm Amaçlı Kullanılması Projesi¹⁵⁴ gibi projelerle hem turizme alt yapı sağlamak hem de doğal ve kültürel varlıkların korunmasını sağlamak amaçlanmıştır. Özellikle, “tarihi ve doğal değerler bakımından daha zengin olan Türkiye’nin bu değerleri Avrupa ve Amerika’nın anladığı ve istediği anlayış düzeni içinde düzenlemesi, canlı müzeciliği geliştirmesi, bazı büyük şehirlerdeki eski yapıların bulunduğu mahalle ve bazı sokakları tümüyle kamulaştırarak canlı olarak sergilemesi, müze, teyp ve benzeri araçlarla takdimi, tanıtması, Türk el sanatlarının canlı olarak sunulması, buralarda satış imkanlarının sunulması zorunluluğu vardır.”¹⁵⁵ Böylece, doğal ve kültürel değerlerin ekonomik olarak gelir getirmesi ile birlikte farklı amaçlarla da kullanımı engellenmiş olunacaktır.

¹⁵³ Olalı, Timur, a.g.e., s.139.

¹⁵⁴ Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.13-14-17.

¹⁵⁵ Olalı, Timur, a.g.e., s.198-199.

Sonuç olarak, turizmden daha çok ekonomik olarak yararlanmak isteyen ve bu amaçla temel hedef olarak, ekonomik büyüme, istihdam ve refah düzeyini artırmayı amaçlayan Türkiye, özellikle turistik yoğunlaşma nedeni ile ekonomik, sosyal ve çevresel bir çok sorun nedeniyle büyük ekonomik kayıplara uğramaktadır. Bu hem konaklama hem de ulaşım sektörlerinde boş kapasite oluşmasına böylece kaynakların verimsiz kullanımı neticesinde büyük ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye öncelikle turizmin önündeki bu engelleri kaldırmak ve turizm hareketlerinin zaman ve mekan içindeki dengeli dağılımını sağlamak zorundadır.

31.2.Avrupa Birliği Turizm Politikası Uygulamaları

ve bu Uygulamaların Türk Turizmine Etkisi

312.1.Avrupa Birliği Turizm Politikası Uygulamaları

Avrupa Birliği gerek ekonomik gerekse siyasi birlik olarak dünyadaki en gelişmiş birliktir. Birlik, turizm sektöründe de ortak eylem planı geliştirerek ortak hareket etme amacına yönelmiştir. Bu nedenle topluluk; “topluluk uygulamalarının, çeşitli bölgelerdeki gelişmişlik düzeyi farklılıklarını, kırsal bölgeler de dahil olmak üzere en az gelişmiş bölgelerdeki ilerleme yetersizliklerini; Topluluk politikalarını ve programlarını uygulamak, bir iç pazar oluşturmak ve en önemlisi yapısal amaçlar doğrultusundaki fonlar(ERDF,ESF ve EAGGF) ile Avrupa Yatırım Bankası’nı ve diğer finansal araçları kullanmak suretiyle en aza indirgeyerek sosyal bütünleşmeye katkıda bulunacağını açıkça ifade ediyor.”¹⁵⁶

Avrupa Birliği uygulamalarından da anlaşılacağı üzere en önemli amaç; Birlik üyeleri aralarındaki kalkınma farklılıklarını gidermek ve bunun için de ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimleri sağlanmaktır. Bunu gerçekleştirmek için fonların bu amaç doğrultusunda kullanılması amaçlanmaktadır.

¹⁵⁶ Talha Çamaş, “Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye.” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı No: 36, Ankara, 2000, s. 1586.

Böylece turizm için de yeni bir iç pazar oluşturulması sağlanacaktır. Bu yeni uygulama, gelişmişliklerini tamamlayamamış Birlik üyelerinin gelişmesini sağlayarak hem talep artışına hem de arz verilerinin artışına neden olacaktır.

Birlik aynı zamanda ekonomik büyümenin çevreye duyarlılığına da büyük önem vermektedir. Birlik içerisinde büyüme, “ekonomik aktivitelerin uyumlu ve dengeli gelişimi, kalıcı ve enflasyon uyandırmayan çevreye duyarlı büyüme” olarak yorumlanmaktadır. Turizm bu konuda bu politikalara yardımcı olması bakımından önem arz etmektedir. İyi korunmuş doğal, kültürel ve tarihi değerlerin daha fazla talep oluşturacağından avantaj sağlaması gibi.

312.2.Avrupa Birliği Turizm Politikası

Uygulamalarının Türk Turizmine Etkisi

Avrupa Birliği içerisinde uygulanan turizm politikalarının tüm dünyayı ve özellikle ülkemizi etkilemesi doğaldır. Çünkü, dünya turizm pazarının üçte ikisi Avrupa Birliğine dahil ülkelerin elindedir. Avrupa ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlaması bakımından dünyanın en gelişmiş bölgesidir. Bu bölge; gelir düzeyinin yüksekliği, yükselen eğitim düzeyi, ücretli izinlerin artması ve çalışma saatlerinin azalmasıyla boş zamanın artması gibi turizmin gelişmesini sağlayacak tüm unsurları taşıyan dünyadaki en önemli turist üreten bölge konumundadır.

Tüm bu özellikleri ile Avrupa Birliği Türkiye için en önemli talep yaratan bölge olması bakımından önemlidir. Avrupa Birliği'nin ülkemize sağlayacağı bir diğer önemli avantajsa yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi; Birlik içerisinde uygulanan politikalar sonucunda, yatırımların da hızla artacak olmasıdır. Ayrıca ekonomik olarak güçlü olan bu bölgeden gelen insanlar daha fazla harcama eğilimine sahip olduklarından Türk turizmi açısından ayrı bir önem arz ederler. Türkiye'ye gelen turistlerin büyük bir çoğunluğu Avrupa Birliği'ne dahil ülkelere gelmektedir. Bu da Avrupa Birliği'nin Türkiye açısından sahip olduğu önemi gösterir.

Tablo 3.6’da Avrupa Birliğinden ülkemize gelen ziyaretçi sayısı gösterilmiştir.

Tablo 3.6: Avrupa Birliğinden Türkiye’ye Gelen Ziyaretçi Sayısı(1990-1999)

Yıllar	Türkiye’ye Gelen Toplam Ziyaretçi Sayısı	AB Ülkelerinden Gelen Ziyaretçi Sayısı	AB’den Gelen Ziyaretçilerin Toplam İçindeki Payı (%)
1990	5.389.308	2.740.000	50.8
1991	5.517.879	1.749.200	31.7
1992	7.076.096	2.879.500	40.7
1993	6.500.638	3.020.530	46.5
1994	6.670.618	2.748.500	41.2
1995	7.726.886	3.787.230	49.0
1996	8.614.085	4.550.430	52.8
1997	9.689.004	4.949.743	48.9
1998	9.752.697	5.088.123	47.8
1999	7.483.919	3.358.786	55.1

Kaynak: Talha Çamaş, “Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, 2000, s.1592.

Avrupa pazarında turizm açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme de şirket birleşmeleridir. Özellikle Avrupa turizm pazarı birkaç Alman ve İngiliz şirketinin tekeli altında bulunmaktadır. “Bugün özellikle Avrupa seyahat pazarında yoğunluk kazanan birleşme ve ele geçirmeler Almanya ve İngiltere’de dev blokların oluşmasına neden oldu. Hapag ve TUI’nin birleşmesinden ortaya çıkan HTU, Condor ve Neckermann’ın birleşmesinden oluşan C&N, Thomson, Kuoni ve Airtours gibi dev gruplar aynı zamanda dünya seyahat pazarının da dengelerini belirler durumdadır.”¹⁵⁷ Avrupa pazarında yaşanan bu gelişme Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Türkiye’ye gelen turistlerin büyük bir

¹⁵⁷ Çamaş, a.g.e., s.1592.

çoğunluğu bu şirketler tarafından gönderilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan tüm ilişkileri büyük önem arz etmekte ve özellikle siyasi alandaki ilişkiler Türk turizmini önemli ölçüde etkilemektedir.

Ancak, tüm gelişmelere rağmen, Birlik içerisindeki ülkelerin tek bir turizm politikası oluşturduklarını söylemek mümkün değildir. "Avrupa Birliği Roma antlaşmasından beri ortak turizm politikası oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak Birliğin sınırlarının büyümesi, üye ülkelerin sayısının artması, her ülke turizminin kendine özgü sorunlarının olması ortak turizm politikası konusunda güçlükler yaratmaktadır. 1980'li yıllarda başlayan turizm politikası oluşturma alanındaki ciddi yaklaşımlar günümüzde de devam etmektedir."¹⁵⁸ Birliğin ortak bir turizm politikası oluşturamaması aslında ülkemiz açısından avantajlar sağlamaktadır. Çünkü; Birlik içerisinde uygulanacak ortak turizm politikası, üye ülkelerdeki turistleri daha çok Birlik içerisindeki ülkelere kaydıracağından ülkemiz turizm talebi yönünden büyük kayıplara uğrayabilecektir. Ülkemiz bir Akdeniz ülkesi olması ve tatil turizmine elverişli olması bakımından büyük avantajlara sahiptir. Ancak, Birlik içerisindeki Akdeniz ülkelerinin varlığı ülkemizi bu konuda tez avantajlı konuma getirmektedir. Bu nedenle, Birlik içerisinde uygulanacak ortak turizm politikası ülkemizi olumsuz yönde etkileyebilir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. 1999 yılı sonunda Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olması Türk turizmini de olumlu yönde etkileyecektir. Ülkemizin Avrupa Birliğine dahil olması, hem turizm arzının gelişmesine, hem de turizm talebinin önemli oranda artmasına yol açacaktır. Bu nedenle, diğer Avrupa Birliği ülkelerinden daha fazla turizm arz verilerine sahip olan ülkemizin, Avrupa Birliğinin en önemli turizm ülkesi olması kaçınılmaz olacaktır.

¹⁵⁸ Füsün (İstanbul) Dinçer, **Avrupa Birliği'nde Turizm ve Uygulanan Politikalar**, Der Yayınları, Yayın No: 229, İstanbul, 1997, s.147.

31.3.Türkiye'deki Turizmin İstatistiksel Açıdan Değerlendirilmesi

Bu kısımda Türkiye'deki turizmle ilgili tüm istatistiksel sonuçlar ele alınarak gelişmiş ülkelerdeki sonuçlarla kıyaslanacaktır. Amaç; Türkiye'deki turizmin niteliğini ve niceliğini ortaya koyabilmektir.

Tablo 3.7: Türkiye'ye Gelen Yabancı Sayısı ve Çıkan Vatandaş Sayısı

Yıllar	Gelen Yabancı Sayısı	Çıkak Vatandaş Sayısı
1963	198.841	41.833
1967	574.055	130.140
1973	1.341.527	1.004.821
1978	1.644.177	1.498.345
1983	1.625.099	1.998.162
1988	4.172.727	2.144.780
1990	5.389.308	2.917.118
1995	7.083.000	3.981.391
1996	7.966.000	4.260.701
1997	9.040.000	4.632.876
1998	8.960.000	4.601.000
1999	6.800.000	-

Kaynak: Travel Industry World Yearbook, **The Big Picture 1998-1999**, Volume. 42,

Travel Industry Publishing Company, New York, 1999, s. 740-750.

Türkiye'ye gelen yabancı sayısı incelendiğinde, 1963 yılında 198.000 civarında olan turist sayısı günümüzde 10 milyona yaklaşmış, çıkan vatandaş sayısındaki artış gelen turist sayısının ancak yarı seviyesine ulaşabilmiştir. Bunun nedeni de Türkiye'de uygulanan turizm politikalarından kaynaklanmaktadır. Turist sayısının artırılması için her türlü önlem alınırken, aynı özen Türk insanının seyahat etmesi yönünde gösterilmemektedir. Oysa gelişmiş batı toplumlarında, ülkeye gelen turist sayısı ile çıkan vatandaş sayıları incelendiğinde çıkan vatandaş sayısının genellikle daha fazla olduğu görülür. Bu da bu

Ülkelerin uyguladığı turizm politikalarının bir sonucudur. Çünkü bu ülkelerin turizm anlayışı önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi insanının turizm olayına katılarak rahatlaması ve dinlenmesi yönündedir.

Türkiye'nin uygulamış olduğu turizm politikalarının bir diğer göstergesi de, turizm gelirlerinde kendisini gösterir. Şöyle ki; uygulanan turizm politikaları neticesinde turizm gelirleri düzensiz de olsa artış gösterirken, turizm giderleri gelir artışının çok gerisinde kalmıştır. Döviz yaklaşımlı politika yurt dışında seyahat etmek isteyen insanımızın önüne bir takım engeller koyarak döviz gelirlerini artırmayı amaçlamıştır.

Tablo 3.8 de Türkiye'nin turizm gelirleriyle turizm giderleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.8: Türkiye'nin Turizm Gelir ve Giderlerinin Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması (1.000 Dolar)

Yıllar	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri
1963	7.659	20.511
1967	13.219	26.813
1973	171.477	93.013
1978	230.398	102.476
1983	411.088	127.337
1988	2.355.295	357.966
1990	3.225.000	520.000
1995	4.957.000	912.000
1996	5.962.000	1.265.000
1997	8.088.549	1.716.000
1998	7.809.000	-
1999	5.000.000	-

Kaynak: *Turizm Bakanlığı, a.g.e., s.72-78. *World Tourism Organization,

Tourism Highlights 2000, s. 45-59.

Tablo 3.8 incelendiğinde turizm gelirlerimiz yıllar itibariyle artmakta turizm giderlerimizdeki artış ise gelir artışının çok gerisinde kalmaktadır. İlk bakışta ülkenin lehine gibi görülen bu durum aslında ülke insanın turizmden yeterince faydalanamadığını göstermektedir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte en önemli sebepler ekonomiktir. Örneğin kişi başına düşen milli gelirin 3000 dolar düzeylerinde olması, adaletsiz bir gelir dağılımının olması, eğitim seviyesinin düşük olması ve insanımızın seyahat tatil bilincinin yeterince gelişmemiş olması başlıca sebepler arasında sayılabilir. Buda Türkiye'nin yeterince gelişmemiş olduğunun bir göstergesidir. Oysa gelişmiş batı toplumlarında turizm en önemli tüketim türü olmakta, turizm harcamaları bu ülkelerin turizm bilançolarında önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 3.9 de gelişmiş batı ülkeleriyle Türkiye'nin turizm giderleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.9: Türkiye'nin Turizm Harcamaları ile Bazı Gelişmiş Batı Ülkelerinin Turizm Harcamalarının Karşılaştırılması (Milyon Dolar) (1997)

Ülkeler	Turizm Harcamaları	Dünya Pazar Payı
USA	51.220	13.56
Almanya	46.200	12.23
Japonya	33.041	8.75
İngiltere	27.710	7.34
İtalya	16.631	4.40
Fransa	16.576	4.39
Kanada	11.304	2.99
Türkiye	1.716	0.45

Kaynak: World Tourism Organization(WTO), *Tourism Highlights 1999*, s.20-32.

Tablo 3.9 incelendiğinde, gelişmiş ülkelerin dünya turizm harcamalarında önemli bir pay sahibi oldukları görülür. Gelişmişlikleri ile turizm harcamaları arasında doğru orantı olan bu ülkelerle Türkiye'nin turizm harcamaları karşılaştırıldığında, Türkiye'nin bu ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülür. Bu da ülkemizin henüz geliştirmekte olan ülkelerin seviyesinde olmadığının açık bir göstergesidir.

Doğal, tarihi ve kültürel değerler bakımından bir çok gelişmiş ülkeden daha büyük avantajlara sahip olan Türkiye'de istenilen hedeflere ulaşılamamıştır. Oysa her dönem büyük bir özveriyle desteklenen turizm sektörünün istenilen hedeflere ulaşamamasının başlıca üç nedeni vardır.

Bunlardan birincisi; Türkiye'nin pazara geç girmesi nedeniyle yoğun bir rekabetle karşılaşmasıdır. İkinci faktör, Türkiye'nin önemli turist gönderen ülkelere uzak olmasıdır. Üçüncüsü ve sonuncu neden ise talebin yıllara ve mevsimlere göre dalgalanmalar göstermesi, yatırımları cesaretlendirecek bir kararlılık göstermemesidir.¹⁵⁹

Yukarıda saydığımız sorunlar ülke dışından kaynaklanan sorunlardır bunların yanında bir de ülkenin kendi yapısından kaynaklanan sorunlar da mevcuttur. Türkiye turizminin gelişmesini engelleyen iç sorunlar:¹⁶⁰

- Alt yapı eksiklikleri ve kentleşme sorunları
- Örgütlenme ve koordinasyon yetersizliği
- Pazarlama ve tanıtma faaliyetlerinin gerçekleştirilememesi
- Nitelikli yönetici ve işveren sorunu
- Yabancı sermayenin özendirilememesi
- Psikolojik faktörlerin ve sosyal yapının dikkate alınmaması

gibi faktörlerdir. Aslında bu faktörler Türkiye'deki diğer bir çok sektörün ortak sorunudur. Sanayileşme hamlesini tam olarak gerçekleştiremeyen ve bunun sonucunda da kalkınamayan Türkiye; hızlı nüfus artışı, düşük gelir düzeyi, istihdam sorunu, düşük eğitim

¹⁵⁹ Barutçugil, a.g.e., s.127.

¹⁶⁰ Barutçugil, a.g.e., s.213.

düzeyi, sağlıklı bir toplum ve sağlıklı bir kentleşme gibi bir çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunlar çözülmeden Türkiye'deki turizm gelirlerinin artırılması hedefi uzun dönemde gerçekleşmesi zor olan bir hedef olmaktadır.

Türkiye'deki turist varışlarının ve buna bağlı olarak turizm gelirlerinin istikrarsızlık göstermesinin en önemli sebebi de ülke insanının turist olamamasından kaynaklanmaktadır. Eğer yukarıda saydığımız ekonomik ve sosyal alt yapı verileri gelişmiş ülkeler seviyesine ulaştırılırsa o zaman ülke insanı da turizme katılacak ve ülkedeki turizm sektörü de iç talebe uygun olarak kendiliğinden gelişecektir. Bu da sağlıklı bir turizm sektörünün olması demektir. Yani kendiliğinden ayakta duran devlet tarafından özel desteğe ihtiyacı olmayan bir turizm sektörü. Türkiye'deki turizm sektörünün gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşamamasının ve istenilen turist varışlarının ve turizm gelirlerinin sağlanamamasının asıl nedenini burada aramak lazımdır.

Tablo 3.10 de Türkiye'ye gelen turist sayısı ile gelişmiş ülkelere gelen turist sayıları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.10: Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ile Gelişmiş Ükelere Gelen Turist Sayısının Karşılaştırılması (1997)

Ülkeler	Gelen Turist Sayısı	Dünya Pazarındaki Yüzdesi
Fransa	66.864	10.95
USA	47.754	7.82
İtalya	34.087	5.58
İngiltere	25.515	4.18
Kanada	17.285	2.83
Almanya	16.647	2.59
Türkiye	9.040	1.48

Kaynak: World Tourism Organization(WTO), **Tourism Highlights 1999**, s. 20-32.

Tablo 3.10 incelendiğinde gelişmiş ülkelerin dünya pazarının önemli bir kısmına sahip oldukları görülür. Türkiye'nin pastadaki payını artırması yukarıda söylediğimiz gibi her alanda kalkınması gerçekleştirmesi ile mümkündür.

31.4. Türkiye'de Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

Türkiye'de turizmin ekonomideki yerini ölçmek için GSMH içindeki payına bakmak lazımdır.

Tablo 3.11 de Türkiye'de turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranları verilmiştir.

Tablo 3.11: Türkiye'de Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı

Yıllar	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Oranı
1990	2.1
1991	1.8
1992	2.4
1993	2.2
1994	3.3
1995	3.0
1996	3.2
1997	4.2

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Turizm İstatistikleri 1999*, Ankara, 1999, s.122.

Tablo 3.11'de görüldüğü gibi, Türkiye'de turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranı çok düşüktür. Bu nedenle Türkiye'de turizmi ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görmek yanlıştır. Akla şöyle bir soru gelebilir. Gelişmiş batı ülkelerinde de turizmin GSMH içindeki oranı da düşüktür. Ancak, gelişmiş batı ülkelerinde tüm diğer sektörlerin de gelişmiş olması ve milli gelir düzeyinin yüksekliği nedeniyle turizmin ekonomideki ve milli gelirin oluşumundaki payı küçük görülebilmektedir.¹⁶¹ Türkiye'de ise gelişmiş batı ülkelerine

¹⁶¹ Barutçugil, a.g.e., s. 122.

nazaran bir çok sektör gelişmemiş ve milli gelir düzeyi de gelişmiş batı ülkelerinin çok altında bir düzeyde seyretmektedir. Bu nedenle Türkiye'deki turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranıyla gelişmiş batı ülkelerindeki turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranlarını birbiriyle karşılaştırmamak lazımdır.

31.5. Türkiye'de Turizm ve Dış Ödemeler Dengesi

Türkiye'de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi yatırım için büyük miktarlarda döviz ihtiyacı duyar. Çünkü yatırım için gerekli bir çok makine ve teçhizat ülke içerisinde üretilemediğinden, bu malların ülke dışından ithal edilme zorunluluğu vardır. Ayrıca daha önce alınan borçları ve bunların faizlerini de ödemek zorunda olduğumuz için de çoğu dönemde döviz darboğazı ile karşı karşıya kalırız.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ithalat ve ihracat arasındaki farktan doğan ödemeler dengesi açıkları da ülkemizde sürekli sorun yaratır ve bu sorun da büyüyerek devam eder. Bu nedenle de ülkemizde de turizme hem kalkınmayı finanse edecek hem de dış ticaret açığını kapatacak bir sektör olarak bakarlar. Doğal olarak da bu görüş diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi dış turizmi esas alan ve turizm gelirlerini hedef alan bir turizm politikasının izlenmesine yol açar.

Ülkemiz, gerek doğal, gerek tarihi ve de gerek kültürel değerler bakımından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen turizm gelirlerinden beklenen geliri elde edememektedir. Ancak buna rağmen turizm gelirleri ihracat gelirleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 3.12 da Türkiye'deki turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki yüzdesi bazı gelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerinin turizm gelirleri içindeki yüzdesi ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.12: Türkiye’deki ve Bazı Gelişmiş Ülkelerdeki Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Yüzdesi

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998
Türkiye	23,8	22,9	25,6	30,8	29,4
A.B.D	11,3	10,8	11,1	10,6	10,4
Kanada	4,3	4,1	4,2	4,0	3,9
Fransa	10,5	9,6	9,7	9,6	9,7
Almanya	3,2	2,3	3,1	3,6	3,6
İngiltere	7,3	7,7	7,3	7,1	8,0

Kaynak: *International Monetary Fund, a.g.e., s.62-65. *Euromonitor, **International Marketing Data and Statistics 2000**, s.621-622-623. *Euromonitor, **European Marketing Data and Statistics 2000**, s.440-441.

Gelişmiş batı ülkelerinde turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki oranının düşük çıkması bu ülkelerdeki diğer sektörlerin de gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’deki turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki oranının yüksek çıkması Türkiye’deki diğer sektörlerin yeterince gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye yukarıdaki hiçbir batı ülkesinden daha fazla turizm gelirine sahip değildir.

Türkiye’nin turizm gelirleri dış ticaret içerisinde önemli bir yer tutar. Bu etki Türkiye’nin dış ticaret açığının daha da büyümesini önlemesi bakımından son derece önemlidir.

Tablo 3.13 de Türkiye’nin dış ticaret dengesi ve turizm dengesi karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3.13: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi ve Turizm Dengesi

Yıllar	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	Turizm Geliri	Turizm Gideri	Turizm Dengesi
1992	14.891	23.081	-8.190	3.639	776	2.863
1993	15.611	29.771	-14.160	3.959	934	3.025
1994	18.390	22.606	-4.216	4.321	866	3.455
1995	21.975	35.187	-13.212	4.957	912	4.045
1996	32.446	43.028	-10.582	5.962	1.265	4.697
1997	32.631	48.029	-15.398	8.088	1.716	6.372
1998	31.220	45.522	-14.332	7.650	1.623	6.027

Kaynak: *Euromonitor, **European Marketing Data and Statistics 2000**, s.440.

*Euromonitor, **International Financial Statistics**, s.64.

Bir ülkede ödemeler dengesizliği büyük oranda ithalat ve ihracat arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde de ihracatla ithalat arasındaki fark yıllar itibariyle düzensizlik göstermesine rağmen sürekli aleyhte gelişmekte ve büyümektedir. Her ne kadar turizm dengesi alacak kalanı verse de, turizm dengesinin dış ticaret dengesi açığını kapatamayacağı tablodan açıkça görülmektedir. Bu da şunu göstermektedir ki, turizm gelirlerimiz dış ticaret açıklarımızı kapatmaya yetmemektedir. Öyleyse, ülkemiz açısından turizme, kalkınmanın finansmanını sağlayacak bir sektör olarak bakmak yanlıştır.

Tablo 3.14'de turizm gelirlerinin ihracat gelirleri ve turizm giderlerinin ithalat giderleri içindeki payı yüzde olarak verilmiştir.

Tablo 3.14: Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve
Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı
(Yüzde Olarak Verilmiştir %)

Yıllar	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Payı (%)	Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı (%)
1963	2,1	3,0
1970	8,8	5,0
1975	14,3	3,3
1976	9,2	4,1
1977	11,7	4,6
1978	10,1	2,2
1979	12,4	1,9
1980	11,2	1,5
1981	8,1	1,2
1982	6,4	1,2
1983	7,2	1,4
1984	11,8	2,6
1985	18,6	2,9
1986	16,3	2,8
1987	16,9	3,2
1988	20,2	2,5
1989	22,0	3,6
1990	24,9	2,3
1991	19,5	2,8
1992	24,7	3,4
1993	25,8	3,2
1994	23,9	3,7
1995	22,9	2,6
1996	25,8	3,0
1997	30,8	3,5

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.73.

Tablo 3.14’de görüleceği üzere turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payı önemli bir yer tutarken, turizm giderlerinin ithalat gelirleri içindeki payı ise çok düşük düzeyde kalmaktadır. Bu durum Türkiye’nin uyguladığı turizm politikasını göstermesi bakımından önemlidir.

31.6. Türkiye’de Turizm ve İstihdam

Dünyadaki ülkelerin yaşadığı en önemli sorunlardan birisi de istihdam sorunudur. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdam sorunu yoğun biçimde yaşanmakta ve çözüm için de çareler aranmaktadır. “Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunda temel amaç, sanayileşerek kalkınmalarını gerçekleştirmektir. Ancak, günümüzde dikkati çeken en önemli sorunlardan birisi de sanayileşmenin, gelişmekte olan ülkelerde bir çok durumda istihdam sorununu çözmeye yeterli olmayışıdır.”¹⁶²

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en çok yaşanan işsizlik türünün başında mevsimlik işsizlik gelir. Çünkü bu ülkelerde tarımsal yapı hakimdir. Ayrıca bu ülkelerde yaşanan diğer önemli bir işsizlik türü de teknolojik işsizliktir. “Uzun süre emek yoğun üretim metodu uygulamış bir alanda sermaye yoğun tekniklere geçilmesi, kullanılan emeğin bir kısmını gereksiz hale getirir ve teknolojik işsizlik doğar.”¹⁶³ Tüm bunlara bu ülkelerde yaşanan hızlı nüfus artışını da eklersek istihdam sorununun boyutu daha iyi anlaşılır.

Teknolojideki gelişme ve değişmeler işgücüne olan talebi azaltacağından, tedbirlerin bugünden düşünülmesi mecburiyeti kendini göstermektedir. Mesele, işsizliği önleme şeklindeki yaklaşımla ele alındığı takdirde, Türkiye’de yeni istihdam sahalarının açılmasında büyük ölçüde emek yoğun teknolojiye dayalı olan turizm, önemli bir yer meydana getirecektir. Nitekim, turizm kesiminde mekanizasyona, otomasyona gitme imkanları sınırlıdır. İstihdam yoğunluğu bir çok

¹⁶² Dinçer, a.g.e., s.144.

¹⁶³ Alkin, a.g.e., s.156.

endüstri dalına göre daha yüksektir. Bunun başlıca sebebi, arz edilen ürünün şahsi ilgi ve hizmet oluşu ve mekanizasyon ile otomasyondan sınırlı bir şekilde yararlanılmasıdır.¹⁶⁴

Tablo 3.15’de Türkiye’deki işsizlik durumunun yıllar itibariyle değişimi gösterilmiştir.

Tablo 3.15: Türkiye’deki İstihdam Durumunun Yıllar İtibariyle Değişimi
(Yüzde Olarak Verilmiştir)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı
1991	52.2	8.4
1992	51.9	8.0
1993	50.3	8.0
1994	50.4	7.9
1995	50.8	6.6
1996	49.9	5.8
1997	47.4	6.9
1998	48.5	6.2

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**,
Ankara, 1999, s.38-39.

Tablo 3.15’de görüleceği üzere işsizlik oranları yıllar itibariyle izlendiğinde 1992 yılından itibaren düzenli olarak düştüğü gözlenmektedir. Ancak verilerin kayıtsız işsizlere ait olduğu, kayıt dışı işsizlerin bu oranları 3-4 puan artırabileceği unutulmamalıdır. Ülkemizde işsizliğin kronik nedenleri olan hızlı nüfus artışı ve iç göç (doğudan batıya, köyden kente) problemleri çözülmediği sürece işsizlik

¹⁶⁴ Dinçer, a.g.e., s.145.

oranlarında mevcut trendin önemli ölçüde geriletilmesi olası görülmemektedir.¹⁶⁵

Türkiye'deki işgücünün sektörler arası dağılımı da Tablo 3.16'da verilmiştir.

Tablo 3.16: Türkiye'nin İstihdamın Yıllar İtibariyle Sektörel Dağılımı
(Yüzde Olarak Verilmiştir)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1991	47.6	15.5	36.9
1992	44.7	17.8	37.5
1993	43.4	16.5	40.1
1994	44.2	15.9	39.9
1995	47.8	14.9	37.2
1996	45.9	15.6	38.5
1997	41.8	18.7	41.8
1998	43.4	16.3	43.4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, s.39.

İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarında gerileme olduğu, tarım sektöründe ise bir önceki yıla nazaran yükselme olduğu görülmektedir. Bu gelişme, 1998 yılının ikinci yarısında bir çok sanayi alt sektöründe üretim ve genel anlamda ekonomik büyüme belirgin bir şekilde gerilerken, tarımda sulama, seracılık gibi yöntemlere yönelinmesi nedeniyle işgücü ihtiyacının biraz yükselmesi ile açıklanabilir.

Yüksek oranda işsizlik olan ülkemizde turizmin bu soruna çare olması pek mümkün görülmemektedir. Her ne kadar aşağıda vereceğimiz rakamlar ümit verici gözükse de Türk turizminin mevsimlik olma özelliğinden kurtulamaması bu ümitleri söndürmektedir.

¹⁶⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Ankara, 1999, s.38.

Mevcut veriler yetersiz olmakla birlikte, turizmin, konaklama sektöründe yarattığı dolaysız istihdam etkisi, konaklama işletmelerini gruplara ayırmaksızın bir genelleme yaparak bulunabilir. Uluslararası standartlara göre konaklama sektöründe oda başına 1.1-1.2 personel düşmesi normal kabul edilirken, bu oran Türkiye’de Turistik İşletme Belgesi’ne sahip konaklama işletmelerinde 0.60, belgesiz işletmelerde ise 0.35 civarındadır.¹⁶⁶ (Yapılan hesaplamada bir odaya iki yatak düştüğü kabul edilmektedir.) 1998 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye’de Turistik İşletme Belgeli yatak sayısı¹⁶⁷ 312.405, belgesiz yatak kapasitesi 500.000 (bu veriler tahminidir) civarında kabul edildiğinde; konaklama sektöründe istihdam edilen personel sayısı yaklaşık olarak 180.000 olarak ortaya çıkar. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonucunda Türkiye’de Turizm Bakanlığı’ndan belgeli yatak kapasitesinin 800.000’e belediye belgeli tesisler ile birlikte toplam 1.300.000 yatağa ulaşması beklenmektedir.¹⁶⁸ Bu hedeflerin gerçekleşmesi halinde konaklama sektöründe istihdam edilecek personel sayısı yaklaşık olarak 415.000 civarında beklenmektedir.

Türkiye’de turizm sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı % 5.7 olmaktadır.¹⁶⁹ Türk turizminin mevsimlik olma özelliği istihdam üzerinde de etkili olmaktadır. “İstihdam yönünden de, turizm işletmelerinin turistik yoğunlaşmadan etkilendikleri görülmektedir. Yoğun mevsim boyunca, nitelikli personele ihtiyaç gösteren sektör işletmeleri, diğer aylarda bu personeli işten çıkarmak zorunda kalmaktadır. Daha genel bir yaklaşımla, turizmde istihdamın mevsimlik olması, turizm endüstrisinde çalışanların ölü mevsimde iş bulma imkanlarını kısıtlamaktadır. Çünkü, turizm alanında uzmanlaşmış kişilerin kış mevsiminde çalışma imkanları oldukça sınırlıdır. Bu

¹⁶⁶ Olalı, Timur, **a.g.e.**, s.107.

¹⁶⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, s.39.

¹⁶⁸ Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s.41.

¹⁶⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, s.28.

kişilerin özellikleri göz önünde tutulduğunda; bir başka alanda istihdam edilmelerinin güçlüğü kabul edilecektir.¹⁷⁰

Bu nedenle Türkiye için turizm hem talebin elastik olması bakımından hem de mevsimlik olması bakımından istihdam sorununu kökünden çözecek bir yapıya sahip değildir. Ancak, Türkiye'deki turizmin yoğunluk sorunu ve tüm yıla yayılabilme sorunu halledilebilirse istihdama katkısı da o oranda artacaktır.

Ayrıca, işsizlik istatistiklerine dahil olmayanları da hesaba katarsak, turizmin istihdama etkisi sanıldığından daha yüksek çıkacaktır. Ancak diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kadınlar, çocuklar ve emekli olanlar sıkça turizm sektöründe istihdam edilir. Bu nedenle, ülkemizde de turizm sektöründe istihdam edilenlerin sayısını bulmak oldukça güçtür.

¹⁷⁰ Olalı, Timur, a.g.e., s.156.

SONUÇ:

Dünyadaki ülkeler, çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmaktadırlar. Sanayileşmiş, tamamen modern üretim yöntemleriyle üretim yapan gelişmiş ülkeler, sanayileşmelerini tam tamamlayamamış yarı modern yarı ilkel üretim yöntemleri ile üretim yapan gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler, bir de tamamen ilkel üretim yöntemleri ile üretim yapan çok az gelişmiş ülkeler sınıflandırması en çok kullanılan sınıflandırma şeklidir.

Sanayileşmiş ileri batı ülkeleri gerek ekonomik gerekse sosyal gelişmelerini tamamladıklarından yüksek bir refah düzeyine sahiptirler. Bu ülkelerde yüksek bir kişi başına gelir, dengeli bir gelir dağılımı, yüksek oranda bir eğitim düzeyi, dengeli beslenen sağlıklı bir toplum yapısı, gelişmiş bir sosyal güvenlik ve adalet sistemi ve her türlü imkanın bulunduğu bir kent yapısı mevcuttur. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu bu yüksek düzey, gelişmekte olan ülkelerin de hedefini teşkil etmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin amacı gelişmiş ülkelerin her alanda sahip olduğu bu düzeye ulaşmaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler arasındaki farkları meydana getiren kriterler üzerinde durduk. Ekonomik ve ekonomik olmayan kriterler olarak ikiye ayırdığımız bu kriterler, gelişmişliğin de bir ölçüsünü vermektedir. Gelişmiş ülkeler, bu kriterlerin hepsine sahip olan ülkeler olarak karşımıza çıkarlar. Dünyadaki bazı ülkelerin, gelişmiş ülkelerin de üzerinde milli gelire sahip olmalarına rağmen, diğer bazı kriterleri taşımamaları gelişmiş ülkeler grubuna dahil edilmemeleri sonucunu doğurur. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke grubuna dahil edilmeleri ancak tüm ekonomik ve ekonomik olmayan göstergelere sahip olmasıyla mümkün olabilmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde kalkınma kavramı üzerinde durduk. Kalkınmayı; gelir artışıyla birlikte ekonomik ve sosyal yapıların da değişmesi olarak tanımladık. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme kalkınma için yeterli iken gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme

kalkınma için yeterli olmamaktadır. Ekonomik büyümenin yanında ekonomik kalkınmaya da gerek vardır. Çünkü; gelişmekte olan ülkelerdeki üretim yapısı hem modern üretim yöntemlerine hem de ilkel üretim yöntemlerine dayanmaktadır. Tarımsal üretimde ilkel üretim yöntemleri uygulanır. Teknolojik yeniliğe gidilmediğinden ve de tarımda çalışan nüfus yoğun olduğundan verimlilik düşüktür. Bu yapıyı değiştirmeden üretim artışının ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi yavaşlatan bir diğer olgu da yüksek nüfus artış hızıdır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme oranını gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarsalar bile, yüksek orandaki nüfus artış hızı milli geliri küçültür. Bir de buna adaletsiz gelir dağılımı eklendiğinde ekonomik büyüme nitelik olarak da bozulmakta kalkınma gerçekleşmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir diğer kalkınma sorunu da toplumsal yapının durumudur. Bu ülkelerde, düşük bir okuma yazma ve okullaşma oranı, kalitesiz bir eğitim sistemi mevcuttur. Günümüzde üretim büyük oranda bilgili ve iyi donatılmış iş gücünün varlığına ihtiyaç duyar. Çünkü, günümüz üretim yapısı, karmaşık bir teknolojiye ve bilgiye dayanmaktadır. Bu yapı içerisinde, işgücünü yeni teknolojiye ayak uyduracak şekilde donatamazsanız üretimde verimliliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlayamazsınız. Bunun yanında iyi eğitilmiş bir toplumun, daha iyi beslenen ve daha sağlıklı bir yapıda olacağı, yüksek nüfus artış hızını frenleyeceği gerçeğini de hesaba katarsanız eğitimsiz kalkınmanın gerçekleşmeyeceği gerçeği kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma alanında yaşadıkları bir diğer sorun da, düzensiz ve çarpık bir kentleşme yapısına sahip olmalarıdır. Düzensiz kentleşme, hem çevrenin kirletilerek tahrip olmasını hem de kalkınmaya gerekli desteğin verilememesi sonucunu ortaya çıkarır. Oysa gelişmiş ülkelerde kentler, her türlü üretim girdisinin kolayca sağlanabileceği alanlardır. Ayrıca kent yaşamı, insanların sosyal

yapısını değiştirerek nüfus artış hızının düşmesine ve kalkınma hızının yükselmesine de katkı sağlar.

Gelişmekte olan ülkelerin yaşamış oldukları tüm bu olumsuzluklardan kurtulmaları için ekonomik ve sosyal yapılarını değiştirmeleri ve her alanlarda kalkınmaları gerekmektedir. Ekonomik ve sosyal yapıyı değiştirmek de ancak sanayileşme ile mümkündür. Tarımın sanayileşmeye olan katkısını inkar etmemekle birlikte tüm ekonomistlerin ortak fikri, kalkınmanın sanayileşme ile mümkün olacağı tezidir. Çünkü sanayileşme, üretimde teknolojik ilerlemeyi sağlayan, verimliliği artıran, fazla işgücünü barındırabilen, sürekli talep yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlayan, geleneksel zihniyeti yıkararak toplumsal yapıyı değiştirebilen bir güce sahiptir. Bu nedenle sanayileşme kalkınma için bir zorunluluk olmaktadır.

Bu kısımda ayrıca sürdürülebilir kalkınma konusuna da ele alınmıştır. Gelişmiş batı toplumlarında, kamuoyunun baskısıyla hkmetler artık ekonomik büyümenin niceliği yanında niteliğine de önem vermek zorunda kalmışlardır. Çünkü gerek teknolojik gelişmede gerekse ekonomik büyümede sınır tanımayan insanoğlu canlı yaşamını ve çevreyi tehdit etmeye başlamış ve bu da sürdürülebilir kalkınma konusunu gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma; üretim sürecinde daha az enerji kullanarak çevreye daha az zarar veren teknolojilerin kullanılması demektir. Sürdürülebilir kalkınmayla insanoğlu belki daha az bir maddi değer artışına sahip olacak ama daha temiz ve sağlıklı bir çevrede daha uzun süre yaşama şansına sahip olacaktır. Böylece hem sağlıklı bir yaşam hem de gelecek nesillere sağlıklı yaşayabilecekleri temiz bir ortam bırakılmış olunacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde turizm kalkınma konusu ele alınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde turizmin ekonomik yönüne ağrılık verilmekte; sosyal boyutu göz ardı edilmektedir. Buna neden olan gelişmeler ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik çaresizliğin bir sonucudur.

Gelişmekte olan ülkelerin turizm politikaları içinde bulundukları ekonomik koşullara göre belirlenir. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke standartlarına ulaşmak için uğraş verirler. Bunun için de önce ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeleri gerekir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeleri için gelişmiş ülkelerdeki üretim yöntemlerini ve tekniklerini uygulamaları gerekir. Çünkü ancak bu sayede üretim artışı sağlanarak ekonomik büyüme gerçekleştirilebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki üretim teknolojisi ile üretim yapmaları sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Bunun için yatırım mallarına ve ara mallara ihtiyaç vardır. Ülke içerisinde üretilmeyen yatırım malları ve ara malların ülke dışından ithalat yoluyla elde edilmesi yoluna gidilmektedir. Bunun için de büyük miktarlarda dövize ihtiyaç duyulur.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli döviz kaynağı, ülke içerisinde üretilen birkaç kalem tarım ürünü ve hammadde olmaktadır. Bu malların fiyatları da dünya piyasasında serbest rekabet şartlarına göre şekillendiğinden çoğu kez istenilen döviz girdisi elde edilememektedir. Bu ülkelerde üretilen birkaç kalem sanayi malları da geri teknoloji ile üretildiğinden dünya piyasalarında gelişmiş ülke malları ile rekabet edemediğinden alıcı bulamamaktadırlar. İhracattan gerekli döviz girdisini sağlayamayan bu ülkeler ithalata ise daha fazla döviz ödemek zorunda kalmaktadırlar. Çünkü bu ülkelere alınan yatırım malları, ara mallar ve sanayi malları fiyatları gelişmiş ülkeler tarafından belirlenir. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretle karşılaştıkları bu durum, yani ithalat ve ihracat arasındaki fark, ödemeler dengelerinin sürekli açık vermesine neden olur. Gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracat yapılarında meydana gelen bu fark sürekli büyüyerek devam etmekte ve kronikleşmektedir.

İşte, gelişmekte olan ülkeler ekonomik yönden düştükleri bu çaresizlikten kurtulmak için turizm sektörünü yoğun biçimde kullanmak isterler. Özellikle de gelişmekte olan ülkelere turizm için gerekli tarihi, doğal ve kültürel değerler mevcutsa, bu ülkeler turizmi,

başka bir türlü kapatamayacakları ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için kullanırlar. Ayrıca turizmden elde edilecek gelirle de kalkınmanın finansmanını sağlama gibi bir düşünce bu ülkelerde turizm politikalarının şekillenmesinin en önemli nedenidir. Bu nedenle de gelişmekte olan ülkeler daha fazla gelir elde etmek için turizm sektörünü yoğun biçimde desteklerler. Bu ülkeler, ülke kaynaklarını turizm arz verilerinin bulunduğu alanlara kaydırarak gerekli döviz gelirini buradan elde etme yoluna giderler. Ancak turizm ürününü sunmak için gerekli alt ve üst yapı yoksa ya da yeterli değilse, turizm ürününü sunmanın maliyeti artacağından, gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri sanıldığı kadar büyük olmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ilk bakışta doğru gibi görünen bu politikalarda uzun dönemde aksamalar olmakta, beklenen döviz geliri elde edilemeyince de ekonomik denge daha da bozulmaktadır.

Aslında, gelişmekte olan ülkelerde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik aksaklıkları turizmle gidermeye çalışmak yanlıştır. Çünkü turizmin kendisi bir tüketim türüdür. Turizm olayı bu yönüyle ele alınıp değerlendirilmelidir. Gelir getirme yönü ise turizm olayının sonucunda kendiliğinden ortaya çıkacak bir durumdur.

Turizm yatırımları, çeşitli hesaplamalar sonucunda yapılan dış talep tahminine göre gerçekleştirilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin dış turizm talebi büyük oranda gelişmiş ülkelerin tekeli altındadır. Gelişmiş ülkelerde yaşanan dönemsel ve konjonktürel dalgalanmalar gelişmekte olan ülkelerin turizm talebini etkiler. Ayrıca çok elastik bir yapıya sahip olan turizm sektörü, siyasi ve politik olaylardan çok çabuk etkilendiğinden hemen yön değiştirebilir. Bu da gelişmekte olan ülkelerde dış talep gelmediği zamanlarda kriz yaşanmasına neden olur. Gelişmekte olan ülkelerin turizmde meydana gelen bu kriz, gelirini büyük oranda turizme bağlayan gelişmekte olan ülke ekonomilerini derinden etkiler. Oysa sektör iç talebe göre şekillendirilseydi sağlıklı bir yapıya sahip olacak ve kriz yaşanması da büyük oranda engellenmiş olacaktı.

Gelişmekte olan ülkelerde, turizmin ekonomiye olan katkısını ölçmek için, turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranına bakmak gerekir. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomileri incelendiğinde, turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranının düşük olduğunu görürüz. Buradan, turizm gelirlerinin ekonomiler için çok önemsiz olduğu manası çıkarılmamalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde turizmden beklenen bir diğer beklenti de turizmin ekonomik kalkınmaya olan etkisidir. Çalışmamızda, turizmin kalkınma için gerekli ekonomik ve sosyal yapı değişimini sağlamada gerekli değişimi sağlayacak büyüklüğe ve niteliğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin turizmden en büyük beklentileri kalkınmanın finansmanını sağlayacağı inancıdır. Gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri incelendiğinde, turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payının yüksek olduğu görülür. Gelişmekte olan ülkelerde bu oranın yüksek çıkması diğer sektörlerin ihracat içindeki payının düşük olmasından ya da yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten gelişmekte olan ülkelerin elde ettiği turizm gelirleri de dış ticaret açıklarını kapatmaya bile yetmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde turizmden gerekli döviz geliri elde edilmesi bu ülkelerin kalkınma sorununu çözmez. Bu ülkelerde kalkınmanın önündeki engeller ekonominin ve toplumsal yapının kökünde vardır ve bunları çözmeden finansman sorununu halletmek sadece ekonomiyi kısa süreli rahatlatır. Bir de turizm talebinin elastik yapısını buna eklerseniz her zaman finansman sorununa da çözüm olduğu tezi geçerliliğini kaybeder. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin önündeki engeller alt yapının ve buna bağlı olarak üst yapının gelişmemesidir. Yani sanayileşmenin alt yapısını oluşturan gelişmiş bir hizmetler sektörü, iyi eğitilmiş bir toplum yapısı, üretim için gerekli makine ve teçhizat sanayi, ara malları sanayi, modern bir ulaşım sektörü, alt ve üst yapısı tamamlanmış, düzenli kentler vb. geliştirilmemişse finansman problemini çözmek bir işe yaramaz. Tabi ki

gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin etkisiyle bir tüketim toplumuna zorlanmaları da elde edilen döviz gelirinin tekrar harcanmasıyla ortadan kalkabilir. Bu ülkeler için çözüm sanayileşerek dış ticarete konu olan ihraç mallarının çeşitlendirilmesi ve gelişmiş ülke malları ile rekabet edebilecek bir üretim teknolojisinin kurulmasıdır. Ancak bu sayede bu ülkeler kalkınmalarını tamamlayarak gelişebilirler. Bu gelişme aynı zamanda turizmin de kendiliğinden gelişmesini sağlayacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler yukarıda saydığımız, alt yapı ve kalkınmanın finansmanı sorununu halletseler bile sanayileşme stratejilerini ithalata yönelik sanayileşmeden ihracata yönelik sanayileşmeye çeviremezlerse kalkınmayı başaramazlar. Bu ülkeler sanayileşmeye ithalata yönelik sanayileşme ile başlarlar. Başlangıçta doğru olan yaklaşım da budur. Çünkü ülke içerisinde hazır bir talep vardır ve de üretimde karmaşık bir teknolojiye gerek yoktur. Ancak ithal ikamesi politikası, ülke içerisindeki milli sanayinin gelişmesi için gümrük duvarları, teşvikler vb. önlemlerle korunduğundan ihracata yönelemeyen hantal, verimsiz ve kalitesiz bir üretim şekline dönüşür. Oysa, belli bir olgunluk döneminden sonra ülke içerisindeki üretim kendini yenilemeli ve dış pazarlarda rekabet edebilecek bir teknolojiye kavuşmalıdır. Ancak bu sayede sanayileşme, ihracata yönelik sanayileşmeye dönüşebilir.

Turizm, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde gerekli büyümeyi sağlayarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştiremez. Dünyada, turizmle ekonomik kalkınmayı sağlamış ülke yoktur. Böyle olsaydı, en gelişmiş turizm sektörüne sahip ülkelerin gelişmekte olan ülkeler olması gerekirdi. Oysa uluslararası istatistikler incelendiğinde bunun tam tersi bir durumla karşılaşırız. Bu nedenle de çalışmamızın ikinci kısmında uluslararası istatistikleri değerlendirmeye alarak tezimizi ispatlamaya çalıştık.

Gelişmekte olan ülkeler turizmden daha fazla gelir elde etmek için turizme özel önem verirler. Ancak uluslararası turizm hareketleri

incelendiğinde, en fazla uluslararası turist çeken ve bunun sonucunda en fazla gelir elde eden ülkelerin de geliştirmekte olan ülkelerin aksine gelişmiş ülkeler olduğu görülür. Bunun nedeni de gelişmiş ülkelerin turizm ürününü sunmada gerekli alt yapı ve üst yapıya fazlasıyla sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa, geliştirmekte olan çoğu ülkede turizm için gerekli tarihi, doğal ve kültürel değerler gelişmiş ülkelere daha fazladır. Ancak, turizm ürününü sunmak için gerekli alt ve üst yapı yeterli olmadığından geliştirmekte olan ülkeler turizm ürününü dünyaya pazarlayamazlar ve gerekli turisti ülkeye çekemezler.

Uluslararası turizm hareketlerinin ortaya çıkardığı bir diğer gerçek ise, en fazla turist üreten ülkelerin de gelişmiş ülkeler olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun nedeni ise açıktır. Gelişmişliğin sonucunda gerekli gelir ve boş zamanı elde eden gelişmiş ülke insanların turizm olayına katılarak yorgunluklarını gidermeye çalışması ve eğlenmesi buna etken olmaktadır. Zaten, gelişmiş ülkelere turizm sektörü de iç talebe göre yapılmaktadır. Geliştirmekte olan ülkelere ise uluslararası turizme katılma son derece düşüktür. Bunun nedeni ise turizmden daha fazla gelir elde etmek isteyen geliştirmekte olan ülkelerin uluslararası turizm hareketlerine sınırlama getirmesinden kaynaklanır. Ayrıca geliştirmekte olan ülkelere adaletsiz bir gelir dağılımı turizme katılanların sayısını önemli oranda azaltır. Bu ülkelere GSMH'nın büyük bir kısmı ülkedeki küçük bir azınlık tarafından harcanmaktadır. Ve bu da uluslararası turizm hareketlerine yansımaktadır. Kalkınma ile turizm arasında asıl kurulması gereken bağlantı da bu olmalıdır. Yani bir ülkede uluslararası turizme katılanların sayısı azsa bu ülke yeterince gelişmemiş, uluslararası turizme katılanların sayısı fazla ise bu ülke gelişmiş ülkedir diyebiliriz.

Uluslararası turizm hareketleri incelendiğinde ortaya çıkan bir diğer sonuç da, gelişme seviyesi yükselen ülkelerin turizm istatistiklerinde görülen olumlu değişimdir. Gelişme seviyesi yükselen ülkelere görülen en önemli gelişme turist varışlarında görülen artıştır. Bu artış, ülkedeki alt yapı gelişmesinin turizm sektörüne yansımasıdır.

Bu gelişme turizm gelirlerinin de artmasına yol açmaktadır. Gelişme seviyesi yükselen ülkelerde görülen bir diğer değişme de, bu ülkelerdeki insanların daha fazla uluslararası turizm hareketlerine katılmasıdır. Bu da, gelişme ile birlikte ülke insanının gelir seviyesinde görülen yükselme ile açıklanabilir. Son yıllarda uzak doğu ülkelerinde görülen ekonomik gelişmenin turizm sektörünü geliştirmesi buna verilebilecek en iyi örnektir.

Uluslararası istatistiklere bakılarak sonuç olarak şu söylenebilir. Turizm olayı, dünyada yaşanan gelişme ve kalkınma sonucunda bugünkü boyutlarına ulaşmıştır. Özellikle, iletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişme ve son yıllarda küreselleşme ile birlikte dünyanın tek bir pazara doğru gitmesi turizm olayının da gelişmesinin en önemli sebebidir. Turizm kalkınmanın nedeni değildir, ancak, kalkınma turizmin gelişmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

Üçüncü bölümünde, Türkiye'deki turizm kalkınma ilişkisi ele alınarak incelenmiştir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde turizm alanında yaşanan tüm gelişmelerin ülkemizde de yaşandığı görülür. Türkiye'de de turizme bakış açısı ekonomik ağırlıklıdır.

Türkiye'de sanayileşmeye ithalata yönelik sanayileşme hamlesiyle başlanmış, bir türlü ihracata yönelik sanayileşmeye geçilememiştir. Bunun bir çok sebebi vardır. En önemli neden ülkedeki üretimin dış teknolojik gelişmeyi yakalayamaması ve verimsiz olmasıdır. Buna neden olan gelişme de ülke içerisindeki üreticilerin aşırı korunmasından kaynaklanmaktadır. Ülke içerisindeki üreticilerin, gümrük duvarları vb uygulamalarla korunması dış pazarlarla rekabet edemeyen bir sinainin oluşmasına neden olmuştur. Bu da ülkedeki ekonomik gelişmenin önünü tıkamıştır.

1980 yılından dünyada yaşanan hızlı gelişme ülkemizde de yaşanmış; ithalatta ve ihracatta önemli artışlar kaydedilmiştir. Ancak ülkedeki üretimin daha çok tüketim mallarına yönelik olması ve buna ihtiyaç duyan ara ve yatırım mallarının ithal edilmesi zorunluluğu dış ticaret açığının daha da büyümesine yol açmıştır. Tüm bu ekonomik

olumsuzluklar çok önemli turizm çekicilerine sahip ülkemizi de turizmden para kazanmaya yönelik politikalar üretmeye ve uygulamaya zorlamıştır. Yani ülkemizde de turizm ekonomik aksaklıkları giderecek bir sektör olarak görülmüştür. Bundan dolayı ülkemizde turizm aşırı desteklenmiş, dış turizme ve dış turizm yatırımlarına büyük önem verilmiştir. İç turizm ise yeterli gelişme olanağı bulamamıştır. Oysa, tüm plan dönemlerinde, ülke insanının sağlıklı dinlenme ihtiyacının karşılanması gerekliliğinden bahsedilmesine rağmen buna pek uyulmamıştır. Hatta, bazı dönemlerde ülke insanının yurt dışı çıkışlarına bile engeller konulmuştur.

Ülkemizde uygulanan bu politikalar sonucunda, dış talebe uygun arz verileri önemli ölçüde artırılmış ancak bu sefer de yeterli talep yaratılamamıştır. Yeterli talep gelmeyince lüks turizm tesisleri boş kalmış; bu durum ikinci bir desteklenmeyi doğurmuştur. Sonuçta kıt olan ülke kaynaklarının dağılımındaki denge bozulmuştur. Oysa iç talebe uygun bir talep yaratılsaydı hem ülke insanı turizmden yararlanabilecek hem de turizm sektöründe kriz yaşanılmayacaktı. Ülkemizde turizm sektöründen yeterince yararlanamayan ülke insanı bu ihtiyacını tatmin etmek için yazlık konut dediğimiz ikinci konutlara yönelmekte, bu hem ekonomik kaynakların boşa harcanmasına hem de turizm alanlarının aşırı bozulmasına neden olmaktadır.

Bir Akdeniz ülkesi olan ve gerek tarihi ve de gerekse doğal ve kültürel değerler bakımından rakiplerinden daha önemli avantajlara sahip olan ülkemiz dünya turizmden gereken payı alamamaktadır. Bunun da bir çok sebebi vardır. Ancak en önemli sebep ülkemizdeki turizm ürününün yeterince tanıtılamaması ve turist üreten dünya pazarlarına uzak olmasıdır. Ekonomik ve siyasi alanda yeterince tanıtılamayan ülkemizde turizm ürününü tanıtmak için önce ülke tanıtılmasına gidilmekte daha sonra turizm ürünü tanıtılmaktadır. Bu da hem pahalı hem de verimsiz olmaktadır.

Aslında ülke turizminin tüm sorunlarının en önemli sebebi ülkenin kalkınamamasından kaynaklanan sorunlardır. Ekonomik ve

sosyal alt yapısı yeterince gelişmeyen ÷lkemiz önce bu alandaki eksikliklerini gidererek kalkınma hamlesini tamamlamalıdır. Eğitim, sağlık, kentleşme, çevre ve altyapı sorunlarını çözemeyen bir ÷lkenin turizminin bundan daha iyi gelişmesini beklemek hata olur.

Türkiye'nin turizm istatistikleri incelendiğinde tüm olumsuzluklara rağmen turist varışlarında ve turizm gelirlerinde önemli artışlar olduğu görülür. Ancak gerek turist varışlarında ve gerekse turizm gelirlerinde dünya piyasasından hak ettiği payı alamadığı görüşündeyiz. Çünkü yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi ÷lkemiz hem bir Akdeniz ÷lkesidir hem de çok önemli turizm çekicilerine sahiptir. Üstelik, ÷lkemizdeki çevre kirliliği, rakipleri olan diğer Akdeniz ÷lkelerindeki kirlilikten çok daha düşüktür. Bu da ÷lkemize büyük avantajlar sağlamaktadır. Ülkemiz eğer ekonomik ve siyasi alandaki gelişmesini tamamlayabilirse hem daha sağlıklı bir turizm sektörüne sahip olacak, hem de dünya pazarındaki payını çok daha üst seviyelere çıkarabilecektir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Ülkemizdeki turizmin gelişmiş ÷lkeler seviyesine gelmesi tamamen ekonomik ve sosyal kalkınmasına bağlıdır. Bunun dışında aranacak çözümler ÷lkeyi hep yanlış sonuçlara götürecektir.

KAYNAKÇA:

Kitaplar:

1. ALKİN, Erdoğan; **İktisat**, Filiz Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1992.
2. BARUTÇUGİL, S İsmet; **Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, 1.b, Yayın No:84, Beta Yayınları, İstanbul, 1988.
3. BARUTÇUGİL, S İsmet; **Turizm İşletmeciliği**, 2.b, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1984.
4. DİNÇER, Mithat Zeki; **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1993.
5. DİNÇER (İSTANBULLU), Füsun, **Avrupa Birliği'nde Turizm ve Uygulanan Politikalar**, Der Yayınları, Yayın No: 229, İstanbul, 1997.
6. EKİN, Nusret, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, Yayın No: 1999-47, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1999.
7. EREN, Erol; **Yönetim ve Organizasyon**, 3.b, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
8. ERKAL, E Mustafa; **Sosyoloji**, 1.b, Yayın No:2, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Trabzon, 1982.
9. İLKİN, Akın; **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, 2.b, Yayın No: 498, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
10. İLKİN, Akın; **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, 3.b, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
11. KARLUK, Rıdvan S; **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
12. KAZMIER, J Leonard; **İşletme Yönetimi İlkeleri**, Yayın No: 178, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1979.
13. KOZLU, Cem; **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, 2.b, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

14. OLALI, Hasan ve ALP, Timur; **Turizm Ekonomisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988.
15. OLALI, Hasan; **Turizm Politikası ve Planlaması**, İstanbul, 1990.
16. ÖZGÜVEN, Ali; **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma ve Japonya Modeli**, 2.b, Filiz Yayınları, İstanbul, 1990.
17. SAVAŞ, Vural F; **Az Gelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı**, Yayın No: 19, İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1952.
18. SAVAŞ, Vural F; **Ekonomik Kalkınma**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.
19. SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat**, 12.b, Güzem Yayınları, İstanbul, 1998.
20. TOSKAY, Tunca, **Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım** Der Yayınları, İstanbul, 1983.
21. TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye; **Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul, 1997.
22. ÜLGENER, F Sabri; **Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 5.b, Der Yayınları, İstanbul, 1987.
23. YARCAN, Şükrü; **Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1996.

Dergiler:

24. BAŞ, Kemal; “Eğitim Kalkınma-Gelir ve Doğurganlık İlişkisi,” **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 1-4, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1997.
25. ÇAMAŞ, Talha; “Avrupa Birliği Turizm Politikaları,” **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı No: 36, Ankara, 2000.
26. DEMİR, Ahmet; “Enerji ve Çevre İlişkisi,” **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:1-4, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1993.

27. DOĞAN, Üzeyme; "İstihdam-Verimlilik-Eğitim İlişkileri", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yayın No:1-4, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1998.
28. KAPLAN, Ayşegül; "Çevre Sorunları ve Ekonomi," **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 1-2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991.
29. KUTLUATA, Münir; "Türkiye'deki Gelişmişlik Yalnız Gelirle Değil Harcama İle de Ölçülmelidir," **Türkiye Seyahat Acentalar Birliği Dergisi (Türsab)**, Sayı 175, İstanbul, 1998.
30. KUTLUATA, Münir; "Turizm ve Tanıtma Üzerine", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yayın No: 1, Ankara, 1999.
31. TURİZM BAKANLIĞI; **Turizm Bakanlığı (1963-1997)**, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997.
32. ULUDAĞ, İlhan ve YILMAZ, Tomris; "Sanayileşme Stratejilerine Teorik ve Tarihsel Bir Yaklaşım," **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi** , Yayın No: 414, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.
33. YILMAZ, Cengiz, "Türkiye'de Yabancı Sermaye ve Karlılık," **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yayın No: 1-2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991
34. YILMAZ, Tomris; "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret Hadleri ve Ödemeler Dengesi İlişkisi," **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yayın No:425, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

İstatistikler:

35. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE); **Başlıca Ekonomik Göstergeler 1999**, Ankara, 1999.
36. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ(DİE); **Turizm İstatistikleri 1998-1999**, Ankara, 1999.
37. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI(DPT); **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No: 2174, Ankara, 1983.

38. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI(DPT); **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Yayın No: 2194, Ankara, 1989.
39. EUROMONITOR; **European Marketing Data and Statistics 2000**, 23th edition, Marketing Handbooks, London, 2000.
40. EUROMONITOR; **International Marketing Data and Statistics 2000**, 24th edition, Marketing Handbooks, London, 2000.
41. INTERNATIONAL MONERATY FUND (IMF); **International Financial Statistics**, First Printing, February 2000, Volume III, No: 2, Washington, 2000.
42. TURİZM BAKANLIĞI; **Turizm İstatistikleri Bülteni 1999**, Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2000/1, Ankara, Mayıs 2000.
43. TRAVEL INDUSTRY WORLD YEARBOOK; **The Big Picture**, Vol.42, Travel Industry Publishing Company, New York, 1999.
44. WORLD BANK; **World Development Report Attacking Poverty**, Oxford University Press, New York, 1999.
45. WORLD BANK; **World Development Indicators**, Oxford Universty Press, New York, 1998.
46. WORLD TOURISM ORGANIZATION(WTO); **Tourism Highlights 1996 Revised preliminary estimates**, Madrid, 1996.
47. WORLD TOURISM ORGANIZATION(WTO); **Tourism Highlights 1999 Revised preliminary estimates, (19 May 1999)**, Madrid, 1999.
48. WORLD TOURISM ORGANIZATION(WTO); **Tourism Highlights 2000 Preliminary Results**, First Edition, Madrid, 2000.
49. WORLD TOURISM ORGANIZATION(WTO); **Yearbook of Tourism Statistics**, Vol.1-52, Edition 1994-1998, Madrid, May 2000.
50. WORLD TOURISM ORGANIZATION(WTO); **Yearbook of Tourism Statistics**, Vol.2-52 Edition 1994-1998, Madrid, May 2000.

